

Astrid Talgø

«Gå fort og snakk høyt»

En studie av et kvinnelig forretningsliv ca. 1880-1934.

Masteroppgave i historie
Trondheim, desember 2016

Astrid Talgø

«Gå fort og snakk høyt»

En studie av et kvinnelig forretningsliv ca. 1880-1934.

Veilder: Ida Bull

Masteroppgave i historie

Institutt for historiske studier

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)

Trondheim, høsten 2016

Omslagsbilde: Fotografi av Thora Talgø og hennes sønner ca. 1913,
tilhørende arkivet til Talgø gård.

Forord

«Det var viktigere å bli «godt gift», yrkesaktivt liv utenfor hjemmet var det likevel ikke snakk om.»¹ Skriver historiker Jan Henrik Munksgaard om sin oldemor Hanne Eriksen, som var født i 1862 og døde i 1949. Hanne var gift med Emil Eriksen, og de eide en kolonial- og delikatesseforretning i Kristiansand i 1890. Til tross for at de eide en forretning, beskriver Munksgaard sin oldemor som en hjemmeværende husmor. Altså, en kvinne som ikke deltok i familiens kolonialforretning. Iren Reinåsdal hevder kvinner ble i større grad yrkesaktive eller delaktig i forretningslivet først på 1970-tallet. Spesielt fremmed er tanken på at det har vært kvinnelige ledere i næringslivet før i nyere historie.² Dette er en oppfatning ganske mange folk har. Jeg håper at min master vil kunne bidra til at flere ønsker å forske på dette temaet, og oppnå en endring i historiesynet om kvinnelig yrkes- og forretningsaktivitet.

Arbeidet med masteroppgaven har vært både utfordrende og svært berikende. Jeg har lært veldig mye, men jeg har enda mer å lære om forretningskvinner i norsk historie. Jeg vil først og fremst takke min veileder Ida Bull, for grundige tilbakemeldinger og god veiledning. Jeg vil også takke min biveileder Eirinn Larsen for gode tilbakemeldinger og motivasjon. Tusen takk til alle som satt på lesesal 6381, Oda, Kaja, Solveig, Frida, Anders, Tor Henning og Ole-Jacob for motivasjon, hjelp og bursdagslarve! En stor takk går til reservepappa Maria, for all hjelp og oppmuntring. Jeg må også takke familien min, lillesøster Jorund Talgø, pappa Stig Talgø, mamma Synnøve Fiske Talgø, bestemor Astrid Fiske og bestemor Jorund Talgø for all omsorg og støtte gjennom masterskrivingen. Jeg vil også takke bestefar Trygve Talgø for hjelp med transkribering av kildemateriale og bestefar Erik Fiske for gode samtaler om entreprenørskap og økonomi. Sist men ikke minst, vil jeg takke Borghild Talgø, Terje Talgø, Carina Talgø, Einar Talgø, May-Elisabeth Holten, Maren Ansnes, Sidsel Kalseth Heimlund og Ole Magne Ansnes for interesse og all hjelp med å finne kildemateriale til masteroppgaven!

Astrid Talgø

Trondheim,

15.11.16

¹ Munksgaard, Jan Henrik, «Kvinner gjennom hundre år», *Kvinner*, Vest-Agder museet, årbok 2009 : 41.

² Reinåsdal, Iren, *Kvinner og ledelse*, Masteroppgave ved Bodø Graduate School of Business, 2010: 3 – 4 og 13.

Innholdsfortegnelse

Forord	iii
Kapittel 1: Innledning	1
<i>Problemstilling og avgrensning</i>	1
<i>Forskningsstatus og historiografi</i>	3
<i>Teori og metode</i>	6
<i>Kildegrunnlag og utfordringer</i>	9
Private arkiv	9
Statsarkiv	11
Arkivet ved Surnadal Sparebank	12
Digitaliserte kilder	12
Muntlige kilder og vandrehistorier	13
Fotografier	14
<i>Oppgavens struktur og oppbygging</i>	14
Kapittel 2: Handel og næringsliv på Nordmøre	17
<i>Byen Kristiansund</i>	17
<i>Klassesamfunnet i Kristiansund</i>	20
<i>Kvinner i Kristiansunds næringsliv</i>	22
<i>Nye rettigheter for kvinner</i>	24
<i>Todalen</i>	25
<i>Møbelindustrien i Møre og Romsdal</i>	27
<i>Kvinnene i familiebedriften</i>	29
<i>Konklusjon</i>	30
Kapittel 3: Fra «dokka på Krana» til forretningskvinne	33
<i>Livet i Vågen</i>	33
<i>Familien Mæhle</i>	35
<i>«Dokka på Krana»</i>	36
<i>Yrkesliv og utdanning</i>	38
<i>Thora Mæhles bog- & papirhandel</i>	40
<i>Hvorfor opprette egen forretning?</i>	42
<i>Kvinner med handelsrett og stemmeretten</i>	44
<i>Bokinteresse og bokhandlerbransjen i Kristiansund</i>	45
<i>Varer og tilbud for det lokale marked</i>	46
<i>Konklusjon</i>	48
Kapittel 4: Ekteskap og fabrikk	49
<i>Thora møter Thore Talgø</i>	49
<i>Bygd og by på Nordmøre i slutten av 1800</i>	51
<i>Nordmøre Aktiemøbelfabrik etableres</i>	52
<i>Fabrikken brant</i>	56
<i>Talgös Möbelfabrik</i>	57
<i>Ekteskapspakt og formuesforhold</i>	59
<i>Fabrikk og hushold</i>	61
<i>Arbeidsfordelingen i fabrikk og hushold</i>	63
<i>Konklusjon</i>	67
Kapittel 5: Enke og eneeier	69
<i>Thora blir enke</i>	69
<i>Den videre driften av fabrikk og opplæring av sønnene</i>	71
<i>Økonomiske krisetider og ny teknologi</i>	74
<i>Hvordan krisetiden påvirket Talgös Möbelfabrik</i>	76
<i>Salg og etterspørsel fra slutten av 1920-tallet</i>	79
<i>Enkefru og fabrikkeier Thora Talgø</i>	81
<i>Fra politikk til foreningsliv</i>	83

<i>Filantropi og sosialt entreprenørskap</i>	84
<i>Videre arbeid under nytt eierskap</i>	88
<i>Konklusjon</i>	88
Kapittel 6: Konklusjon	91
Litteratur og kilder	I
<i>Nettressurser</i>	<i>VIII</i>
<i>Kilder</i>	<i>VIII</i>
<i>Trykte kilder</i>	<i>VIII</i>
<i>Utrykte kilder</i>	<i>IX</i>
<i>Muntlige kilder</i>	<i>IX</i>
<i>Privatarkiv</i>	<i>IX</i>
<i>Vedlegg</i>	<i>XIV</i>

Kapittel 1: Innledning

I 1899 ble Talgø Møbelfabrikk etablert av ekteparet Thore og Thora Talgø. Thore var møbelsnekker og Thora var kyndig i bokholderi. Sammen etablerte de en fabrikk og drev forretninger i en større skala. Fabrikken ligger i bygda Todalen på Nordmøre og drives den dag i dag av etterkommere til Thore og Thora. Man kan derfor trygt si at Talgø Møbelfabrikk er og har alltid vært en familiebedrift, som har vært og fremdeles er en viktig del av lokalsamfunnet og lokalhistorien. Tema for denne masteroppgaven er et kvinnelig forretningsliv, derfor er det nettopp Thora som vil stå i fokus. I denne oppgaven har jeg undersøkt henne som entreprenør og hennes rolle ved møbelfabrikken, som gift og senere som enke og eeneier. Tittelen er derfor hentet fra en skriftlig kilde som omhandler henne. Den illustrerer godt hennes hverdag som eier av en familiebedrift og hennes kvaliteter som forretningskvinne:

Det var først i 20-årene, og det sto ikke altfor godt til med Talgøs Møbelfabrikk i Todalen. Derfor måtte Thora Talgø sende sønnene sine ut for å selge. Men det var dårlig med sko og klær, og ikke flust med penger i den private husholdningen. Guttene beklaget seg. De hadde ikke særlig lyst på slike salgsturer når det var såpass dårlig stelt. Men Thora visste råd. Og det gikk verken på nye sko eller klær. Det handlet om stolthet og om å gjøre alt som gjøres kunne for bedriften hun og mannen Thore grunnla i 1899. «Gå fort og snakk høyt,» var rådet hun ga sønnene sine, Tor (f. 1899), Ole (f. 1901), Ragnar (f. 1902) og Erling (f. 1905).³

Problemstilling og avgrensning

Denne studien vil fokusere på en enkelt kvinne og i hovedsak en enkelt bedrift, men det vil likevel ikke utelukke sammenligning med andre kvinner og andre bedrifter. Den dreier seg om Thora Talgøs liv og virke som ugift, gift og enke. Før hun giftet seg arbeidet hun lenge som kasserer ved en bokhandel, og i 1895 startet hun sin egen bokhandel. Ikke lenge etter giftet hun seg og startet opp en fabrikk sammen med sin ektemann, og etter mannens død tok hun selv over fabrikken og driften. Den overordnede problemstillingen vil derfor være: hvordan drev Thora Talgø sine virksomheter, og hva hadde det å si at hun var kvinne? I tillegg til dette spørsmålet melder det seg en rekke andre. Hva var det som fikk henne til å bli en selvstendig næringsdrivende? Hvordan var dynamikken mellom mann og kone i hjemmet

³ Ansnes, Ole Magne, *Thora og Thore Talgø startet møbelevntyret*, notat fra Nils Kalseth, Sunndalen, 1999: 1.

og i bedriften? Hva var mannen og konens ansvarsområder? Kunne man som kvinne drive med forretninger når man var gift så vel som ugift? Disse spørsmålene vil bli besvart ut ifra denne studien om en spesifikk kvinne, og dermed kan jeg ikke si at hennes situasjon gjaldt alle kvinnene i samme periode eller kvinner i lignende situasjon. Det vil kreve en langt mer omfattende studie. Her ser vi imidlertid at oppgaven ikke bare vil dreie seg om forretningsdrift alene, men om kvinnelig forretningsdrift. Forretningsdriften vil bli vurdert ut ifra et kvinne- og kjønnsperspektiv.

Grunnen til at nettopp denne kvinnen ble valgt til dette studiet er fordi hun er en del av lokalhistorien til min hjemkommune og fordi jeg visste om kildemateriale til Talgø Møbelfabrikk. Året før jeg begynte på masterstudiet leste jeg artikkelen *Eventyret ved fossen* i lokalavisen Driva, skrevet av Ole Magne Ansnes. Artikkelen omhandlet fabrikkens historie. I samarbeid med Nils Kalseth hadde Ansnes fått tilgang på tekster som Kalseth hadde skrevet ut ifra historisk kildemateriale som hadde blitt samlet på 1990-tallet. Dette skal jeg komme nærmere inn på senere. Jeg syntes artikkelen var veldig fascinerende og inspirerende, både som historiker og av det faktum at denne familien er mine forfedre. Thore og Thora er nemlig mine tippoldeforeldre og fabrikken blir i dag drevet av mine slektninger. Etter et møte med sjefen for fabrikken, Terje Talgø, hans kone Borghild Talgø og Ole Magne Ansnes ble forslaget om å skrive masteroppgave om Thora godt mottatt. Kvinnen ble altså funnet før temaet for oppgaven, det gjaldt bare å finne ut hvem denne kvinnen var i henhold til et overordnet tema. Jeg har gjort meg opp noen tanker om fordelene og ulempene ved å ta for meg tippoldemoren min og slektens familiebedrift. Selv om dette er tippoldemoren min og slekten min, har ikke jeg hatt noe nært forhold til de som driver fabrikken i dag eller Thora selv. Fordelen med at dette er slekten min er at jeg har fått lettere tilgang på private og muntlige kilder. Det hadde kanskje igjen vært en ulempe det også, siden de muntlige kildene kan ha moderert seg etter hvem de har snakket med og ønsker å sette Thora i best mulig lys. Dette er uansett noe jeg vil forsøke å forholde meg kildekritisk til, som med alt det andre som har blitt skrevet om og av de som har vært involvert i fabrikkens historie.

Som nevnt ville det å fokusere på flere kvinner i en slik kvalitativ studie bli for stort for en masteroppgave, avgrensningen vil dermed være denne ene kvinnen og hennes virksomhet. Fordelen ved å studere akkurat en kvinne, gjør det mulig å få et bedre innsyn i miljøet, familierelasjoner og arbeidsfordeling i en familiebedrift. Ut ifra dette vil det bli gjort en grundigere og dypere forskning, som gjør det mulig for meg å kunne forstå handlingsrommet

ut ifra disse faktorene. Oppgaven må også involvere Thoras mann og de andre familiemedlemmene, dette er nødvendig for å finne ut hvordan Thora drev forretning og var involvert i driften av fabrikken. Jeg begrenser også tidsrommet til Thoras liv, rundt yrkesaktivitet og forretningsliv, fra rundt 1879 til 1934. Det er viktig for å kunne se at ulike situasjonene i hennes liv er koblet sammen, fra arbeidende under en sjef, til å selv eie sin egen forretning, og videre til å være en del av en familiebedrift gjennom ekteskap og eneeier i perioden som enke. Jeg mener det er en sammenheng her som det er verdt å undersøke i lys av forretning- og bedriftsvirksomhet, som er formålet med denne oppgaven.

Forskningsstatus og historiografi

De kvinnelige entreprenører, har ikke fått så stor plass i verken norsk kvinnehistorie, økonomisk historie eller næringslivshistorie. I litteratur som omhandler familiebedrifter finner man gjerne kvinnene som en støttespiller for sin mann, som i skildringene til de kvinnelige familiemedlemmene hos familien Andersen⁴ og Markus-familien.⁵ I jubileumsbøkene til en rekke møbelfabrikker har det også vært et betydelig fokus på de mannlige eierne av familiebedriftene, eksempelvis Angvik Møbelfabrikk,⁶ Bahus Møbelfabrikk,⁷ Solemdals Møbelfabrikk⁸ og Hjellegjerde.⁹ Mens man kan bekrefte at kvinnene hadde en delaktig rolle i de tradisjonelle familiebedriftene, har kvinner i familiebedriftene rundt århundreskiftet fått liten oppmerksomhet. Næringslivshistorien i Norge er mer en retning innenfor økonomisk historie, der det er lagt stor vekt på entreprenørskap og menneskene bak økonomiske prosesser. I løpet av 1970- og 1980-årene ble det studert økonomiske fenomen i et bredere samfunnsperspektiv, men fremdeles gjort i den interessen for å finne økonomisk vekst. Her har entreprenøren en stor rolle, men kun ut ifra økonomen Joseph Schumpeter definisjon av begrepet. Der var entreprenøren en som visste å utnytte økonomiske nedgangstider til sin fordel, ved å være innovativ hva gjelder bruk av ny teknologi, kunnskap om nye produkter og produksjonsmetoder.¹⁰ Hvorfor kvinnelig entreprenørskap ikke har vært like aktuell for kvinnehistorikere, mener historiker Eirinn Larsen skyldes kvinnehistoriens disiplin og

⁴ Sogner, Knut, *Andersens: en familie i norsk økonomi og samfunnsliv gjennom hundre år*, Pax Forlag, Oslo, 2012: 218.

⁵ Fjeld, Knut, *En forretning, en familie, ett århundre: Markus 1907 – 2007*, Markus AS, Gjøvik, 2007: 28.

⁶ Hegerberg, Helge, *Angvik-møbler i 100 år*, Museet Handelshuset Angvik, 2006: 43.

⁷ Osland, Tore, *Fra høvelbenk til handlevogn: et vestnorsk møbelindustri- og handelseventyr*, Svein Lerpold AS, Bergen, 2003: 14

⁸ Solemdal, Peter, *Solemdals Møbelfabrikk 1866 – 1946*, Fabritius & Sønner, Oslo, 1946: 5.

⁹ Hjellegjerde, Mindor, *En møbelbedrift blir til: Hjellegjerde Møbler A/S 1941 – 1991*, Sykkylven, 1991: 9.

¹⁰ Larsen, Eirinn, «Selvgjorte kvinner: Kjønn, entreprenørskap og næringsliv rundt 1900», *Heimen: Lokal og regional historie*, Bind 49, Nr. 2-2012: 129.

selvforståelse. Den tidlige kvinnehistorien har røtter fra 1970-årenes kvinnebevegelse, der tanken var at det kapitalistiske markedet virket undertrykkende på kvinnen. Dermed har kapital, næringsliv og marked i moderne historie uteblitt i denne fagretningen. Det finnes forskning på kvinner som bedriver næringsvirksomhet i middelalder og tidlig nytid, men ikke innen moderne historie.¹¹

Imidlertid har den internasjonale historieforskningen i større grad tatt for seg kvinnelig entreprenørskap, samt forent næringslivshistorie og kvinnehistorie. Den britiske historikeren Alison C. Kay mener at Schumpeters definisjon av entreprenørskap er snevert og gir lite rom for en mangfoldig forståelse av hva en entreprenør er eller kan være.¹² I boken *The Foundations of Female Entrepreneurship. Enterprise, Home and Household in London, c. 1800–1870* utforsker Kay entreprenørskapet i de små og lokale miljøene, med en spesiell vekt på de sosiokulturelle forholdene entreprenøren befant seg i.¹³ Funnene i Kays studie viser til et bredt spekter i alder blant disse kvinnene, noe som indikerer at entreprenører hadde en tendens til å gjenoppfinne seg selv flere ganger i løpet av livet.¹⁴ I boken *The Female Economy: The millinery and dressmaking trades, 1860 – 1930*, studerer den amerikanske historikeren Wendy Gamber kvinnelige syersker i Boston og hvordan deres forretningsdrift så ut. Selv om boken tar utgangspunkt i klesnæringen, er det fremdeles interessante trekk som kommer fram ved de kvinnelige entreprenørene generelt.¹⁵ Susann Ingall Lewis kommer nærmere inn på dette i boken *Unexceptional Women: Female Proprietors in Mid-Nineteenth-Century Albany, New York, 1830 - 1885*, som også utfordrer tanken på at det bare var noen få kvinner som var entreprenører. Hun tar for seg de kvinnelige entreprenørene som en mangfoldig gruppe og går mer inn på kvinnenens motiver, hvordan de drev forretning og deres posisjon i familiebedriften.¹⁶

Når det gjelder kvinner og entreprenørskap i norsk kontekst, står artikkelen til Eirinn Larsen *Selvgjorte kvinner: Kjønn, entreprenørskap og næringsliv rundt 1900* sentralt. Her presenterer Larsen temaets forskningsstatus i nasjonal og internasjonal forskning. Videre i studien ser Larsen på ugifte entreprenørkvinner som gruppe i Kristiania etter 1850, dette sett i lys av

¹¹ Larsen, Eirinn, 2012: 128.

¹² Kay, Alison C., *Enterprise, Home and Household in London, c. 1800–1870*, Routledge, Oxford, 2009: 125.

¹³ Kay, Alison C., 2009: 1.

¹⁴ Kay, Alison C., 2009: 132.

¹⁵ Gamber, Wendy, *The female economy: the millinery and dressmaking trades, 1860 – 1930*, University of Illinois Press, Illinois USA, 1997:1 – 2.

¹⁶ Lewis, Susan Ingalls, *Unexceptional Women: female proprietors in mid-nineteenth-century Albany, New York, 1830-1885*, The Ohio State University 2009: 1.

kjønnsstrukturer i næringsliv og utdanning, med bakgrunn i de nye handelslovene fra midten av 1800-tallet.¹⁷ Som Larsen presenterer i artikkelen, er det særlig historikerne Gerd Mordt og Hilde Sandvik som har studert kvinner i bynæringene i Norge. I Mordts hovedfagsoppgave *Kvinner og næringsrett: Kvinneparagrafene i håndverksloven av 1839 og handelsloven av 1842* fokuseres det på kvinner i Kristiania mellom 1800 og 1850, der hun argumenterer for at lovene skulle fungere som en løsning for enker, ugifte og skilte kvinner å livberge seg gjennom handel. Det er en rekke trekk ved Mordts hovedoppgave som har vært nyttig for diskusjon i denne studien, som kjønnede yrker og kjønnsideal kontra realitet.¹⁸ Sistnevnte er også noe Hilde Sandvik problematiserer i sin doktoravhandling, *Kvinnens rettslige handleevne på 1600- og 1700-tallet, med linjer fram til gifte kvinners myndighet i 1888*. Det som har vært fruktbart her, er å se nærmere på myndighet for gifte kvinner i slutten av 1800-tallet.¹⁹

Siden denne studien også tar for seg en familiebedrift, har det vært nødvendig å benytte litteratur som tar for seg kvinners stilling i lignende omstendigheter. Hittil har jeg ikke funnet noen nasjonal forskning på denne problemstillingen knyttet spesifikt til moderne historie, da det hevdes at i overgangen fra familieøkonomi til markedsøkonomi forble kvinnen i et ikke-økonomisk hushold mens mannen handlet økonomisk utenfor husholdet.²⁰ Dette førte til en endring som reduserte kvinnens betydning innenfor de tradisjonelle familiebedriftene, der mye av produksjonen var knyttet til familien og husholdet.²¹ Historiker Ida Bulls doktoravhandling *De trondhjemske handelshusene på 1700-tallet: slekt, hushold og forretning* har vært nyttig for å undersøke kvinners stilling i de tradisjonelle handelshusene, hvordan arbeidsfordelingen foregikk mellom kjønnene, oppdragelse av barn, samt kvinnens deltakelse i forretningene.²² Ida Bulls artikkel *Enkers levebrød* omhandler enkers levekår i Trondheim fra rundt 1780 til 1820, og mer utdypende om enkens overtakelse av mannens bedrift. Bull fant ut at nesten alle som forble enker fortsatte næringen. Her ser vi altså at enkers posisjon i familiebedriften var av betydning og at det har vært en tradisjon for at enker tok over mannens bedrift.²³

¹⁷ Larsen, Eirinn, 2012: 130 – 132.

¹⁸ Mordt, Gerd, *Kvinner og Næringsrett: Kvinneparagrafene i håndverksloven av 1839 og handelsloven av 1842*, hovedfagsoppgave innen Tingbokprosjektet, Oslo, 1993: 159 – 162.

¹⁹ Sandvik, Hilde, *Kvinnens rettslige handleevne på 1600-tallet og 1700-tallet, med linjer fram til gifte kvinners myndighet i 1888*, Doktoravhandling ved De historisk- filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2002: 217 – 251.

²⁰ Hagemann, Gro, «De stummes leir? 1800 - 1900», *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Ida Blom og Sølvi Sogner, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo, 2005: 162.

²¹ Larsen, Eirinn, 2015: 49.

²² Bull, Ida, *De trondhjemske handelshusene på 1700-tallet: slekt, hushold og forretning*, No. 26 i Skriftserien fra Historisk institutt, Akademisk avhandling, Trondheim, 1998: 196.

²³ Bull, Ida, *Enkers levebrød*, Historisk Tidsskrift nr. 3, Universitetsforlaget, 1986: 326 – 327.

Klasse og lokalsamfunn har vært vesentlig å undersøke nærmere i lys av entreprenørskap. For å få en bedre forståelse av klassesamfunnet har jeg benyttet meg av boken *Norsk historie 1814 – 1905: Å byggje ein stat og skape ein nasjon* av Jan Eivind Myhre. Der beskriver han fremveksten av middelklassen og hvilke grupperinger som fantes der. Det er utfordrende å få til et konkret skille mellom klassene, spesielt med tanke på at den sosiale mobiliteten ble mer og mer fremtredende utover 1800-tallet. Det som imidlertid virker å skille middelklassen fra arbeiderklassen er at de ikke utførte kroppsarbeid, at de hadde en viss innflytelse på arbeidsplassen sin og at de som regel tjente bedre enn arbeiderne.²⁴ Min studie er lokalisert på Nordmøre og for å få en bedre forståelse av lokale forhold har jeg benyttet meg av lokale historiebøker og bygdebøker. For mer informasjon om Kristiansunds historie har jeg benyttet meg av kapittelet til historiker Egil Husby i *Kristiansunds historie, Bind IV* og for Todalen har bygdeboka til lærer og forfatter Leif Halse og dikteren Hans Hyldbakk vært av stor nytte.²⁵ For å gå dypere inn på lokal entreprenørskap innen møbelindustrien, har artikkelen *Entreprenørskap i Møre og Romsdal: Et historisk perspektiv* av historiker Olav Wicken vært interessant. Wicken viser til trekk ved industrien i Møre og Romsdal som har vært svært vesentlig for denne studien, spesielt om møbelindustrien og de faktorene som spilte inn for å opprette den type industri ute på bygda.²⁶

Teori og metode

I boken *Feminisme og historieskriving: Inntrykk fra en reise* diskuterer Gro Hagemann tidlig i sitt første kapittel om kvinnehistorie er fruktbart eller begir seg ut på et faglig blindspor. Hun konkluderer med at hun stiller seg skeptisk til Ottar Dahls påstand om at kvinnehistorie i stor grad dreier seg om «løst og fast om kvinner», der han mener at disiplinen er for vid og trenger avgrensning. Hagemann mener dermed at åpenhet og mangfold av teorier vil se på historien med nye perspektiver og tilnærminger som vil være fruktbare for å avdekke en historisk virkelighet. Slik vil historien bli mer nyansert og vise til historiens mangfold av mennesker

²⁴ Myhre, Jan Eivind, *Norsk historie 1814 – 1905: Å byggje ein stat og skape ein nasjon*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2012: 125 – 136.

²⁵ Egil, Husby, «Bymiljø og kulturliv», *Kristiansunds historie Bind IV*, Arne Odd Johnsen, Kristiansunds Kommune, Kristiansund, 1962: 113 – 247. Halse, Leif, *Todalen Bygdebok*, Bygdeboknemnda for Todalen, Todalen, 1943: 9 – 340. Hyldbakk, Hans, *Heimar og ætter i Stangvik Bind III*, Stangvik Kommune, As Kaare Grytting, Orkanger, 1982: 231 - 260.

²⁶ Wicken, Olav, *Entreprenørskap i Møre og Romsdal: Et historisk perspektiv*, STEP-gruppen, Universitetet i Oslo, 1994: 1 – 21.

som var en del av fortidens samfunn.²⁷ Vi vil dermed tilnærme oss historien på en mer nyansert måte. I følge Ida Blom er kvinnehistorie «[...] et samlebegrep for all forskning som tar opp kvinners aktivitet i fortiden og problemer med særlig relevans for tidligere tiders kvinner.»²⁸ Kvinnehistorien ønsker å skaffe kunnskap om og ta tak i historier som tidligere ikke har vært belyst. Mannen var som regel normen i historien og om forskningen bare skal begrense seg til den offentlige sfære, som hovedsakelig ble dominert av menn, kan man ikke oppnå et helhetlig bilde på hvordan samfunnet fungerte.²⁹

Å ta utgangspunkt i kjønnsteori er vesentlig for å forstå hvordan fortidens samfunn var satt sammen og fungerte. Den amerikanske historikeren Joan Scott definerer kjønn som todelt, der hun da skiller mellom «sex» og «gender». «Sex» er forståelsen av kjønn på et biologisk nivå og «gender» på et sosialt og kulturelt nivå. Der målet å undersøke kjønnsrollene og hva de symboliserer i forskjellige samfunn og historiske perioder, for å finne ut hvilken mening dette hadde og hvordan de fungerte ved å enten ivareta den sosiale orden eller føre til forandring.³⁰ Med det poststrukturalistiske perspektivet åpner Scott opp for å kunne studere hvordan kjønn har bidratt til å forme historiske prosesser og institusjoner, for eksempel industrialisering og næringsliv.³¹ I likhet med historiefaget generelt, har næringslivshistorie også vært hovedsakelig mannsdominert. Med en tradisjon innenfor oppdragshistorie har næringslivshistorie fokusert på fabrikker som vokste frem og ble styrt av dyktige og driftige menn fra øverst i hierarkiet.³² Dette viser ikke det mangfoldet av bedrifter og mennesker som var delaktig i fortidens næringsliv, eller hvilket forhold de hadde seg imellom. Eksempelvis, kvinner som drev forretninger eller hvilken rolle kvinnene spilte i en familiebedrift har ikke blitt historisert i like stor grad.

Med et kjønnsteoretisk perspektiv vil det være vesentlig å se nærmere på kjønnsarbeidsdeling, kjønnsroller og skillet mellom offentlig og privat sfære. Denne studien tar for seg både kvinnens rolle i en familiebedrift, men også Thoras rolle ved et småbruk i et ruralt samfunn.

²⁷ Hagemann, Gro, *Feminisme og historieskriving: Inntrykk fra en reise*, Universitetsforlaget, Oslo, 2003: 28.

²⁸ Blom, Ida, «Kvinnehistorie som forskningsområde», *Kvinner selv... Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*, (red.) Gro Hagemann og Ida Blom, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, 1977: 13.

²⁹ Blom, Ida, Sogner, Sølvi, med fler, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Cappelen akademisk forlag, Oslo, 2005: 13.

³⁰ Scott, Joan W., «Gender, A Useful Category of Historical Analysis», *The American Historical Review*. Vol. 91, No. 5. University of Chicago Press Journals, 1986: 1054.

³¹ Larsen, Eirinn, «Kjønn og næringslivshistorie», *Næringsliv og historie*, (red) Espen Ekberg, Mikael Lönnborg, og Christine Myrvang, Pax Forlag, Oslo, 2014: 273.

³² Ekberg, Espen, Lönnborg, Mikael, Myrvang, Christine, *Næringsliv og historie*, 2014: 22.

Når det kommer til arbeidsfordeling mellom kjønnene, fokuseres det generelt på to adskilte sfærer for mann og kone, både i det førindustrielle samfunnet og det moderne samfunnet mot slutten av 1800-tallet.³³ Arbeidsoppgavene i jordbrukssamfunnet var svært kjønnsdelte, men kvinnene var like nødvendige og økonomisk viktige i jordbruket som menn.³⁴ Både innen jordbruksøkonomien og i bedriftene i byene var næringsdriften familiebasert, der husarbeid og føring av husholdningsregnskap ofte var konens ansvarsområder. I løpet av 1800-tallet endret denne oppfatningen seg, og familiens sentrale rolle som produksjonsfellesskap forsvant når mannen i større grad trådte ut av familiefellesskapet mens kvinnen ble igjen. Hushold og arbeid ble nå to separate sfærer, der husholdet ble sett på som en ikke-økonomisk privat sfære og arbeidslivet som en økonomisk og offentlig sfære.³⁵ Den private sfæren i denne studien vil være husholdet og småbruket, mens den offentlige sfæren vil tilhøre fabrikken og dens forretninger. Det som er interessant her, er å se etter eventuelle kryssninger mellom arbeidsfordelingen og den offentlige og private sfæren.

I denne studien vil jeg benytte Eirinn Larsens tre forklaringsmodeller for motivasjon til entreprenørskap. I den internasjonale forskningen har Larsen funnet ut at det gjerne legges vekt på tre underliggende forklaringer knyttet til kvinners entreprenørskap. Den første modellen legger vekt på økonomisk nød i form av at kvinnen var arbeidsledig, på bakgrunn av ekskludering fra det etablerte arbeidsmarkedet, kjønn og familieforpliktelser. Da blir entreprenørskap begrunnet ut ifra desperasjon og økonomisk nød og ikke innovasjon og nyskaping. Den andre modellen går ut på miljøet kvinnen befinner seg i, der omgivelsene fordret næringsetablering etter individuelle behov og ønsker. Den handler om selvrealisering. Den tredje modellen retter seg mot de kulturelle omgivelsene som entreprenøren er en del av. Kulturen er representert gjennom familie og oppvekst, sosial bakgrunn og kjønn, der dette blir definert som bestemmende for hvorvidt man ser næringsetablering som en mulighet i det hele tatt. Det kan handle om å opprettholde en tradisjon man er født inn i, eller har visse forutsetninger for gjennom oppdragelse, sivil status, ervervet kunnskap i tillegg til de rollemodellene man har rundt seg.³⁶ Modellene vil gå litt inn i hverandre, siden en persons avgjørelser kan ha spilt på flere faktorer, som behov, interesse og sosial bakgrunn.

³³ Hagemann, Gro, 2005: 192.

³⁴ Larsen, Eirinn, «Næringsfrihet som likestilling», *Norsk likestillingshistorie*, Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Ovesen, Fagbokforlaget, Bergen, 2015: 52.

³⁵ Hagemann, Gro, 2005: 178 – 180.

³⁶ Larsen, Eirinn, , 2012: 136 – 137.

Av metoder vil kvalitativ og komparativ metode bli benyttet. Den kvalitative tilnærmingen går ut på teksttolkning, den søker etter å finne ut om noe fantes, hva det var og hva det betydde. Den kvalitative metoden går gjerne sammen med hermeneutikk, som handler om det å fortolke en tekst.³⁷ Man kan også bruke denne metoden til å tolke ikke-skriftlige kilder.³⁸ I denne studien har jeg også benyttet meg av dybdeintervju og bilder, i tillegg til de skriftlige kildene. Dette for å kunne bedre analysere Thoras representasjon i det som er å finne i kildematerialet. Siden denne studien vil omhandle et enkeltmenneskes liv i en historisk ramme, vil studien ha et mikrohistorisk preg.³⁹ Dette vil da bli sett ut ifra et livsløpsperspektiv, som innebærer aktivitetene, rollene og begivenhetene som hun har engasjert seg for i løpet av et lengre tidsrom. De er også gjerne karakteristiske for ulike perioder i den enkeltes liv, som ofte blir omtalt som faser. Livsløpsperspektivet går derfor ut på å ta utgangspunkt i et mønster av begivenheter og faser som man beskriver eller forklarer.⁴⁰ Her vil det da foregå en komparativ analyse, der jeg sammenligner Thoras livssituasjon og forretningsliv fra da hun var ugift til hun ble gift og til slutt enke, for å undersøke om hennes posisjon hadde endret seg mellom disse periodene i livet hennes.

Kildegrunnlag og utfordringer

I denne oppgaven har jeg forholdt meg til forskjellige arkiv med forskjellige kilder for å best kunne skape en helhetlig historisk forståelse. I de offentlige kildene, som folketellinger og firmaregistre, finner man lett de ugifte kvinnene og enkene. Mens de gifte kvinnene her gjerne blir gjemt bak mannen, vil de private kildene komme oss til unnsetning. Ved å analysere private brev, attester og muntlige kilder vil man gjerne få et annet perspektiv. Jeg fant det også nyttig å kombinere disse kildene. De opplysningene jeg fant i de offentlige kildene kunne videre bekrefte de jeg fant i de private kildene.

Private arkiv

Jeg har hovedsakelig brukt alt av det private kildematerialet jeg har fått utlevert av Talgø Møbelfabrikk og privatpersoner som har tilknytning til fabrikkens. Det materialet jeg har fått har blitt samlet inn av Nils Kalseth i løpet av 1990-tallet, og har blitt liggende på loftet ved Talgø gård i Todalen. Da fabrikkens begynte å nærme seg hundre år i 1999, spurte de

³⁷ Kjelstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den en gang var*, Universitetsforlaget, Oslo, 1999: 183.

³⁸ Kjelstadli, Knut, 1999: 191.

³⁹ Melve, Leidulf, *Historie: historieskriving frå antikken til i dag*, Dreyers Forlag, Oslo, 2010: 213 – 215.

⁴⁰ Skrede, Kari, Tornes, Kristin, *Studier i kvinners livsløp*, Universitetsforlaget, Oslo, 1983: 9.

daværende eiere og ledere, Finn og Terje Talgø, om deres eldste ansatt Nils Kalth kunne samle kildemateriale og skrive ned fabrikkens historie. Kalth tok på seg denne oppgaven, men støtte på et lite problem. Det var skralt med både gjenlevende muntlige og skriftlige kilder.

Dokumenter fra bedriftens første år, til tiden da Thora Talgø overlot styringen til sin sønn Erling, ble lagret på loftet i den såkalte 'hybelen' – et anneks til Bjørås (den første privatboligen til Erling og Aslaug). Anneksen brente ned i 1947 og disse gamle, verdifulle arkivene strøk med. Arkiver for tiden 1934 til ca. 1960 forsvant ved en misforståelse under opprettelsen av en ungdomsklubb i de gamle kontorlokalene ved Fossheim. Vel det nytter ikke å gråte over spilt melk, som det så trøstende heter, men sørgelig var det.⁴¹

Kalth samlet inn det som var igjen av kilder etter brannen, samt informasjon og andre kildemateriale som han hadde fått av folk i Todalen og i Talgø-slekta. Resultatet ble et lite arkiv som kommer i tre permer og en minnepenn. Arkivet er svært uoversiktlig og bærer preg av at det er et pågående innsamlingsarbeid. Det er mengder med kopier av originalkilder, transkriberte brev, intervju med muntlige kilder og korrespondanse med historiker Egil Husby i Kristiansund og andre privatpersoner for opplysninger rundt historien til fabrikk. Husby opplyser om funn ved Statsarkivet i Oslo og arkivet ved folkebiblioteket i Kristiansund, bedre kjent som Christian Thurns arkiv. Kalth har også skrevet en rekke notater som jeg har hatt stor nytte av, men som er utfordrende å sortere med hensyn til kildereferanser. Originalkildene, som det har blitt opplyst om i notatene til Kalth, har jeg fått utdelt etter forespørsel av privatpersoner. Siden jeg ikke har fått personlig tilgang på arkivet som er på loftet til Talgø gård, har jeg ikke fått oversikt over hvilke kilder som er arkivert. Av den grunn har jeg bare forholdt meg til det som har blitt tolket og skrevet av Kalth og de kildene jeg har fått utdelt.

Jeg har også benyttet meg av Todalen Sanitetsforenings gamle møtebøker og kontobøker. I Sanitetshuset i Todalen har de gammelt sykepleierutstyr fra da Todalen Sanitetsforening ble opprettet i 1916, samt tre protokoller som jeg har benyttet i denne studien. De består av Kontobok for Todalens Sanitetsforening fra 1924, Styrebok fra 1925 og Todalens Sanitetsforenings forhandlingsbok fra 1924, der jeg har fokusert på Thoras periode. I tillegg har jeg benyttet meg av beretningen om Todalen Sanitetsforeningens tidlige år, som er skrevet av den tidlige sanitetslederen Berit Ørsal. Hun forteller at møteprotokoller og regnskapsbøker

⁴¹ Kalth, Nils, 1999: 2.

fra de åtte første årene til Sanitetsforeningen strøk med i en brann i 1948, så hun har forsøkt å samle sammen de viktigste temaene og sakene som Todalen Sanitetsforening arbeidet for i sine tidlige år. Det har vært viktig å få et innblikk i Todalen Sanitetsforenings arbeid, hovedsakelig på grunn av at det var Thora som frontet et ønske om at den skulle bli etablert og var engasjert i foreningen.

Statsarkiv

Siden privatarkivet har få kilder når det gjelder Thoras virksomhet i Kristiansund, var det vesentlig for meg å undersøke de statlige og offentlige opplysningene rundt dette. Funnene Husby har gjort og informert Kalseth om i brevene sine har vært nyttige ledetråder for meg da jeg var på leting etter offentlige kilder om både Thora og fabrikken. De arkivene jeg har forholdt meg til ved Statsarkivet i Trondheim er magistratarkivet for Kristiansund, sorenskriverarkivet for Nordmøre og arkivet for Stangvik lensmannskontor. I disse arkivene har jeg sett i firmaregistre, handelsregistre, auksjonsprotokoller og pantebøker. Jeg har også sett i den trykte kilden «Handelsregister for Kongerike Norge» for en mer ryddig oversikt i registreringer og endringer ved bedriften, som befinner seg ved Statsarkivet.

Kilder fra Kristiansund er veldig vanskelig å få en oversikt over. Det er ikke klart hvilke kilder som finnes eller ikke, og hovedårsaken til dette er Kristiansund ble bombet av okkupasjonsmakten under andre verdenskrig. Etter dette angrepet var store deler av byen totalskadd, og en god del av disse bygningene lå i byens sentrum og var antakelig offentlige bygninger. Noen dager før angrepet skal en del statlige dokumenter har blitt flyttet til Halså kommune, men det er tydelig at dette ikke gjelder alle. Jeg har igjennom mitt arbeid med disse kildene, funnet manglende handelsbrev fra slutten av 1800-tallet til staten av 1900 og delvis brente ministerialbøker. Handelsbrev og handelsregistre fra Kristiansund og Nordmøre har også generelt vært ukjent for de ansatte ved Statsarkivet i Trondheim, de var kommet inn i perioden mellom 2012 og 2014, noe som gjør det relativt nytt og ukjent for en del av arkivets ansatte. Det har også vært en utfordring å finne ut hvor man skal lete blant disse arkivene. Da Kristiansund fikk kjøpstadsrettigheter, ble det bestemt at sorenskriveren for Nordmøre også skulle fungere som byfogd for Kristiansund. Byfogden var i sin tur byskriver, magistrat, rådstueskriver, notarius publicus, skifteforvalter, skifteskriver og auksjonsforvalter i Kristiansund, samtidig så fungerte han også i perioder som postmester i byen. Denne omfattende stillingen som var i samtiden har ført til at disse arkivene er svært uoversiktlige og

man ikke helt vet hvor kildene har blitt registrert, jeg har eksempelvis funnet handelsregistre i både sorenskriverarkivet, magistratarkivet og fogdearkivet.

Arkivet ved Surnadal Sparebank

Stangvik Sparebank ble fusjonert med Surnadal Sparebank i 2001, dermed ble også Stangvik Sparebanks arkiv flyttet til Surnadal Sparebank som nå befinner seg i Skei i Surnadal. Det var vesentlig for meg å få tilgang til Stangvik Sparebanks gamle arkiver, da Talgø Møbelfabrikk har siden starten benyttet seg av lån fra Stangvik Sparebank og derfor ville de kildene gi meg innsyn i fabrikkens økonomiske forhold. Arkivet består av ganske mange forskjellige bøker, og jeg har vært igjennom de som er aktuelle for den perioden denne oppgaven tar for seg. Det har vært alt fra styrebøker, innskudd- og utlånsprotokoller, gjeldsbrev og vekselobligasjoner, forhandlingsbøker, kontrollkassebøker, lånebøker, kassabøker til dagbøker. De kildene jeg har sett på har stort sett omhandlet lån til Talgös Möbelfabrik, de har blitt skrevet ned i bøker som har blitt kategorisert som kassabok, lånebok og forhandlingsbok av bankmennene på den tiden. Utfordringene med dette arkivet har også vært at bankens ansatte er lite kjent med dette arkivet. Banken har valgt å ta vare på disse bøkene av sentimentale grunner, derfor har det bare blitt lagret og ikke aktivt brukt. Arkivet er ikke systematisert og derfor har det også vært vanskelig å referere til kildene i dette arkivet. Det er også uvisst om noen av disse bankbøkene har blitt kastet under fusjonen til Surnadal Sparebank, men de kildene som jeg har brukt har alle pekt på de samme datoene for obligasjonslån og stemt overens med årstall i kildene fra Statsarkivet hva angår auksjon og pantebøker.

Digitaliserte kilder

Nå er det også en del kilder som er digitalisert og tilgjengelig på nett. Her har jeg benyttet meg av pantebøker, emigrantprotokoller, aviser, folketellingene, ministerialbøker og underskriftslistene til stemmerettskampanjen for kvinner. Folketellingene mellom 1865 og 1910, kombinert med ministerialbøker og emigrantprotokoller har vært veldig nyttige for å få en oversikt over alle menneskene som er aktuelle for denne studien. Disse kildene inneholder viktig informasjon, som når de ble født, menneskelige relasjoner, hvilket hushold de har vært en del av, hvordan husholdet så ut, hvor de befant seg til under opptelling og hvilken stilling og yrke de hadde i samfunnet. Dette har også fungert fint sammen med andre kilder og litteratur som har blitt bruk, for å både bekrefte og avkrefte hypoteser knyttet til denne studien. Pantebøkene for både Stangvik herred og Kristiansund har hatt to forskjellige

økonomiske funksjoner, den ene viser avgjørelser knyttet til fabrikk mens den andre har vist ekteskapsinngåelse og ektepakt. Dette har vært nyttig for å få innsyn i økonomiske avtaler og avgjørelser, samt økonomiske forhold i ekteskapet. *Avisa Romsdals Amtstidende* har her blitt brukt i mindre grad enn de nevnte kildene. *Avisa* er hovedsakelig kilder til reklamer for diverse arrangement i Kristiansund, som Thora solgte billetter til i sin bokhandel. Det er særlig en reklame og en hentebeskjed som har vært vesentlig for min studie. Reklamen annonserte opphørssalget for bokhandelen og hentebeskjeden var for varer Thora hadde kjøpt fra utlandet. Disse gir innblikk i hvilke varer hun solgte ved bokhandelen sin.

Muntlige kilder og vandrehistorier

Det har blitt benyttet to muntlige kilder til denne oppgaven. Den ene er Lisbeth Halle, som ble født i 1915 og som vokste opp i Todalen mens Thora levde. Denne kilden har vært nyttig for å få et innblikk i hennes opplevelser og minne av både Thora og hennes engasjement for Todalen Sanitetsforening. Det andre intervjuobjektet er Thora Talgøs barnebarn, Tora Valseth, som har bedrevet slektsgransking, og har skrevet ned mye av det hun har funnet ut. Hun har derfor en god del kildemateriale i form av bilder, brev, minner og kunnskap om hvordan småbruket til Thora og Thore så ut før det ble revet. Toras informasjon har vært nyttig til å utfylle skriftlig kildemateriale og spore opp skriftlige kilder.⁴² Blant annet utdypet hun og korrigerer mye av det som Nils Kalseth har skrevet og kommet frem til selv. Nils Kalseth kan også regnes som en muntlig kilde. Han har selv skrevet en del ut ifra hva han selv husker og hva han har blitt fortalt av folk i bygda. Alle disse muntlige kildene er opplysninger på individnivå, samt at disse opplysningene har ikke vært å finne andre steder.⁴³ Det har ikke blitt skrevet ned og det meste har vært bygd på muntlige historier som har vært fortalt på bygda. Både minnene og det som har blitt fortalt på bygda kan ha blitt bygget på selektivitet i minnet og vandrehistorier. Utfordringen her har derfor vært å fått bekreftet det som har blitt sagt med andre kilder. Myter og vandrehistorier er tolkninger, som ofte blir oppfattet som sanne i sitt opphavsmiljø. Mytene kan dermed være både realistisk og korrekt.⁴⁴ Derfor har de muntlige kildene vært nyttige og nødvendige for denne studien, som har et mikrohistorisk perspektiv og virker i et bygdesamfunn.

⁴² Kjelstadli, Knut, 1999: 193.

⁴³ Kjelstadli, Knut, 1999: 194 – 195.

⁴⁴ Kaldal, Ingard, *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2002: 94 – 95.

Fotografier

Jeg har fått en del familiefotografier fra en rekke familiemedlemmer og slektninger, de har også blitt analysert og benyttet i denne studien. Et bilde kan leses som en tekst, det kan gi den samme betydningen som et ord bare at det er i billedform.⁴⁵ Dette er også metoden jeg har benyttet meg av i tolkningen av bildene som er blitt brukt i denne studien. Disse bildene har helt klart blitt tatt for å minnes noe, de er av Thora, Thore, barna deres, barnebarn, fabrikk, småbruket, arbeiderne ved fabrikk og så videre. De illustrerer hverdagen hjemme i Todalen, blant arbeidere og andre som var en del av livene deres. På noen av bildene er menneskene oppstilt, mens i andre bilder er de ikke det. Dette har vært vesentlig å tolke og finne en mening med, som med andre historiske kilder.⁴⁶

Oppgavens struktur og oppbygging

Oppgaven er delt inn i seks kapitler og består av et innledningskapittel, et bakgrunnskapittel, tre empirikapitler og et konklusjonskapittel. Kapitlene er inndelt i en kronologisk struktur, som en følge av livsløpsperspektivet som oppgaven er bygget på. I kapittel 2 har jeg forsøkt å beskrive møbelindustrien i Møre og Romsdal og sett dette i lys av samtidens teknologi og lokale forhold i bygda Todalen. Jeg beskriver også de lokale forhold i byen Kristiansund, når det kommer til klasse og kvinnelig entreprenørskap. Videre vil kvinnens økonomiske plass i samfunnet bli drøftet. Hvilke muligheter og rettigheter var det for kvinner å drive forretning?

Kapittel 3 er et todelt kapittel. Det dreier seg om Thoras familieforhold i Vågen i Kristiansund, som vil bli sett i sammenheng med hva Thora arbeidet som og hvilken forretning hun til slutt endte opp med å drive. Her vil jeg ta utgangspunkt i Eirinn Larsens tredje forklaringsmodell, som omhandler sosial bakgrunn og kulturelle betingelser, derfor er det nødvendig å se nærmere på Thoras oppvekst og familieforhold og hvordan dette kan ha påvirket henne til å gå fra yrkesaktivitet til selvstendig forretningsdrift. Deretter vil jeg gå videre inn på arbeidsliv og entreprenørskap. Jeg vil drøfte hvilken motivasjon som kan ha ligget til grunn for Thoras avgjørelse om å starte sin egen forretning og ikke minst hvilken forretning dette var. Hvilke lokaleforhold eller personlige erfaringer kan ha ledet henne til å starte akkurat den forretningen? Var det på grunn av et lokalt behov? Hvilke varer ble solgt og var de knyttet til andre vesentlige faktorer som spilte inn i forretningsdriften?

⁴⁵ Lund, Erik, *Historiedidaktikk: en håndbok for studenter*, Universitetsforlaget, Oslo, 2016: 157 – 158.

⁴⁶ Kaldal, Ingard, *Historisk forskning, forståing og forteljing*, Det norske samlaget, Oslo, 2003: 54 – 55.

I kapittel 4 inngår Thora et ekteskap med Thore og sammen reiste de til hans hjembygd Todalen for å starte en møbelfabrikk. Jeg innleder med en redegjørelse av fabrikkens etablering, strukturen av husholdet og bedriften, de involverte aksjonærene, møbelproduksjonen og de utfordringene som meldte seg. Her vil det bli drøftet hvilken stilling Thora hadde i både hushold og forretninger knyttet til bedriften. Hvordan var familiestrukturen og relasjonene mellom familiemedlemmene? Hvordan var arbeidsfordelingen mellom mann og kone? Hvordan ble både hushold og bedrift drevet?

I kapittel 5 skal jeg behandle Thoras periode enke og eneeier av fabrikk. Thora fikk ansvaret for fabrikk alene, alle aksjonærene gikk ut og hun hadde ansvaret for både den, husholdet og de fire guttene sine. Dette kapitlet dreier seg om motivene Thora hadde for å drive denne fabrikk videre etter mannens død, og de økonomiske utfordringene hun møtte som fabrikkeier i en økonomisk nedgangstid. Det vil også bli drøftet hvilke løsninger som ble gjort i forbindelse med disse utfordringene, hvorvidt hun gjorde noen utskiftninger eller endringer hva angår fabrikk og driften. I tillegg opprettet hun Todalen Sanitetsforening i sin enkeperiode, og det vil derfor bli vesentlig å drøfte paternalistiske og filantropiske trekk når det kommer til Thoras rolle som enke og eneeier.

Kapittel 6 er avslutningskapitlet for studien, der vil jeg drøfte hvordan teorien og metoden har blitt brukt for å komme fram til de svarene problemstillingen spør etter. Gjennom å systematisk gå gjennom hva som har blitt diskutert i empirikapitlene vil jeg redegjøre for mine funn i det kildematerialet som har vært benyttet, og slik svare på problemstillingen: hvordan drev Thora Talgø sine virksomheter, og hva hadde det å si at hun var kvinne?

Kapittel 2: Handel og næringsliv på Nordmøre

For å kunne svare på problemstillingen: «hvordan drev Thora Talgø sine virksomheter, og hva hadde det å si at hun var kvinne?» Vil det være nødvendig å få et bedre innblikk i hvilket samfunn hun levde i, som skapte en ramme rundt hvilke muligheter og begrensninger det var for henne som forretningskvinne, samt kone og enke. Jeg vil først beskrive byen Kristiansund og byens næringsliv. Deretter følger en drøfting rundt middelklasse, hva som karakteriserte middelklassen og hvordan den var i Kristiansunds tilfelle. Deretter vil jeg ta for meg kvinnene i Kristiansunds næringsliv. Hva var det kvinnene arbeidet som og var Kristiansund preget av et «kvinneoverskudd»? Så skal jeg komme inn på kvinneparagrafene i handelsloven fra 1842 og videre se på dette i sammenheng med kvinners rettslige handleevne og myndighet. Videre vil Todalen og bygdens næringsgrunnlag bli presentert. Så vil jeg komme nærmere inn på forskning gjort innen møbelindustrien i Møre og Romsdal og hvordan det gamle håndverkerlauget så ut. Side møbelindustrien i Møre og Romsdal er knyttet til en husholdsøkonomi, vil jeg trekke paralleller til de trondhjemske handelshusene fra 1700-tallet, der også bedriften var en del av husholdet.

Byen Kristiansund

I følge Arne I. Hoem er den første beskrivelsen av Kristiansund blitt skrevet av Johan Christian Fabricius, som var en reisende universitetslærer fra Kiel. I sin monografi *Reise nach Norwegen mit Bemerkungen aus der Naturhistorie und Oekonomie*, som kom ut i Hamburg i 1779, beskrev han byen slik:

Byen er ikke stor, men et driftig sted, er nokså særpreget og ubekvent beliggende mellom fjellene og klippene på et område som knapt er stort nok til at det kan ligge hus der. Egentlig ligger byen på fire nes som vender mot hverandre. Tre av dem er deler av øyer, men den fjerde er fastland. Sammen omkranser de en bred og vakker bukt som av form er nesten rund. Stedet har da heller nesten ingen gater å snakke om og man må alltid til vanns når man skal over fra den ene til den andre siden, ettersom stedet i hele sin utstrekning ligger mot sjøen. Byen er ikke særlig stor, selv om man ikke med en gang kan ha oversikt over *hvor* stor den er, da den ligger så spredt.[...]

På grunn av sin beliggenhet lider byen av den mangel at den nesten ikke har noen dyrkbar jord. Mot alle kanter er den omgitt av høye, bratte, nakne og ufruktbare klipper hvor det bare kan holdes noen få kreaturer. Til gjengjeld kan byen glede seg over en ypperlig havn med lett adkomst fra sjøen, noe som i særdeleshet Trondhjem mangler. De tre øyene og fastlandet omkranser en bukt med platt til mange fartøyer. De kan finne utmerket ankerplass overalt og kan legge til nær sagt på alle kanter av byen. Dessuten har de, takket være de tallrike sundene mellom øyene og holmene, flere steder hvor de kan seile ut eller inn og det til alle retninger. Dette er således en stor lettelse for skipsfarten. Denne spesielle fordel ved havnen, eller rettere,

en lettelse for trafikken, har da formodentlig også vært hovedårsak til at Kristiansund ble anlagt og gitt kjøpstadsrettigheter.⁴⁷

På midten av 1600-tallet ble Fosna, som Kristiansund het før, et ladested.⁴⁸ Det var først da Fosna ble et ladested at trelasthandelen ble regulert på Nordmøre, hovedårsaken til dette var at nederlendere handlet trelast direkte med befolkningen langs kysten og videre inn i fjordene.⁴⁹ Sakte men sikkert tok fiskeeksporten over for trelasten, som ble dominerende for byens næringsliv fra midten av 1700- til 1900-tallet.⁵⁰ Det var også da Fosna fikk kjøpstadsprivilegier og skiftet stedsnavn til Kristiansund, etter Kristian VI som regjerte i Danmark-Norge på fra 1730 - 1746. Fra slutten av 1600-tallet var det store sildefisket som satte folk i aktivitet og økonomien i sving, men fra 1750 ble klippfisken byens viktigste næring. Til forskjell fra sildefisket var klippfisken verken usikker eller sesongbetont. Mens man måtte vente med sildefisket til visse perioder, kunne man tørke klippfisk på byens svaberg året rundt. Se gjerne kart: 1 over Kristiansund i vedlegget.

Fra 1830 og utover blir kalt for «spansketiden» i Kristiansunds historie, perioden refererer til en økende internasjonal handel og etter frihandel, dette kom til å prege byens befolkning og næringslivet. I 1830 var klippfiskhandelen under utvikling, og Kristiansund oppnådde en større etterspørsel av klippfisk fra middelhavslandene Italia, Spania og Portugal, samt innførsel av tørrfisk fra Nordland. Dette resulterte i en stor økning av eksportvarer for Kristiansund, med klippfisken som hovedfaktor.⁵¹ Eksporten av klippfisk fikk imidlertid en større oppsving i overgangen fra merkantilisme til frihandel, handelsloven og tolltariffen fra 1842 førte til at Kristiansund ble knyttet tettere sammen med verdensmarkedet og den globale økonomien. En del av fremgangen og veksten skyltes også utbygging av infrastruktur og kommunikasjon som ble foretatt på den tiden, som dampskip, fyrtårn, bedre kart, veiforbindelse, postgang og telegraf, som gjorde det betydelig enklere å drive handel og forretning mellom tilreisende og byens kjøpmenn.⁵² Klippfisknæringen åpnet opp for nye arbeidsplasser og næringssektorer, det skjedde derfor en betydelig befolkningsvekst fra midten av 1800-tallet og utover. Der det etter 1814 og fram til midten av 1800 hadde vært et bysamfunn med en overklasse og underklasse, vokste det frem en middelklasse i andre

⁴⁷ Hoem, Arne I., *Kristiansund og Nordmøre i gamle dager*, Odd Holms Trykkeri, Kristiansund, 1977: 16.

⁴⁸ Johnsen, Arne Odd, *Kristiansunds historie Bind I: Fra steinalder til kongelig kjøpstad*, 1942: 97.

⁴⁹ Johnsen, Arne Odd, 1942: 51.

⁵⁰ Johnsen, Arne Odd, 1942: 119.

⁵¹ Johnsen, Arne Odd, *Kristiansunds historie Bind IV: Den store veksttid 1814 – ca. 1900*, 1962: 34 og 37.

⁵² Thorson, Odd W., «En ny tid og en større verden: 1840 – 1890 årene», *Kristiansunds historie Bind IV: Den store veksttid 1814 – ca. 1900*, 1962: 266 - 267.

halvdel av 1800-tallet.⁵³ Man kan også se hvordan dette forandrer seg for håndverk og industri i byen, som først var konsentrert rundt bygging av skip og båter, men fra 1850 og utover vokste det frem flere og forskjellige håndverk som tilfredsstilte de behov til et moderne bysamfunn.⁵⁴ En fransk turist fra 1830-årene bemerket seg «En masse butikker nesten klemte inn i hverandre dekker bredden på Kirkelandet.»⁵⁵ Dette bekrefter en oppblomstring av et mangfoldig næringsliv rundt byens hovednæring.

Befolkningsveksten, byutviklingen og utviklingen av kommunikasjonsteknologi og infrastruktur knyttet by og distrikt tettere sammen. Gjennom hele 1800-tallet vokste den norske befolkningen sterkt, spesielt mellom 1820 og 1870.⁵⁶ Befolkningen økte langt raskere enn tilgangen på levebrød, stadig flere familier fikk store barneflokker med usikre framtidsutsikter. Ute på bygda var det gjerne flere enn en sønn, som også skulle kunne brødfø seg selv og en eventuell familie. Løsningen på dette ble til at folk flyttet, fra innland til kyst, fra Sør- til Nord-Norge, fra bygd til by og fra Norge til Amerika.⁵⁷ Spesielt flyttingen fra bygd til by utgjorde en urbaniseringsprosess, som igjen førte til en fremvekst av tettsted og regionale byer. De fleste norske byer ble til på grunn av eksportnæringen, noe som var veldig gjeldende for Kristiansund, og som førte til at byen ble et handels- og administrasjonssentrum for Nordmøre. Denne funksjonen betegner historiker Jan Eivind Myhre som en del av et sentrumshierarki, ettersom bygdene gikk over til penge- og markedsøkonomi oppstod det et økende behov for å kjøpe enkelte matvarer og gjenstander, som ble kjøpt i byen og solgt videre til landhandlerne i distriktets tettsted.⁵⁸ Eksempelvis, ble Surnadalsøra bygdas tettsted, der det var enkelt å komme inn med båt og skip for å laste av varer til forretningene. Sammen med urbaniseringen bidro også utvikling innen kommunikasjonsteknologi til å knytte tettstedene og distriktene til byen,⁵⁹ damprutebåter som gikk innover fjordene fraktet både varer og folk til og fra Kristiansund. Se gjerne kart: 2 over Nordmøre i vedlegget.

⁵³ Husby, Egil, 1962: 116.

⁵⁴ Thorson, Odd W., 1962: 397.

⁵⁵ Husby, Egil, 1962: 118.

⁵⁶ Myhre, Jan Eivind, 2012: 70.

⁵⁷ Hagemann, Gro, 2005: 164.

⁵⁸ Myhre, Jan Eivind, «Norge: urbanisering i Norge i industrialiseringens første fase ca. 1850 – 1914», i *Urbaniseringsprosessen i Norden. Del 3: industrialiseringens første fase*, redigert av Grethe Authén Blom, Universitetsforlaget, Trondheim, 1977: 46 – 47.

⁵⁹ Myhre, Jan Eivind, 1977: 61.

Klassesamfunnet i Kristiansund

Den sosiale strukturen i Norge fra 1800 til 1860 bar preg av å være et standssamfunn. Det som karakteriserte standssamfunnet var klare adskilte grupperinger av mennesker, hvor hver av disse gruppene hadde sine rettigheter og plikter av juridisk karakter. Toppen og kjernen i samfunnet er adelen med sine privilegium. På dette tidspunktet hadde ikke Norge noen norsk adel, her var det embetsmenn som kom fra Danmark og Nord-Tyskland som utgjorde toppen.⁶⁰ Etter en serie økonomiske reformer i tiårene etter 1840, som gikk ut på beskjæringer i privilegium og restriksjoner, gikk standssamfunnet etter hvert i oppløsning. Særstillingen til handelsborgerne og embetsmennene fortsatte likevel etter at standssamfunnet var oppløst.⁶¹ I Kristiansund var det en betydelig kløft mellom det store flertallet og de mektige handelsslektene som hadde tjent seg godt på klippfiskhandelen.⁶² Dette er noe lektor og historiker Egil Husby også gir inntrykk av i *Kristiansunds historie 1814 – 1900*, men han peker på en betydelig endring fra før 1814 til midten av 1800-tallet hvor forskjellen på folk gikk fra liten til stor. Dette hang sammen med en vekstperiode innen både handel og befolkning hvor det vokste fram en middelklasse fra midten av 1800 og utover.⁶³

Husby undersøkte forskjellige skifter for å få et bedre bilde på hvordan klasseforskjellene var i Kristiansund. Han fant et stort gap mellom arbeiderklassen og overklassen, verdien på innboet til middelklassen ligger betydelig høyere enn det hos arbeiderklassen.⁶⁴ Slike forskjeller mellom folk førte også til en sterk bevissthet om sin egen klasse, mener Husby.⁶⁵ Videre fant Husby et ytterligere skille mellom middelklassen og overklassen. I Kristiansunds tilfelle var flere av de fra overklassen handelsmenn av britisk opprinnelse, fra både England, Skottland og Irland.⁶⁶ De hadde boliger med et avgjort dyrere inventar enn de fra middelklassen, der Husby blant annet fant pianoer, noe som bare de velstående kunne eie. Man kan ut ifra dette se en tydelig økonomisk lagdeling mellom klassene, mener Husby. Samtidig påpeker han at middelklassen i Kristiansund var veldig liten, og at størsteparten av

⁶⁰ Pryser, Tore, *Norsk historie 1814 – 1860: frå standssamfunn mot klassesamfunn*, Det Norske Samlaget, Oslo, 1999: 19.

⁶¹ Sandvik, Pål, *Norges økonomiske utvikling: fra ca. 1800 til 1905*, NTNU Manuskript august 2015: 44.

⁶² Døssland, Atle, Elstad, Åsa, Løseth, Arnljot, *Ekspansjon i eksportfiskeria: 1720 – 1880*, Bind 2, Fagbokforlaget, Bergen, 2014: 466.

⁶³ Husby, Egil, 1962: 116.

⁶⁴ Husby, Egil, 1962: 153.

⁶⁵ Husby, Egil, 1962: 117.

⁶⁶ Williamsen, Odd W., *Nicolay Heinrich Knudtzon 3: Klippfisk, verdiskaping og samfunnsbygging*, Nordmøre museums skrifter nr. 3, Kristiansund, 2012: 83.

bybefolkningen var av arbeiderklassen.⁶⁷ De som befant seg rett under overklassen var hva som ble kaldt småborgerskapet, bestående av de mindre næringsdrivende i byene. De bestod av sjømenn, skippere, høkere, kjøpmenn og håndverkere. Skillet mellom overklassen og småborgerskapet kan til tider være vanskelig å se, det avhenger om man ble sett på som en velstående person eller ikke av folk i samtiden, skriver Myhre.⁶⁸

I andre halvdel av 1800-tallet vokste det frem grovt sett tre grupper i samfunnet, skriver Historiker Jan Eivind Myhre. Den første kategorien er de selvstendig næringsdrivende, de som arbeidet med eget produksjonsmiddel som industriere, håndverksmestere og kjøpmenn. Dette var en gruppe der også var mange kvinner som drev virksomhet selv, med for eksempel strikking, sying og vaskeri. Dette var ikke en samlet kapitalklasse men folk som drev for seg selv og tilbød tjenester og produkter for et marked. Den andre kategorien var funksjonærene. I det offentlige var dette for eksempel lærere, stasjonsmestere og underoffiserer. I det private gjaldt dette kontorfolk i industrien, også fagfolk som teknikere og ingeniører. Det som kjennetegner disse nye gruppene er at de ikke utførte kroppsarbeid, de hadde en viss innvirkning på arbeidsplassen sin og de tjente som regel mer enn arbeiderne. I den siste kategorien kom arbeiderklassen. Disse var eiendomsløse, drev med kroppsarbeid og hadde liten eller ingen utdanning.⁶⁹ Her ser vi at middelklassen kan dermed være både en stor og mangfoldig gruppe.

Siden middelklassen i Kristiansund var så liten og var jevnt over mer velstående enn arbeiderklassen, er det nærliggende å tro at de fort kunne føye seg til overklassen. Dette kan vi blant annet se i Kristiansunds skolesystem. Kristiansund hadde tre allmueskoler, en på hver øy, som barna av arbeiderklassen gikk på.⁷⁰ Videre var det bare en borgerskole, Bernstorffskolen, som ble kalt «storskolen» siden det var de som kunne betale for å sende barna sine dit som gikk der.⁷¹ Ved borgerskolen gikk også barn av middelklassen, som bakere, postmestere, tollkasserere og kjøpmenn.⁷² Skolen var også såpass liten at den tok inn både jenter og gutter, men i 1865 ble skolen større og oppdelt i en gutteskole og en pikeskole. Den var drevet av Lars Svendsgaard, og ble derfor kalt for «Svendsgårdskolen». Pikeskolen, borgerskolen og

⁶⁷ Husby, Egil, 1962: 155.

⁶⁸ Myhre, Jan Eivind, 2012: 119.

⁶⁹ Myhre, Jan Eivind, 2012: 129 – 130.

⁷⁰ Husby, Egil, *Den høgre skolen i Kristiansund 1864 – 1964: Bernstorffskolen og Borgerskolen 1795 – 1864*, Forstanderskapet for Kristiansund off. høgre allmennskole, Kristiansund, 1966: 29.

⁷¹ Husby, Egil, 1966: 21.

⁷² Husby, Egil, 1966: 27.

Kirkelandets allmueskole holdt alle til i samme område og utgjorde et lite skolesentrum på Kirkelandet.⁷³ Det at det er allmueskoler på hver øy viser hvor spredt og ikke minst utbredt arbeiderklassen i Kristiansund var, man ser derfor ikke noen sosialgeografi i Kristiansund, der ulike klasser bodde i forskjellige områder. Samt at allmueskolen på Kirkelandet stod like ved pikeskolen og borgerskolen, noe som tydeliggjør fraværet av en slik sosialgeografisk skille for Kristiansund i midten av 1800-tallet og utover.

Kvinner i Kristiansunds næringsliv

Siden arbeiderklassen var så stor i Kristiansund, er det nærliggende å tro at de fleste kvinner tok del i produksjonen av klippfisk, men det er også kvinner å spore i andre yrker og næringer. Som jeg har vært inne på tidligere, vokste byen fra midten av 1800 og utover, og næringslivet rundt primærnæringene hadde blitt stort og mangfoldig. Kvinner og menn opprettet nå annen håndverk og industri, som urmakeri, bakeri, landhandler, kjolebutikker og så videre. Det er ikke gjort noen studie om kvinner som drev virksomhet i Kristiansund i slutten av 1800, men i jubileumboka til Sverdrups Bokhandel får vi bli kjent med noen få. Sverdrup starter historien med Marie Normann, som drev bokhandel i 1874.⁷⁴ Marie Nordmann leide forretningslokale av Hans Herlofsen. I 1879 ønsket Hans Herlofsen selv å drive bokhandel i det lokalet, og dermed ble hun sagt opp. Etter at Hans døde tok hans enke, Marie Herlofsen, over driften og drev bokhandelen til 1888. Så tok Mathea Müller over og drev bokhandelen frem til 1894, da den ble lagt ned. Her ser vi at en rekke kvinner er involvert i forretningen over en lang periode. Da Marie Nordmann ble oppsagt av Hans Herlofsen, bygget hun og mannen hennes et eget hus med en ny bokhandel. Sverdrup hevder at husmorsrollen ble for travel for Marie Nordmann, og at ansatte sin tjenestepike Mali Strøm som bestyrerinne i januar samme år som den nye bokhandelen ble bygget.⁷⁵ Her ser vi også kvinner som involverte seg i forretningen. Sverdrup skriver også et lite avsnitt om en «Ved-Marja», som hadde monopol på all landmannsprodukter fra kaia (deriblant ved) og opp den bratte bakken til husene i byen.⁷⁶ Gatene i Kristiansund var smale og bratte, og det ville ha blitt en del kaos om alle skulle gå for å hente seg ved og andre varer fra kaia, det var derfor best om noen drev en slik virksomhet og fraktet de varene som kom fra skip og båter opp til

⁷³ Husby, Egil, 1966: 57.

⁷⁴ Sverdrup, Henrik, *Sverdrups Bokhandel 100 år*, Sverdrup bokhandels trykkeri, Kristiansund, 1974: 9.

⁷⁵ Sverdrup, Henrik: 11.

⁷⁶ Sverdrup, Henrik: 10.

hjem og forretninger. Kvinner var helt klart delaktig i Kristiansunds næringsliv, om det kom til klippfisk eller forretningsdrift.

Befolkningsveksten resulterte i et såkalt «kvinneoverskudd», særskilt for byene. Det som menes her med kvinneoverskudd er at det er flere kvinner enn menn, men rent demografisk så var det i Norge bare litt flere kvinner enn menn, hevder Jan Eivind Myhre. Likevel var det betydelig flere eldre kvinner enn eldre menn, kvinner levde altså lengre enn menn. Menn hadde også ellers høy mortalitet på alle alderstrinn, med unntak for trettiårene, for det døde fremdeles en god del kvinner i barsel på 1800-tallet.⁷⁷ Historiker Randi Holden Hoff skriver at det i enkelte aldersgrupper lenge hadde vært et kvinneoverskudd i Kristiansund, sjøfart og fiske var risikofylte yrker og det kan være en forklaring på at det i 1801 fantes hele 193 kvinner mellom 16 og 30 år og bare 146 menn i samme alder. Hoff skriver om kvinner i Kristiansund fra 1742 til 1801, og forteller om en rekke fortvilte fattige fiskerenker som søkte til kongen om pensjon. Enker etter rike handelsmenn tok gjerne over driften til sin avdøde mann, og var også slik sikret en inntekt. Unge kvinner som kom til byen søkte seg til klippfiskbergene som et alternativ til tjenestepike, men her var det også mange gifte kvinner som arbeidet, for å få en ekstra inntekt til sine familier.⁷⁸ Det har gått en jevn strøm av både unge kvinner og menn til byene, men etter kommunikasjonen hadde forbedret seg betraktelig valgte unge menn å dra til USA, men unge kvinner fremdeles søkte seg til byene. Samtidig så var det for hele landet generelt flere menn enn kvinner som levde i ekteskap, og det var også flere ugifte kvinner i byene enn på bygdene. Dette påvirket også husholdstrukturen der man i byene finner en stor andel enkelthushold, men Hagemann påpeker at det stort sett gjaldt menn og eldre kvinner og enker. De unge og ugifte kvinnene bodde stort sett i et større hushold, som tjenestepiker, losjerende eller i et bofellesskap med andre ugifte kvinner.⁷⁹ Det er derfor nærliggende å tro at kvinnene i Kristiansund helt klart preget byens næringsliv på mange områder, spesielt om befolkningsveksten førte til at flere unge kvinner søkte seg til byen etter arbeid.

⁷⁷ Myhre, Jan Eivind, 2012: 73.

⁷⁸ Hoff, Randi Holden, *Arvet i synd og ondskap: en sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742 – 1801*, Tingbokprosjektet, Oslo, 1996: 35.

⁷⁹ Hagemann, Gro, 2005: 171 – 172.

Nye rettigheter for kvinner

Da Grunnloven ble utformet, ble det lagt stor vekt på næringsfriheten. På sikt førte dette til at Norge fikk en ny økonomisk samfunnsorden, i tillegg til den politiske. I overgangen fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi, forsøkte staten å imøtekomme forsørgelsesbehovet til dem som falt utenfor, de enslige kvinnene. Dette skulle gi dem en mulighet til å forsørge seg selv og å ikke virke belastende på sine familier eller samfunnet.⁸⁰ Som vi også har sett, var det et behov for enker å kunne livberge seg om mannen gikk bort. Mange måtte også søke om bevilgning for å kunne drive handel eller motta penger fra fattigkassen. De første stegene til nytenkning angående kvinners rettigheter i Norge kom ikke før i 1830-årene. Allerede i 1833 var det enstemmig i Stortinget om å gi enker kommunal stemmerett på lik linje med menn, men uten at loven ble sanksjonert. Omkring 1840 kom så de første næringsreformene som omfattet kvinner.⁸¹

Gerd Mordt har studert disse nye næringsrettighetene som ble innført for kvinner i henhold til håndverks- og handelslovgivning i sin masteroppgave *Kvinner og næringsrett: kvinneparagrafene i håndverksloven av 1839 og handelsloven av 1842*. Handelsloven innebar en vesentlig nyhet for kvinnene. Den gjorde det mulig for kvinner over 25 år, som enten var enker, skilte eller ugifte å få handelsrett. Det ga dem adgang til å drive alle typer handel, med unntak av eksport.⁸² Formålet med håndverksloven og handelsloven var å skape et nytt regelverk som var forenelig med den økonomiske og ideologiske utviklingen i samfunnet, kvinneparagrafene var en følge av dette arbeidet. De nye bestemmelsene var økonomisk motivert, hensikten med disse nye paragrafene var å gi kvinner muligheter til å forsørge seg selv.⁸³ De kvinnene som var ugifte, skilte eller enker hadde ingen mann til å forsørge seg, og dette var et samfunnsproblem. Det ble dermed nødvendig med en lovendring for å la disse kvinnene få en mulighet til å forsørge seg selv, istedenfor å la ansvaret for dem falle på familien eller det offentlige. Derfor måtte det borgerlige kvinneidealet, som hyllet den hjemmевærende husmoren, vike for realiteten som var for kvinner i samfunnet.⁸⁴

I Hilde Sandviks doktoravhandling *Kvinnens rettslige handleevne på 1600- og 1700-tallet, med linjer fram til gifte kvinners myndighet i 1888*, tar hun for seg hva de rettslige

⁸⁰ Larsen, Eirinn, 2015: 40.

⁸¹ Hagemann, Gro, 2005: 215.

⁸² Mordt, Gerd, 1993: 159.

⁸³ Mordt, Gerd, 1993: 159 - 160.

⁸⁴ Mordt, Gerd: 162.

underordningene for kvinner hadde å si i praksis.⁸⁵ Etter håndverks- og handelslovene fra 1839 og 1842 fikk enker, ugifte og separerte kvinner adgang til markedet. I 1845 fikk ugifte kvinner myndighetsstatus som «mindreårig» og i 1863 fikk de samme myndighet som menn. Først med lov om ektefellers formuesforhold i 1888 oppnådde gifte kvinner en form for myndighet, men dette utgjorde ikke en stor endring, mener Sandvik.⁸⁶ Mannen var enerådig over fellesboet, så for de gifte kvinnene innebar ikke myndighet noen formell forbedring i henhold til felleseiet.⁸⁷ Husholdet måtte ha en hovedperson, og mannens råderett over fellesboet var en hovedregel.⁸⁸ I praksis kunne det ha vært annerledes, Sandvik mener at kjønnskontrakten på lokalt plan var formet av interesser og behov i husholdet. Der det praktiske livsbehov hadde medført til en sosialisering av en ansvarsfulle kvinnen.⁸⁹

Todalen

Mot innlandet på Nordmøre ligger de mange fjordene og deres bygder, en av dem er Todalen. For å få et godt bilde på hvordan bygdas topografi arter seg, har Leif Halse skildret det så vakkert på nynorsk i Todalens bygdebok:

Tre store fjordar skjer seg inn gjennom Nordmøre. Den mellomste av dei har fleire namn. Ytst ute heiter han Halsafjorden. Lengre inn heiter han Stangvikfjorden, og namnet på den inste greina er Todalsfjorden. Opp frå Todalsfjorden stig Todalen i hjellar eller terassar, høgre og høgre, til dalen trengjest i hop og går bratte lier til fjells. Den første hjellen ligg berre 7 meter over sjømålet. Den andre hjellen ved kyrkja er 13 meter høg, og den tredje hjellen ved Halle ligg i ei høgd av 23 meter. Ved Bruset ligg den fjerde hjellen, og høgda over sjømålet har der stige 45 meter.

Hittil har dalen vore brei og open og med tett busetnad, men ved Bruset dreg han seg saman til ei lang og smal flate mellom bratte lier, og det blir lengre mellom gardane. Ved Talgøy kjem ein femte hjell i ei høgd av 138 meter over havet, og derifrå er det ei halv mil jamn stigning til Kårvatn, som er den øvste garden i dalen. Frå Kårvatn går Gammelseterdalen i sterk stigning mot Slangeliøyane og Oppdalsfjellet.

Liene i nord er bratte med grå urder, svarte hamrar og skog i brå skifting. Sørliene er slakare. Her veks svær furuskog og tett lauvskog heilt opp på fjellbrunene. Der stansar skogen. Berre fjellbjørka og vidjeriset vågar seg innerter fjelltelene og seterdalane. Men ein gong var det skog her og. Det syner ein annan furukraken som enno står att og kular seg i hop mot styggver og fjellstorm. Det same syner det grove, vervridne tømmeret i gamle seterhus og markaløer, og det same syner dei store spikrøtene

⁸⁵ Sandvik, Hilde, 2002: 1.

⁸⁶ Sandvik, Hilde, 2002: 217.

⁸⁷ Sandvik, Hilde, 2002: 255.

⁸⁸ Sandvik, Hilde, 2002: 259.

⁸⁹ Sandvik, Hilde, 2002: 214 - 215.

innover alle myrar, der dei ligg og kløner seg fast med lange, seige armar. Jau, skog har det vore her og!⁹⁰

Som Halse skildrer, starter dalen bredt og snevrer seg innover langs med fjella, og langt inn i dalen lå gården Talgø og Talgøs Möbelfabrik. Ved Talgø renner Storfossen, som danner elva Toå og renner ut i Todalsøra. Det var på øra alle båtene og skipene kom inn, det var her rutedampbåten stoppet på veien videre ut mot Kristiansund. Fra midten av 1800-tallet ble det diskutert om å bygge ut infrastrukturen, at det skulle gå en hovedvei fra Todalsøra og inn til Kårvatn. Det ble investert i ny vei og alle i bygda var med på å bygge den, og veien stod ferdig i 1870⁹¹. Denne veien lå ved Talgøs Möbelfabrik, slik at man med hest og kjerre kunne kjøre ned til øra og få møblene sendt med skip. Se også kart 3 over Todalen i vedlegget.

Halse kommer inn på skogen til bygda, og hvordan den hadde utartet seg gjennom tiden, Todalen var et bondesamfunn med jordbruk som hovednæring⁹², med hadde skogbruk som tilleggsnæring. I boka *Norges land og folk: Romsdals Amt* skriver Amund Helland om Todalen at «Dalen er trang, og arealet er ikke stort, men det lille dalføre hadde ry som fogderiets beste skogbygd.»⁹³ Sagbruk og møbelproduksjon har hatt en lang tradisjon i Todalen. Halse skriver at todalingene drev handel med hollandske skuter utover 1600-tallet, de kom inn til øra og kjøpte trelast og langbord av sagbrukene i bygda.⁹⁴ Skogarealet i Todalen er på 28,600 mål mener Halse, og det var særlig gårdene Talgø, Bruset, Øya, Ørsal og Gjeldnes som hadde stor og fin furuskog.⁹⁵ Sagbrukene var da eid av bøndene og kom under gården, dermed oppstod det konkurranse mellom bøndene som fort førte til uenigheter når det kom til kjøp og salg av tømmer til egen produksjon.⁹⁶ Mot slutten av 1800-tallet slo enkelte bønder seg sammen og bygde en rekke nye sagbruk, disse ble betydelig større og med mange forskjellige sagblad.⁹⁷ De solgte tømmeret sitt til kjøpmennene som eide verftene i Kristiansund som skulle bruke de til skipsmaster. Produksjonen av disse mastene var veldig omfattende og krevde mange arbeidere.⁹⁸ Derfor var det viktig for bøndene å ha tilgjengelig

⁹⁰ Halse, Leif, 1943, 1943: 9 – 10.

⁹¹ Halse, Leif, 1943: 104.

⁹² Halse, Leif, 1943: 14.

⁹³ Helland, Amund, *Norges land og folk: topografisk-statistisk beskrevet: topografisk-statistisk beskrivelse over Romsdals Amt, anden del*, Aschehoug, Kristiania, 1911: 609.

⁹⁴ Halse, Leif, 1943: 70.

⁹⁵ Halse, Leif, 1943: 15.

⁹⁶ Halse, Leif, 1943: 72 – 73.

⁹⁷ Halse, Leif, 1943: 83.

⁹⁸ Halse, Leif, 1943: 87 – 88.

arbeidskraft i form av drenger som kunne være med å hjelpe til ved sagbruket og ellers på gården.

Møbelindustrien i Møre og Romsdal

Møbelindustrien i Norge har blitt behandlet som en del av de eldre håndverkene og som en del av laugsystemet. De tradisjonelle håndverkene var eksempelvis baker, snekker, gullsmed, metallstøper, tønnemaker og seilmaker.⁹⁹ De håndverkerne som befant seg i byene, kom som regel under et laugsystem. Et laug er en sammenslutning av håndverksmestre i lokale grupper, med det formål å ivareta faglige, politiske og økonomiske interesser. Lauget skulle regulere håndverket innad og sørge for at hver sin laugsmester fikk sitt rettmessige salg i byen, samt opprettholde en viss kvalitet over produktene som ble laget.¹⁰⁰ En mester hadde gjerne noen svenner eller drenger som var i lære, de skulle stå i samme forhold som mesterens tjenestefolk, det innebar at de skulle bo hos mesteren for å være tilgjengelig når han måtte ønske. Mesterens svenner og drenger var altså en del av mesterens hushold over en viss periode, til de var ferdig utlært og hadde tatt en svenneprøve som kvalifiserte de som mestere innenfor sitt håndverk.¹⁰¹ Fra midten av 1800 til 1900 gjennomgikk håndverkene i Norge en omfattende omlegging, det gamle laughåndverket forandret seg til moderne håndverk i et samfunn som var preget av industrikapitalisme.¹⁰² Følgene for denne omleggingen, var at svennene sluttet å bo med sine mestre, de var ikke lenger en del av mesterens hushold, de bodde for seg selv eller hos sin familie. De var heller ikke en aldersgruppe innen håndverket, men en del av arbeiderklassen.¹⁰³

Med industrialiseringen kom det inn ny teknologi som avlastet de eldre og mer tungvinte tradisjonene innen møbelhåndverket. Kunsthistoriker Robert Kloster skriver at med maskiner som sirkelsag, båndsag, fresemaskin, høvlemaskin og maskinkniver ble ikke bare gamle metoder stuet bort, men laugene ble også oppløst. Håndverksutdannelsen fikk en ny form, det ble lagt vekt på praktisk yrkesopplæring som konsentrerte seg om det rent tekniske og ikke så mye om estetikk og stil.¹⁰⁴ Man kan derfor si at møbelhåndverket var blitt industrialisert, etter

⁹⁹ Myhre, Jan Eivind, 2012: 96.

¹⁰⁰ Bull, Ida, *Håndverk i omdanning: håndverksforhold i Trondheim 1850 – 1900*, Trondhjemske Samlinger, Bind 11, hefte 1, Trondheim, 1979: 78.

¹⁰¹ Bull, Ida, 1979: 58 og 78.

¹⁰² Bull, Ida, 1979: 9.

¹⁰³ Bull, Ida, 1979: 111.

¹⁰⁴ Kloster, Robert, *Fra snekkermøbler til fabrikkmøbler: en kort oversikt*, J.D. Beyer A.S boktrykkeri, Bergen, 1942: 42.

at den tok i bruk maskiner og sager i sin produksjon. Olav Wicken har tatt for seg utviklingen av den vestlandske industrien i sin artikkel *Entreprenørskap i Møre og Romsdal: et historisk perspektiv*, der han har funnet ut at et vesentlig karaktertrekk for dem alle var anvendelsen av tradisjonell kunnskap og håndverkstradisjoner, kombinert med mekanisering og billig arbeidskraft. Ved å flytte industrien på landsbygda kunne produksjonen ble drevet med lavere produktivitet og lønnsnivå enn i byene. Dette er noe den britiske historikeren Sidney Pollard kaller for «industrialization in the french style» og Olav Wicken mener at det er denne type industrialisering man kan gjenkjenne i Møre og Romsdal.¹⁰⁵

Wicken skiller mellom to typer industri i den bygdebaserte industrien på Møre og Romsdal. Den ene er den tidligste industrien vokste ut fra de gamle hovednæringene, som la grunnlag for en industri som vokste frem i 1880- og 1890-årene. Det var den som gikk over til bruk av maskiner og sager, som var drevet av en motor, noe som gjorde at møbelproduksjonen fikk et dynamisk preg. Den andre er industriutvikling som var frikoplet fra primærnæringene, drevet av flere små og billige elektromotorer. Dette var industri som særlig gjaldt møbelindustrien på Sunnmøre og konfeksjonsindustrien i Romsdal.¹⁰⁶ I Todalen vokste industrien ut fra tilleggsnæringen til bøndene. Siden bygda hadde en kultur for møbelproduksjon og mye skog, ser vi godt hvordan Talgøs Möbelfabrik føyer seg inn i den industrien som vokste frem i 1890-årene. Wicken skriver at den andre industrialiseringen skjedde i løpet av 1930-årene, under mellomkrigstiden opplevde industrien alvorlige lønnsomhetsproblemer, særlig ved første halvdel av 1930-årene. Årsakene til dette mener Wicken er delvis konkurranse utenfra, ikke bare på pris men også design, hvor etterspørselen gikk bort fra gamle produkter. Dels skyldes det også at etterspørselen endret seg gjennom den store arbeidsløsheten, som følge av børskrakket i 1929.¹⁰⁷

Industrien og fabrikkene i Møre og Romsdal bar preg av et eldre system, det Pollard hevder er etter fransk industrialisering. Ved möbelfabrikkene på Sunnmøre fant Wicken kostnadsreduksjoner i form av lave grunnlønninger, hvor det var en del unge arbeidere som gikk i opplæring opp til et halvt år uten lønn. Det vesentlige her er at arbeiderne på bygdene befant seg i en husholdsøkonomi, der de lave inntektene kunne ha stor betydning for den sosiale situasjonen i et hushold med mange mennesker. Derfor var det mulig med lavere lønn

¹⁰⁵ Wicken, Olav, 1995: 2.

¹⁰⁶ Wicken, Olav, 1995: 5.

¹⁰⁷ Wicken, Olav 1995: 11.

på bygdene enn til det industriarbeidere i byen trengte for å kunne opprettholde tilsvarende sosial standard.¹⁰⁸ Det at unge arbeiderene og lærlinger befinner seg i en husholdningsøkonomi, har likhetstrekk med laugsystemet og det gamle mester- og svenneforholdet. Skillet mellom tradisjon og moderne industri var kanskje ikke så skarpt som man skulle trodd.

Kvinnene i familiebedriften

Som vi har vært inne på i kapittel 1, har det ikke vært mye fokus på de kvinnelige familiemedlemmene i familiebedriftene, verken i økonomisk historie eller i næringslivshistorie. Også litteraturen fra møbelindustrien og de enkelte møbelfabrikkers jubileumsbøker har fokuset vært på de dyktige og driftige mennene som bygde og startet sine fabrikker.¹⁰⁹ Dette synet bekreftes også av historikere, etter endringen i næringslivsstrukturen, der man gikk fra større familiefirmaer til individuelt entreprenørskap, ble kvinnen ikke så sentral som hun hadde vært i de tradisjonelle familiebedriftene. De nye gründerne innenfor skipsfart, produksjon og handel skulle svinge seg opp i samfunnet. Næringslivet i seg selv gjennomgikk en profesjonalisering med nye lover, krav og påbud, til den enkelte handelsmann og fabrikkeier som gjorde at kvinnene ikke trengtes mer i driften og ble dermed skjøvet ut av familiebedriftene.¹¹⁰ Gro Hagemann hevder også at utover 1800-tallet ble skillet mellom det mannlige og det kvinnelige mer differensiert, der mannen ble sett på som den arbeidende lønnstaker og kvinnen tilhørte den private sfæren. Skillet mellom arbeid og familie ble til skillet mellom kvinne og mann, en symbolsk markør med kjønnskonnotasjoner.¹¹¹

Siden fabrikk og hushold i industrien i Møre og Romsdal fortsatt var knyttet sammen i slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, vil det være veldig nyttig å sammenligne dette med de tradisjonelle handelshusene i Trondheim, for å kunne se om konen ved en slik fabrikk deltok i bedriftens forretninger eller produksjon. Tar man utgangspunkt i familiebedriftene før industrialiseringen, var kvinnene delaktige i mannens forretninger. I sin doktoravhandling *De trondhjemske handelshusene på 1700-tallet: slekt, hushold og forretning* har Ida Bull avdekt kvinnens økonomiske bidrag i de trondhjemske handelshusene, men de har også vært vanskelig å finne på grunn av at mannen var den juridiske eieren av bedriften og husholdets overhode. Imidlertid var husholdet ledet av et gift par. For at husholdet skulle fungere som en

¹⁰⁸ Wicken, Olav, 1995: 12.

¹⁰⁹ Ekberg, Espen, Lønning, Mikael, Myrvang, Christine, 2014: 22.

¹¹⁰ Larsen, Eirinn, 2015: 49.

¹¹¹ Hagemann, Gro, 2005: 211.

bedrift eller arbeidsfellesskap, var det nødvendig at både mann og kone fylte sine roller. De hadde en klar arbeidsdeling seg imellom, men dersom mannen var bortreist eller døde, var det konen som tok over hans posisjon som overhode for husholdet.¹¹² Handelshusene i Trondheim fungerte i stor grad som en husholdningsøkonomi, der forretningen og produksjonen var integrert i husholdet. Bull skriver at forutsetningene for at kvinnene kunne være aktiv i familiebedriften var nettopp at denne hørte til husholdet. Det var kjøpmannen som hadde borgerbrevet og de formelle rettighetene det medførte, også gården og skjøtet var utstedt under hans navn. Dette gjaldt også eiendommer som var arvet av konens familien.¹¹³

Det hendte at arbeidsfordelingen mellom mann og kone krysset, mannen og konen fylte ulike arbeidsoppgaver, men kunne også fungere som hverandres stedfortreder. Mannen var ofte bortreist, som gjorde at konen ble husholdets overhode. Siden konen virket i familiebedriften fordi den var en del av husholdet, var hun også mer stedbundet. Det var altså mannen som var den som reiste på forretningsreiser. Han var også ansvarlig for å sitte på sitt kontor og skrive korrespondanse med viktige forretningsforbindelser og føre regnskap over bedriftskostnader.¹¹⁴ Stedfortrederrollen kom også til syne om konen ble enke. Bull skriver at kvinnene var kjent med handelsdriften, og at enker drev både i lengre og kortere perioder innen de inngikk nytt ekteskap. Enkenes drift vitner om at mange av dem hadde både kunnskap og evner innen forretning. Mannen kunne også være konens stedfortreder, der han måtte bokføre husholdningsøkonomien når konen var syk eller i barselseng. Han fikk også ansvaret for hjemmet når konen reiste bort på sosiale visitter.¹¹⁵

Konklusjon

Endringene som skjedde fra midten av 1800-tallet og utover, preget både byen Kristiansund og distriktene rundt, flere hadde søkt seg til byen for å få seg arbeid og næringslivet rundt klippfisknæringen blomstret. Her var det arbeid til alle, også kvinnene. Kristiansund hadde siden starten av 1800-tallet hatt et kvinneoverskudd, dermed var det et stort behov for de nye paragrafene i handelslovene. De formelle rettighetene hadde likevel sine begrensninger, selv om kvinner fikk handelsrett oppnådde de likevel ikke like rettigheter som menn. Kristiansund distriktenes knutepunkt og distriktene hadde begynt å bli avhengig av det byen hadde å tilby

¹¹² Bull, Ida, 1998: 185.

¹¹³ Bull, Ida, 1998: 189 - 192.

¹¹⁴ Bull, Ida, 1998: 198 – 199.

¹¹⁵ Bull, Ida, 1998: 199 – 200.

av varer og arbeid, samt at kommunikasjon og infrastruktur hadde gjort det betydelig lettere for folk å reise og holde kontakt. Ved å studere Kristiansunds middelklasse, kan man med en gang spore et utrolig skjevt samfunn, der middelklassen var ikke var så stor og føyde seg mest sannsynlig til overklassen. Dette kan også prege Kristiansunds bykultur, da man nærmest fikk et todelt samfunn.

Todalen er en liten bygd med rike skoger, det er også derfor fine forhold for å opprette en møbelfabrikk. Møbelindustrien i Møre og Romsdal ble drevet på et gammeldags vis, preget av gamle håndverkstradisjoner, underbetalte arbeidere og lærlinger og den er plassert på bygda. Wicken skiller likevel mellom to typer industrialiseringer, der den første er knyttet opp mot primærnæringene og er drevet av en motor, mens den andre er frikoblet primærnæringene og er drevet av flere motorer. Den første gjelder fra slutten av 1800, mens den andre først kommer i 1930. Opprettelsen av Talgös Möbelfabrik kan sees i lys av en større utvikling innen møbelindustrien i Møre og Romsdal på slutten av 1800-tallet, og vi kan se likheter mellom hushold og fabrikk. Kvinner i familiebedrifter fra 1900 og utover er det ikke gjort så mye forskning på enda. Derfor har det vært nødvendig å sammenligne med de trondhjemske handelshusene, for å få en bedre forståelse hvordan mann og kone drev forretningen og husholdet sammen eller hver for seg.

Kapittel 3: Fra «dokka på Krana» til forretningskvinne

Ved å se nærmere på Eirinn Larsens tre forklaringsmodeller for motivene bak et kvinnelig entreprenørskap, kan man få en bedre forståelse av hvorfor Thora valgte å arbeide innenfor bokhandlerbransjen og starte opp sin egen bokhandel. Det vil dermed, slik modell tre beskriver, være vesentlig å se på miljøet Thora var en del av. Thora vokste opp i bydelen Vågen, området vil få en nærmere beskrivelse og satt i sammenheng med farens geskjeft og posisjon i samfunnet. Thora hadde mange søsken. Majoriteten av dem var søstre, som også var yrkesaktive og senere startet en eller annen form for virksomhet. For øvrig var ikke Thoras forretningsdrift et enestående tilfelle, det var en rekke andre forretningskvinner i Kristiansund som hadde handelsbrev og som drev sin egen forretning i byen. Dette kapittelet skal ta for seg sammenhengen mellom de lokale omgivelsene Thora befant seg i, familien og søsknenes valg av yrke- og forretningsliv, hvilken bransje forretningen hennes var innenfor og motivene og aspektene rundt det å starte opp sin egen bedrift. Hva var det som fikk Thora til å bli en forretningskvinne?

Livet i Vågen

For å sitere lektor og historiker Egil Husby «det er som kjent slik at menneskene formes av alt det de har omkring seg,»¹¹⁶ Thora Mæhle var født i Kristiansund i 1864, da Kristiansund var en av landets største eksportbyer innen klippfisk og det var gode tider for byens økonomi og næringsliv. Thora vokste opp i Vågen, som er en lang fjord mellom Kirkelandet og Gomalandet. Vågens topografi gjør det mulig å bygge skip, og det var derfor her skipsverftene i Kristiansund lå. Verftene het Nedre Kranen, Mellemværftet, Øvervågens Skipsverft og Vågens Reperbane. I denne bydelen ble det solgt sjøgrunner og byggetomter, der det etter hvert ble opprettet virksomheter innen handel, håndverk og industri. Utover første halvdel av 1800-tallet var det en stigende arbeidsvirksomhet på pakkhus, bøkerverksteder, blokkmaker- og seilverksteder, skipssmier, bakerier og andre virksomheter i småhandel.¹¹⁷

Thora var datter av skipsbyggeren Ole Mæhle, som var bestyrer for Nedre Kranen. Mellom verft og annen småindustri bodde Thora sammen med sin familie i den gamle mestergården til

¹¹⁶ Husby, Egil, 1962: 113.

¹¹⁷ Jorfald, Bernhard, *Fra Vågabakken til Øvervågen: trekk fra bydelen Vågen i Kristiansund i 1860-70 årene*, Sverdrups Bokhandels Forlag, Kristiansund, 1943: 7.

skipsverftet.¹¹⁸ Ole var gift med Ragnhild Marie Mæhle, født Rachstang, og i folketellingen fra 1865 hadde de tre barn sammen, Elise, Johanna og Thora. Ragnhilds mor Karen og en tjenestepike, var også en del av husholdet på det tidspunktet.¹¹⁹ I boka *Vågabakken til Øyervågen* skildrer Bernard Jorfald livet i Vågen i 1870- og 80-årene basert på egen erindring og andre orale kilder. Han beskriver Ole som en fremragende fagmann, som bygde mange praktfulle skip på beddingene i Vågen. Det Jorfald husker best av Oles skip er briggen Peggy og barkskipet Hurra.¹²⁰ Nedre Kranen Verft var en ganske stor bedrift utover 1860- og tidlig 1870-årene. Der kunne det ligge opptil åtte til ti større og mindre fartøyer, fra store barkskip og brigger til jekter og skøyter. Ikke bare bygde verftet skip, her foregikk det også reparasjon og vedlikehold, deriblant av spanske skonerter og hollandske koffer.¹²¹

Ole var ikke selv eier av skipsverftet, det var et aksjeselskap og eid av en rekke kjøpmenn fra Kristiansund, men det som kommer frem i de forskjellige bind av *Kristiansunds historie* er at Ole Mæhle var en aktet og god fagmann. Historiker Arne Odd Johnsen skriver at eierne av skipsverftene drev som regel ikke bedriften selv, men hadde fagfolk til å gjøre det for seg.¹²² Nedre Kranen var eid av ingen ringere enn noen av Kristiansunds store handelsmenn, som John Allan, Nicolay H. Knudtzon III, Niels R. Parelius, W.F. Christie og Rasmus Lossius. Historiker Arne Odd Johnson istemmer at Nedre Krana var en stor bedrift, og hevder at den til og med var den største av de tre skipsverftene i Kristiansund i 1850 og 1860-årene, med hele 48 tømmermenn og lærlinger. Han vektlegger også bestyrer Oles dyktighet og gode anseelse,¹²³ der man eksempelvis finner lokale uttrykk som «Mæhleverftet» om Nedre Kranen,¹²⁴ som ga også bedriften et godt navn og rykte. Ole var også aktiv i det maritime fagmiljøet i Kristiansund, han var blant annet med på å stifte Skipperforeningen i 1875. I foreningens første møtereferat diskuteres valg av navn på foreningen og utvelgelse av styre, hvor Ole ble valgt inn som en av tre direktører.¹²⁵ Meningen med foreningen var å knytte medlemmer av sjømannsstanden tettere sammen, der medlemmene kunne bistå hverandre og virke for alt som kan tjene til skipsfartens utvikling.¹²⁶ I det som man kan anta var i anledning

¹¹⁸ Jorfald, Bernhard, 1943: 7.

¹¹⁹ Digitalarkivet, sist akseptert 14.11.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01038278000243>

¹²⁰ Jorfald, Bernhard, 1943: 22.

¹²¹ Jorfald, Bernhard, 1943: 22 – 23.

¹²² Johnsen, Arne Odd, *Kristiansunds historie Bind III: Fra nasjonal til frigjøring 1742 – 1814*, 1958: 519.

¹²³ Johnsen, Arne Odd, 1962: 402.

¹²⁴ Johnsen, Ane Odd, 1962: 57.

¹²⁵ Møtereferat fra Skipperforeningen. I Nils Kalseths arkiv.

¹²⁶ Kristiansunds Skipperforening, *Kristiansunds Skipperforening 120 år: 1875 – 1995*, Holm Trykk AS, Kristiansund, 1995: 8.

Skipperforeningens hundreårsjubileum skrev hans barnebarn Sverre Halse noe som ligner en tale om sin bestefar, der han forteller at Ole hadde skipsingeniørutdanning fra Glasgow, selv husker han at Oles diploma var rammet inn i glass og hang på veggen nær hans arbeidsbord på kontoret i Vågen.¹²⁷ Med utdanning og god anseelse kan man derfor plassere Ole og hans familie i middelklassens øvre sjikt.

Familien Mæhle

Husholdet til familien Mæhle i den gamle mestergården hadde vokst betraktelig fra folketellingen fra 1865 til folketellingen fra 1875, nå bestod det av Ole, Ragnhild, barna Elise Karoline, Thora Anette, Laura Christine, Osvald Ragnvald, Christian og Petra Nicoline, samt bestemor Karen Margrete Rachstang og en tjenestepike, men Johanna er ikke med.¹²⁸ I folketellingen fra 1885 har det også endret seg, Elise, svigermor Karen og Christian var ikke lenger en del av husholdet. De hadde også fått en ny tjenestepike og de har fått et nytt barn som het Johannes.¹²⁹ Elise har jeg funnet igjen i senere folketellinger,¹³⁰ siden finner jeg verken svigermor Karen, eller barna Johanna og Christian i videre folketellinger. I følge familiekrøniken skrevet av Tora Valset døde Johanna i 1866 og Christian døde 15 år gammel av tuberkulose, noe som betyr at dette måtte ha skjedd i 1885 og rett før folketellingen. Det blir også opplyst om at Ole og Ragnhild hadde to barn til, Johanna Benedikte født i 1872 som døde samme år og Ragnhild som var født før Johannes.¹³¹ Det ble ikke foretatt noen folketelling rundt 1872,¹³² og resten av opplysningene som står i familiekrønikeren stemmer ganske bra med de opplysningene som er i de andre folketellingene. Alt i alt så hadde Ole og Ragnhild ti barn sammen, der tre av dem døde i ung alder.

Med syv barn og en tjenestepike er det rimelig å tro at det ville bli vanskelig å forsørge alle barna når de ble voksne. Med de nye kvinneparagrafene i handelsloven fra 1842, fikk også enker, ugifte og skilte kvinner en mulighet til å forsørge seg selv og ikke la ansvaret for dem falle på familien eller det offentlige. De som var gift skulle som regel bli forsørget av mannen, som var idealet for en kvinne på den tiden.¹³³ Følger vi døtrene til Ole og Ragnhild i

¹²⁷ *Slik han huskes: Ole Mæhle*, Sverre Halse, 23.08.1978. I Nils Kalseths arkiv.

¹²⁸ Digitalarkivet, sist aksessert 14.11.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01052326000615>

¹²⁹ Digitalarkivet, sist aksessert 14.11.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01053299005550>

¹³⁰ Digitalarkivet, sist aksessert 14.11.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01053299002648>

¹³¹ Valset, Tora, *Familiekrønike over slekta Mæhle/Talgø*, 1995: 6.

¹³² Sandberg, Per-Øivind, Stoa, Nils Johan, *Våre røtter: Håndbok i slektsgransking*, revidert og utvidet utgave, Cappelen, Lativa, 2007: 215.

¹³³ Mordt, Gerd, 1993: 162.

folketellingene er det ikke bare Thora som var yrkesaktiv. I 1885 arbeidet Elise som butikkjomfru hos Margrete Oline Herlofsen i Herlofsens Bokhandel, der hun også losjerte.¹³⁴ Senere giftet hun seg med Peder Halse som var leder for et fiskeselskap.¹³⁵ Ole døde 3. mai 1900,¹³⁶ og Ragnhild flyttet til en annen bolig sammen med døtrene Laura og Petra. På det tidspunktet var det bare Laura som arbeidet, hun drev med salg av møbel.¹³⁷ I 1910 bodde Laura og Ragnhild sammen i et hus med forretningslokale, der de sammen drev salg av strikketøy, søm og broderi, samt at Ragnhild fikk økonomisk støtte fra sine barn.¹³⁸ I 1874 reiste den 18 år gamle Petra fra Bergen til USA med linjen Thingvalla.¹³⁹ Petra reiste en god del fram og tilbake mellom USA og Norge. Hun reiste til Boston, der hun arbeidet innenfor husarbeid og kom tilbake til Norge på besøk.¹⁴⁰

Det var imidlertid ikke bare døtrene som var yrkesaktive i familien, følger man sønnene i folketellingene viser det seg at begge de overlevende guttene også var det. Johannes flyttet opp til Namsos, og ifølge folketellingen fra 1900 var han ansatt som postfullmektig ved et hotell som var drevet av enken Fredrikke Jenss.¹⁴¹ I 1910 er Johannes postekspeditør, gift og hadde to barn og en tjenestepike boende hos seg. Huset hadde to etasjer med et forretningslokale i underetasjen.¹⁴² I 1925 hadde han flyttet med familien ned til Trondheim, hvor han arbeider som kjøpmann og bodde i et hus med to etasjer, antakelig hadde det også forretningslokale i underetasjen.¹⁴³ Osvald var utdannet lege og i 1900 bodde han hos en apoteker i Kristiansund, hvor han arbeidet som doktor.¹⁴⁴ I 1910 var han gift og hadde tre barn. Han står oppført som privat praktiserende lege og bodde i apotekergården i Kristiansund, der han hadde en kjøkkenpike og barnepike losjerende hos seg.¹⁴⁵

«Dokka på Krana»

Det kan være noe vanskelig å danne seg et eksakt bilde av barndommen til Thora. Det er ikke ivaretatt noen skriftlige kilder fra den tiden, men opplysninger fra folketellingene og

¹³⁴ Digitalarkivet, sist aksessert 14.11.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01053299002648>

¹³⁵ Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037372009778>

¹³⁶ Romsdals Amtstidende 1900.05.04.

¹³⁷ Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01053299002648>

¹³⁸ Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01053299002648>

¹³⁹ Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/gen/vis/8/pe00000000687767>

¹⁴⁰ Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/gen/vis/8/pe00000000737633>

¹⁴¹ Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037470000222>

¹⁴² Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036854002252>

¹⁴³ Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036854002252>

¹⁴⁴ Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037372001973>

¹⁴⁵ Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037372001973>

samtidens idealer innen barneoppdragelse kan fortelle noe om dette. Funnene fra folketellingene og emigrasjonsprotokollene gir en indikasjon på hvordan familien og deres situasjon var. Thora hadde mange søsken som senere også ble yrkesaktive, der nesten alle drev med en eller annen form for handel, noe som kan tyde på at familien hadde verdier som la vekt på arbeidsomhet. Hva gjelder samtidens idealer om barneoppdragelse hevder pedagog Monica Rudberg at det skjedde et skifte i barneoppdragelsen fra midten av 1800-tallet. I tiden etter Napoleonskrigene kom det et nytt borgerskap, bestående av kjøpmenn, skippere og fabrikanter som leste bøker av Adam Smith og tok utgangspunkt i det praktiske og nyttige, i motsetning til romantiseringen av det frie og naturlige mennesket som ble fremmet av blant andre Jean-Jacques Rousseau og John Locke. Dette var den første generasjon gründere i norsk næringsliv, og deres oppdragelsesfilosofi var mest sannsynlig preget av pietisme og realisme, mener Rudberg.¹⁴⁶ I ukebladene som Rudberg tar for seg i analysen, blir det oppfordret til å fremme og videreutvikle barnas virksomhet. Den utgjør grunnlaget for selvstendighet og praktisk dyktighet, noe som også jentene skulle utøve.¹⁴⁷ Egil Husby bekrefter også at til tross for sparsommelige boksamlinger i alle lag av befolkningen i Kristiansund, var det en bok de alle hadde og det var Adam Smiths *Nasjonens Velstand*.¹⁴⁸ Derfor kan Rudberg ha et poeng i at denne gruppen i middelklassen verdsatte det rasjonelle mennesket og oppdro barna sine deretter.

En vandrehistorie forteller at Nedre Kranen ble ofte omtalt som «Krana» og det har blitt sagt at Thora var veldig ivrig i å være med faren sin på arbeid, hvor hun ble observert blant arbeidere, kunder og forbipasserende løpende rundt skipene på verftet. Av den grunn ble hun kalt for «dokka på krana» blant folk i Vågen.¹⁴⁹ Dette kan forøvrig sammenlignes med det Anne Lise Tømmervåg har skrevet om barna til familien Andresen som vokste opp på Mellemværftet i 1883. Barna ble med på arbeidsplassen og verftet var en form for lekeplass, som til tider heller ikke var rent ufarlig, forteller Tømmervåg. I hennes artikkel blir vi også kjent med jentene som vokste opp på Mellemværftet, en arbeidet på kontoret og en annen startet systue oppe på loftet. Tre av søstrene ble til slutt boende sammen og reiste ofte på turer til USA og rundt om i Europa. Vågen var preget av stor aktivitet, skipsfart og handel med både inn- og utland. Det var et miljø som måtte ha påvirket søstrene til å reise ut og se en

¹⁴⁶ Rudberg, Monica, *Dydige, sterke, lykkelige barn: ideer om oppdragelse i borgerlig tradisjon*, Universitetsforlaget, Larvik, 1982: 110 – 111.

¹⁴⁷ Rudberg, Monica, 1983: 128 – 130.

¹⁴⁸ Husby, Egil, 1962: 240.

¹⁴⁹ Dybdeintervju med Tora Valset 23.02.2016.

verden som var utenfor Kristiansund.¹⁵⁰ Her ser vi helt klart likhetstrekk til Thora og hennes søstre, men kanskje spesielt Petra som selv reiste en god del mellom USA og Kristiansund. Omgivelsene og foreldrenes yrke og oppdragelse kan derfor vise til en oppmuntring til å drive egen virksomhet og generell yrkesaktivitet.

Yrkesliv og utdanning

Thora gikk på «Svendsgårdskolen», som den høyere pikeskolen i Kristiansund ble kalt. Da hun sluttet ved skolen og ble konfirmert, fikk hun skrevet en attest den 5. mai 1880 av sognepresten i Kristiansund L. Brichmann:

Thora Anette Mæhle er etter Christiansund ministerialbok født i Christiansund den 2dre anden April 1864 - atten Hundrede sextsi fire af Foreldre Skipsbyggmester Ole Mæhle og Hustru Ragnhild f. Rachstang, døbt 15de - femtende Mai nestefter og konfirmert den 20de - tyvende April 1879 – atten Hundrede sytti ni med vitnesbyrd om meget god «Christendomkunnskap.» Hvilket herved attesteres med Tilførende, at Thora Anette Mæhle med særdeles god Anbefaling fra Christiansunds høiere Pikeskole om at have været en flittig og særdeles flink Elev foruten en stø og vinnende Vesen, og at hun er i et særdeles godt Hjem har været vennet til Arbeidsomhet og Orden, hvorfor jeg paa det Bedste tør anbefale hende til enhver sôm maatte have Bruk for hendes Dyktighet baade i Henseende til Kunnskaper, Færdigheder og Husligheder.¹⁵¹

Færdigheder og huslighet er noe jeg antar står i attesten siden de to ordene er litt visket ut grunnet eldning og slitasje. Da attesten ble skrevet, var Thora 16 år, hun var uteksaminert ved middelskolen og det er da nærliggende å tro at hun ønsket å bruke attesten i forbindelse med jobbsøking.

Henrik Sverdrup nevner i jubileumsboka *Sverdrups Bokhandel 100 år* at Thora arbeidet som ekspeditrise i Herlofsens Boghandel i 1879. Hans Herlofsen hadde leid ut lokalet til Marie Nordman fra 1874, som drev bokhandel der før han sa opp leien hennes.¹⁵² På det tidspunktet var Thora 15 år, og dette kan ha vært hennes første arbeid. Sverdrup mener at Thora arbeidet hos Herlofsens Boghandel i to år etter at Oluf Herlofsen tok over.¹⁵³ Nils Kalseth hevder imidlertid at Thora arbeidet hos Herlofsens Boghandel til den ble nedlagt i 1895, men at hun

¹⁵⁰ Tømmervåg, Anne Lise, *Utflukt på Skorpa for snart 100 år siden*, Kulturnett Møre og Romsdal, sist aksessert 10.03.16: <http://digitaltmuseum.no/011085441747>

¹⁵¹ Kopi av attest hos Tora Valset, original ved Talgø gård.

¹⁵² Sverdrup, Henrik, 1974: 11.

¹⁵³ Sverdrup, Henrik, 1974: 10 – 11.

også arbeidet en kortere periode i bokhandelen P.H Jerring i Steinkjer.¹⁵⁴ Det eksisterte ikke noen bokhandel med navnet P.H. Jerring, derimot eksisterte det en bokhandel ved navn P.H. Bjerings Boghandel.¹⁵⁵ Thora hadde også slekt i Steinkjer,¹⁵⁶ hennes tante var gift med Erik Hoel som var lensmann i Beitstad ved Steinkjer.¹⁵⁷ Det vil imidlertid være vanskelig å stadfeste, siden jeg ikke har funnet henne i folketellingene fra Steinkjer. Det man får bekreftet ut ifra dette var at Thora arbeidet mange år i bokhandlerbransjen før hun startet opp en bokhandel selv. Den erfaringen hun satt igjen med, ville nok være nyttig for å senere kunne starte opp sin egen bokhandel.

Ser man i folketellingen fra 1885 for Kristiansund, bodde Thora med sine foreldre. Her er det imidlertid ikke oppført noe yrke,¹⁵⁸ men kvinner ble ofte bare oppført i relasjon til menn i husholdet.¹⁵⁹ Det at Thora bodde hos noen andre mens hun var yrkesaktiv, som familie eller arbeidssted, er ikke uvanlig. Som Hagemann har poengtert i kapittel 2, så bodde gjerne ugifte kvinner i et større hushold.¹⁶⁰ Grunnen til at Thora bodde akkurat med familien sin kan være av økonomiske grunner, men Wendy Gamber legger ved noen motiv bak den økonomiske årsaken. Gamber skriver at lønna til enkelte unge kvinner var veldig lav at de ikke hadde råd til å forsørge seg selv. Motivene bak det å bo med familien sin kunne være avhengig av den enkelte familie, men spesielt to motiver kunne ligge bak: den ene er at man så på datterens yrkeskarriere som et mellomstadium til ekteskapet, mens den andre er for å støtte datterens mål med å få råd til en dag å starte sin egen forretning.¹⁶¹ Som vi har sett, opprettet Thora sin egen forretning; hun kunne dermed ha hatt et overordnet mål med å spare opp nok kapital til å gjennomføre dette, med økonomisk hjelp fra familien i oppstartsfasen.

Kalseth og flere totalinger hevder at Thora var regnskaps- og forretningsutdannet.¹⁶² Det kan være at mange har den oppfatningen fordi Thora hadde næringsbrev og hadde kunnskap i

¹⁵⁴ Ansnes, Ole Magne, *Eventyret ved fossen*, Driva 21.12.12: 19.

¹⁵⁵ Saxvik, Kjell, *Handel og handelsmenn i gamle Steinkjer: trekk av byens handelshistorie*, Steinkjer Forening, 1970: 80.

¹⁵⁶ Valset, Tora, *Familiekrønike over slekta Mæhle/Talgø*, 1995: 5.

¹⁵⁷ Digitalarkivet, sist aksessert 13.02.2016: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01038341002527>

¹⁵⁸ Digitalarkivet, sist aksessert 13.02.2016: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01053299005552>

¹⁵⁹ Mordt, Gerd, 1993: 19.

¹⁶⁰ Hagemann, Gro, 2007: 172.

¹⁶¹ Gamber, Wendy, 1997: 69 – 71.

¹⁶² Kalseth, Nils, *Talgøs Møbelfabrikk 100 år, utkast 1992: 3*. Ansnes, Maren, *Thora Anette Mæhle, ein av landets først kvinnelege industrileiarar og stiftar av Todalen sanitetsforening*, Todalen historielag, årsskrift nr. 12, 2013, Todalen: 70.

dobbel bokføring.¹⁶³ Det fantes imidlertid handelsutdanning i Kristiansund, i 1870 ble borgerskolen en middelskole der det ble det holdt et ettårig kurs med fag som tysk, fransk, engelsk, Norges institusjoner, økonomisk geografi, matematikk, bokholderi, fysikk, kjemi og tegning. Dette er fag som var rettet mot det lokale næringsliv med den kunnskapstyngden til å opprette eller ivareta store bedrifter, spesielt innen sjøfart.¹⁶⁴ Formålet var å gi en praktisk utdanning til unge handelsmenn og ikke kvinner.¹⁶⁵ Likevel utelukket ikke dette kvinner fra å tilegne seg en form for utdanning innen handel i Kristiansund. Aug. B. Olsen annonserer i avisen Romsdals Amtstidende om kurset sitt i dobbelt bokholderi og handelsvitenskap, og det presiseres ikke at dette kurset er spesifikt for menn.¹⁶⁶ Det som imidlertid er sikkert, er at Thora førte bokholderi for både Todalen Sanitetsforening og hushold i Todalen. I kontobøkene for Todalen Sanitetsforening er regnskapet som Thora hadde ansvar for, ført i dobbelt bokføring,¹⁶⁷ tilsvarende regnskap har hun ført for husholdet også.¹⁶⁸ Det virker derfor ikke urimelig at Thora kunne ha deltatt på et slikt kurs. For å gå ettermiddagskurs for kvinner i regi av handelsgymnaset i Kristiania fra 1879, var opptakskravet å ha tatt middelskole-eksamen. Eirinn Larsen mener at det kurset tok sikte på å utdanne kvinnene til forretningslivets kvinnearbeid, som bokholder eller ekspeditrise ved en mindre forretning.¹⁶⁹ Man ser her at handelsutdanningen er kjønnnet, menn hadde muligheten til å ta utdanning som var rettet mot å drive større bedrifter, mens kvinner skulle som regel fungere som mannens støttespiller i næringslivet som kontordame eller å opprette små forretninger slik at de kunne livberge seg selv.

Thora Mæhles bog- & papirhandel

Handelsloven av 1842 ga enslige kvinner samme rett som menn til å opprette sin egen forretning.¹⁷⁰ Med dette var altså kvinner handelsberettiget i den forstand at de også kunne løse ut næringsbrev.¹⁷¹ Det skulle være et skarpt skille mellom kvinnelig handelsrett og mannlig handelsborgerskap. Som borger hadde man stemmerett, var pliktig til å betale skatt

¹⁶³ Kontobog for Todalen Sanitetsforening – stiftet 21/1 – 1916. Fra arkivet til Todalen Sanitetsforening.

¹⁶⁴ Husby, Egil, 1966: 91.

¹⁶⁵ Husby, Egil, 1966: 92.

¹⁶⁶ Romsdals Amtstidende 1878.05.18.

¹⁶⁷ Kontobog for Todalen Sanitetsforening – stiftet 21/1 – 1916. Oversikt over husholdsøkonomien til Thore og Ole Talgø, 1901 – 1902. Nils Kaltheths arkiv.

¹⁶⁸ Oversikt over husholdsøkonomien til Thore og Ole Talgø, 1901 – 1902. Nils Kaltheths arkiv.

¹⁶⁹ Larsen, Eirinn, 2012: 133.

¹⁷⁰ Sandvik, Pål, 2015: 87.

¹⁷¹ Mordt, Gerd, 1993: 143.

og kunne la seg velge til ulike ombud.¹⁷² Med handelsrett fikk ikke kvinnene de samme rettighetene som mennene, som blant annet stemmerett, dermed var også grensen for skatt og avgifter satt ned. Kvinner fikk heller ikke drive med eksport, fordi de skulle drive en beskjedent virksomhet.¹⁷³ I Kristiansunds rådstueprotokoll registrerte frøken Thora sitt næringsbrev den 18. mars 1895, som gjorde henne handelsberettiget i byen. I tillegg står det at hun også legitimerte sine evner og gode vandel, noe som ble attestert av to politibetjenter.¹⁷⁴ Næringsbrev var det handelsbrev før 1907, og fra 1907 til 1980 måtte den som opprettet en forretning løse ut handelsbrev.¹⁷⁵ Kravet for å skaffe seg næringsbrev var å vise til god vandel og at man var over 25 år, altså myndig, på lik linje med menn.¹⁷⁶ I 1907 ble handelslovene skjerpet og det ble lagt til nye krav, der man blant annet måtte avlegge eksamen i kunnskap om bokholderi for å kunne få utstedt handelsbrev.¹⁷⁷

Thora registreres også i Handelsregisteret for Kongeriket Norge og den statlig eide avisa Norsk Kundgjørelsestidende, her får vi et nærmere innblikk i hvor Thora hadde forretningen sin og også hennes bosituasjon:

Til Kristiansunds Magistrat. Herved anmeldes, at undertegnede Thora Anette Mæhle under Firma Thora Mæhles bog- & papirhandel agter at drive Handel her i Byen, med Bopæl i M.-No. 7 i Vaagen.
Kristiansund den 18 Marts 1895. Thora Mæhle Registrert i dag. Kristianssunds Magistrat, 18 Marts 1895. Heyerdal.¹⁷⁸

Det ser ut til at Thora bodde i det samme bygget som hun hadde forretningslokale. Dette er noe vi ser moren og søsknene til Thora også gjorde da de opprettet forretningene sine. Imidlertid er det noe usikkert om Thora kjøpte lokalet selv eller om hun leide, eksempelvis hadde Maren Marie Nordmann bygget eget hus med forretningslokale, men på det tidspunktet var hun også gift.¹⁷⁹ Det kan derfor tenkes at det var vanlig for de ugifte kvinnelige entreprenørene å leie lokale, spesielt i oppstarten. Det ble ikke gjort noen folketelling i den tiden Thora drev bokhandelen, det er derfor uvisst om hun eide eller leide lokalet. Uansett så

¹⁷² Mordt, Gerd, 1993: 132.

¹⁷³ Mordt, Gerd, 1993: 137.

¹⁷⁴ Statsarkivet i Trondheim, Kristiansund magistrat, Rådstueprotokoll Aa 05 fra 04.11.1874 – 21.05.1902.

¹⁷⁵ Det Store Norske Leksikon, *Handelsbrev*, sist aksessert 11.03.16: <https://snl.no/handelsbrev>

¹⁷⁶ Mordt, Gerd, 1993: 44 og 128.

¹⁷⁷ Evanths, Thorleif T., *Norsk og dansk handels-leksikon: handelstermonologi, varekunnskab, handels-, veksel- og sjøretsspørsmål, bank-, forsikrings- og børsvesen, obligasjoner, aktier, maal, vegt, mynt m.m.*, Aschehoug, Kristiania, 1917: 283 – 285.

¹⁷⁸ Statsarkivet i Trondheim, Handels-Registre for Kongeriket Norge 1895, Christiania. Norsk Kundgjørelsestidende, 27.03.1895.

¹⁷⁹ Sverderup, Henrik, 1974: 9.

kan man med sikkerhet si at hun stod i en posisjon hvor hun kunne ansette folk og at hun selv stod for inntjeningen.

Hvorfor opprette egen forretning?

Fordelen med å ansette kvinner i bedriften var billig arbeidskraft.¹⁸⁰ Ved å eie sin egen forretning ble man selvstendig og uavhengig, man slapp dermed forpliktelser til en sjef og som forretningsdrivende stod man for inntjeningen selv. Dette var tilfellet for mange kvinner, både i Norge og i andre land.¹⁸¹ Borgerbrevarkivet fra Kristiansund vitner om at det eksisterte en rekke forretninger som var drevet av kvinner,¹⁸² der noen også var gift og drev forretning uavhengig av sin mann. Maren Nordmann var gift med Helge Barman og de to drev hver sin næring, hun drev sin bokhandel og han sitt garveri- og lærhandel.¹⁸³ I Einar Thurn Christensens arkiv er det en oversikt over alle firmaer i Kristiansund i 1860. Der er det oppført ti kvinner, hvor tre av disse er oppført som enker. Det er vanskelig å si hvilken status de andre kvinnene hadde, da det bare står navnene deres og hva de solgte.¹⁸⁴ Siden dette var i 1860 og det viser seg å ha vært en økning av kvinner som drev eget firma i 1880-årene i Kristiania, med en betydelig økning fra 1891 til 1902,¹⁸⁵ kan det godt hende at det var flere i Kristiansund også. Det er imidlertid usikkert og er helt klart gjenstand for videre forskning.

Det økonomiske aspektet rundt yrkesliv og det å starte opp egen forretning er veldig viktig i sammenheng med kvinneperspektivet. Susan Ingalls Lewis, som har studert forretningskvinner i Albany fra 1830 til 1885, hevder at bankene og kreditorene i Albany ikke ga ut lån til kvinner og menn som startet opp små forretninger og bedrifter. De investerte i bedrifter og selskap som hadde en god privat startkapital og høy profitt, og mente at små bedrifter og forretninger ikke fortjente kreditt.¹⁸⁶ I Kristiansunds tilfelle er det litt uvisst å si om bankene satset på de små forretningene og bedriftene i byen generelt, men i slutten av 1870-årene skjedde det et konjunkturfalld og prisen på klippfisk gikk betraktelig ned, noe som førte til at

¹⁸⁰ Larsen, Eirinn, 2012: 134.

¹⁸¹ Banik, Vibeke, Larsen, Eirinn, *Mixed feelings: women, jews, and business around 1900*, Scandinavian Journal of History, mai 2016: 351.

¹⁸² Statsarkivet i Trondheim, Kristiansund magistrat, borgerbrev fra 1860 til 1888 E072 6/3.

¹⁸³ Enkeltutklipp ang. Diverse firma, Firmaer i 1860 fra Einar Thurn Christensens arkiv i Kristiansund Folkebibliotek.

¹⁸⁴ Enkeltutklipp ang. Diverse firma, Firmaer i 1860 fra Einar Thurn Christensens arkiv i Kristiansund Folkebibliotek.

¹⁸⁵ Larsen, Eirinn, 2012: 135.

¹⁸⁶ Lewis, Susan Ingalls, 2009: 145.

bankene var sparsommelige med å gi lån.¹⁸⁷ Amtmannen mente også at sparebankene rundt om i distriktene ikke burde gi lån til lokale forretninger, som han syntes tilbød varer som verken var nyttige eller nødvendige, men likevel hadde en uimotståelig tiltrekningskraft på lokalbefolkningen. Å låne penger til slike forretninger var nær sagt sløseri: «[...] ved den lette adgang de give til at erholde pengelån have forledet mange til i uttremsmål at låne sådanne, dem vedkommende derefter have ødet bort.»¹⁸⁸ Som vi har sett i både utdanning og ved lovgivning som ga adgang for kvinner å delta i det lokale næringslivet, var det nettopp slike forretninger som var forbeholdt dem. Det ville også derfor være vanskeligere for de fleste kvinner som startet opp selv, å få lån. Lewis forteller at mange ugifte kvinner fikk økonomisk støtte fra familien eller slektninger i etableringsfasen,¹⁸⁹ slik var det heller ikke umulig for kvinner å finansiere startkapital. Thoras far var også medlem av Kristiansund Sparebank,¹⁹⁰ og kunne sikkert ta opp lån i sitt navn på hennes vegne eller iallfall støtte henne økonomisk under oppstartsfasen.

Samtidig var disse kvinnene en del av gruppen av næringsdrivende, som vokste frem i andre halvdel av 1800-tallet. Den gruppen som ble ansett for å være selvstendige blant gruppene i middelklassen, hevder Myhre.¹⁹¹ Gamber mener at forretningskvinnene hadde en noe tvetydig posisjon i 1800-tallets sosiale struktur, på den ene siden utførte de arbeid som var akseptert som kvinnearbeid, mens på den andre utfordret de konvensjonelle kjønnsrollene. Som selvstendige næringsdrivende og ikke lønntakere kom de i en posisjon som vanligvis var reservert for menn, der de var permanente og ikke midlertidige arbeidende.¹⁹² Det vil igjen være vanskelig å med sikkerhet si hva intensjonen var for å starte sin egen bedrift, det kunne være av nød og det kunne være fordi de ønsket det. Thora var 31 år da hun startet bokhandelen sin; da hadde hun arbeidet innen bokhandlerbransjen i 16 år som lønntaker i Kristiansund og kanskje i Steinkjer. Det kan være at hun måtte spare penger for å kunne starte opp sin egen forretning, samtidig som hun trengte økonomisk støtte fra familien og at hun følte seg erfaren nok til å vite hvordan hun skulle drive en bokhandel. Gamber hevder imidlertid at kvinner som arbeidet i mange år, som håpet på å en dag åpne sin egen forretning, har lite å gjøre med den apatiske og stereotypiske lønntakeren som ventet på å bli «reddet»

¹⁸⁷ Husby, Egil, *En bank for bygd og by: Nordmøre Sparebank 150 år*, Nordmøre Sparebank, Kristiansund, 1985: 107 – 108.

¹⁸⁸ Husby, Egil, 1985: 110 – 111.

¹⁸⁹ Lewis, Susan Ingalls, 2009: 57.

¹⁹⁰ Husby, Egil, 1985: 112.

¹⁹¹ Myhre, Jan Eivind, 2012: 129.

¹⁹² Gamber, Wendy, 1997: 38.

av ekteskapet.¹⁹³ Likevel kan det hende hun var nødt til å opprette bokhandelen som en form for selvberging på grunn av at hun ikke var gift. Bakgrunnen for hvorfor hun og mange andre opprettet en forretning vil kanskje være mange og forskjellige, og siden det ikke er noen kildemateriale som kan bekrefte dette, vil dette være uvisst.

Kvinner med handelsrett og stemmeretten

I 1884 ble stemmeretten utvidet til menn som betalte 800 kroner i skatt i byen og 500 kroner i skatt på landet. Dette involverte mange menn fra middelklassen, men også ganske mange fra arbeiderklassen. Dette var med andre ord minsteskatt. Myhre legger vekt på at tanken bak dette var at menn fra middelklassen, og da spesielt funksjonærene, burde få stemmerett fordi de ble ansett for å ha en viss dannelse og intellekt.¹⁹⁴ Det var også i 1884 debatten om allmenn stemmerett, for både menn og kvinner inntok den politiske debatten for fullt. Det var også i denne debatten ordet likestilling, i betydningen kjønnslikestilling, ble brukt for første gang da den entret stortingsdebatten i 1890.¹⁹⁵ Den første underskriftsaksjonen vedrørende kvinnelig stemmerett kom i 1890 og i listen fra Kristiansund står Thoras underskrift. Teksten til underskriftsaksjonen lyder som følger:

Til Norges storting! I tillid til, at det vil blive erkjendt som en uretfærdighed, at de nugældende love udelukker norske borgere fra at utøve sine borgerrettigheder blot paa grund af deres kjønd, og i overbevisning om, at det er skadelig for landet, at kvinderne holdes borte fra samfundsarbeidet – andrager undertegnede norske kvinder stortinget om, at der i førstkommande tingperiode maa blive vedtaget en grundlovsforandring, hvorved de af vort lands kvinder, som opfylder grundlovens stemmeretsforbindelser, erholder stemmeret.¹⁹⁶

Underskriftskampanjen ønsket at kvinner som oppfylte like krav som menn som hadde stemmerett, også skulle få stemmerett. Som vi så tidligere i kapittelet, måtte kvinner med handelsrett betale noe i skatt, men de fikk likevel ikke stemmerett. Gamber skriver at en del av entreprenørkvinnene i Boston var aktive kvinnerettsforkjempere. Imidlertid kan det ha noe å gjøre med at kvinnesaken var veldig aktuell for kvinner flest på den tiden og at man generelt ønsket likestilling mellom kvinner og menn, men det kan også hende at økonomiske rettigheter førte til at man også ønsket politiske rettigheter.¹⁹⁷ Et annet eksempel på forretningskvinnens engasjement for kvinners stemmerett finner man også i pådriveren av

¹⁹³ Gamber, Wendy, 1997: 45.

¹⁹⁴ Myhre, Jan Eivind, 2012: 129.

¹⁹⁵ Larsen, Eirinn, 2015: 89.

¹⁹⁶ Stortinget.no, *Underskriftsaksjonen i 1890*, sist aksessert 15.02.2016:

https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/stortingsarkivet/1890_transkribert_3.pdf

¹⁹⁷ Gamber, Wendy, 1997: 39.

Svenska Hem i Stockholm, Anna Whitlock. Hun skrev artikler til den lokale avisa, arrangerte kurs og foredrag i opplysningsarbeid som skulle oppmuntre kvinner til å ta plass i samfunnet.¹⁹⁸

Bokinteresse og bokhandlerbransjen i Kristiansund

Som jeg har vært inne på tidligere, har Husby funnet ut at boksamlingen blant kristiansunderne var nokså tynn: «En undersøkelse av et representativt utvalg av skifter fra Kristiansund fra tiden 1815 til begynnelsen av 1820-årene – og videre fra 1840-årene – synes å vise at det gjennomgående var temmelig sparsomt med bøker i alle lag av bybefolkningen.»¹⁹⁹ forteller Husby. Selv er Husby veldig i tvil om dette er representativt for alle samfunnslagene i byen, men Lorentz Lossius mener at det ikke fantes noen større boksamling blant kjøpmennene også mot slutten av 1800-tallet. Kristiansunderne leste aviser, men ikke bøker. Ellers hadde klubbsekskapet i Kristiansund rundt 1800 en boksamling som var beregnet til utlån, men da klubben ble avsluttet, ble bøkene fra biblioteket spredt blant privatfolk. De bøkene som er igjen fra det biblioteket, er Peter Fredrik Suhms samlede verker og en dansk utgave av Adam Smith *Nasjonenes Velstand*.²⁰⁰ Sverdrup er enig med Husby, at tidlig på 1800-tallet var det ikke mange hjem som eide bøker. Likevel mener Sverdrup at rundt slutten av 1800, da norsk litteratur begynte å få sine store forfattere, var tiden folk kjøpte bøker i Kristiansund. Man kan blant annet se at Bjørnstjerne Bjørnson var populær og spilte teater i byen allerede i 1858 på Krutthushaugen.²⁰¹

Å drive bokhandel var også veldig lenge en mannseskjeft, men i 1870-årene begynte kvinnene å komme på banen. Den første var Fredrikke Svendsen i Volda som startet sin bokhandel i 1872, og nestemann har jeg allerede nevnt, Marie Normann i Kristiansund. Historiker Odd Arvid Storsveen poengterer likevel at i 1901 så var det enda under 20 kvinnelige bokhandlere på landsbasis.²⁰² Det fantes også to forskjellige type bokhandlere, sortimentsbokhandel var bokhandlere som solgte også andre varer i butikken, mens en boklade hadde hovedvekt på boksalg. De andre varene som en sortimentsbokhandel solgte var blant annet kontorrekvisita, og hvor stor andel bøker man solgte varierte.²⁰³ Storsveen peker

¹⁹⁸ Björk, Monika, *Svenska Hem: en passionerad affär*, Stockholm Forlag, 2005: 115 – 116.

¹⁹⁹ Husby, Egil, 1962: 240.

²⁰⁰ Husby, Egil, 1962: 240.

²⁰¹ Sverdrup, Henrik: 11.

²⁰² Storsveen, Odd Arvid, *Bøkenes Fotfolk*, Den Norske Bokhandlerforening, Gjøvik, 2004: 14.

²⁰³ Storsveen, Odd Arvid, 2004: 9.

på nødvendigheten for at bokhandlere på bygda og i småbyene også måtte selge andre varer. En kunne bare regne med at boksaget var rundt en fjerdedel av salget.²⁰⁴ Det ville kanskje være nødvendig for Thora å drive litt detaljhandel i bokhandelen sin, spesielt siden bokentusiasmen i Kristiansund var kjent for å ha vært nokså laber.

Det ble sannsynligvis mer vanlig at kvinner drev med detaljhandel, eksempelvis bokhandel, på slutten av 1800-tallet. Handelsloven av 1842 la opp til at kvinner skulle drive detaljhandel av mindre skala, ved å eksempelvis ikke tillate kvinner å drive med eksport. Dette ble bestemt ut ifra samfunnets oppfatning om kvinnelighet, mener Eirinn Larsen. Kvinners forretninger skulle være småskala, og skulle ikke kreve lånekapital, da oppsparte midler og mindre lån fra familie og venner skulle være tilstrekkelig.²⁰⁵ Alison C. Kay finner også lignende forhold i London, der både kvinner og menn orienterte seg mot virksomheter som krevde små investeringer. Dette var næringer som innebar enkel produksjon, for eksempel håndarbeid, restaurant, hotell, gros- og detaljhandel. Kvinner kunne heller ikke i London drive store handelsselskap eller fabrikkvirksomhet som krevde store kapitalinvesteringer.²⁰⁶ Thora føyer seg dermed inn i en rekke av andre kvinner som driver næring av småskala.

Varer og tilbud for det lokale marked

Som med andre småskalabedrifter og forretninger, var også Thora avhengig av et lokalt marked, blant annet solgte hun billetter og lodder for en rekke teater, lokaler og foreninger i Kristiansund. Allerede året Thora startet opp forretningen sin, begynte hun med billettutsalg. Thora publiserte ikke noen reklame for bokhandelen sin i avisen selv, men fikk nok det gjennom reklame for diverse attraksjoner og kulturelle opplevelser som hun drev billettutsalg for. I annonser i Romsdals Amtstidende fra 1895 til 1897 viser at hun solgte billetter til blant annet foredraget «Et Blik in i Tænkningens Værksted» av Doktor Dedichen,²⁰⁷ diverse teaterstykker og tryllesforestilling arrangert av både Theateret²⁰⁸ og Christianssunds Theater,²⁰⁹ konserter og dans i Arbeidersamfundets Sal²¹⁰ og Møllerops Festivallokale.²¹¹ Hun

²⁰⁴ Storsveen, Odd Arvid, 2004: 14.

²⁰⁵ Larsen, Eirinn, 2012: 131.

²⁰⁶ Kay, Alison C., 2009: 45 - 46

²⁰⁷ Romsdals Amtstidende 1897.11.13.

²⁰⁸ Romsdals Amtstidende 1896.04.04.

²⁰⁹ Romsdals Amtstidende 1897.04.03.

²¹⁰ Romsdals Amtstidende 1897.10.02.

²¹¹ Romsdals Amtstidende 1897.09.18.

solgte billetter til en årlig konsert som ble holdt i forbindelse med Turnforeningens Basar,²¹² samt en årlig lysttur til Ålesund som var i regi av Turnforeningen.²¹³ For Den norske Haandsværks- og Industriforening i Kristiania solgte hun lodder og medlemmene kunne fornye sitt medlemskap nedtegnet på en liste hos henne.²¹⁴ I annonsene fra Theateret, Christianssunds Theater, Møllerops Festivallokale og Arbeidersamfundets Sal står det i alle at man enten kunne kjøpe billettene sine hos Thora Mæhles bokhandel eller i billettluke. For foreningene Den norske Haandværks- og Industriforening i Kristiania og Turnforeningen var det her man fornyet medlemskap, meldte seg på lystturer og kjøpte billetter til basarer og konserter. Det kan derfor være nærliggende å tro at Thora hadde en forretningsavtale med disse foreningene og lokalene, som var gunstig for hennes forretning som reklame, men også for å tiltrekke seg folk som kanskje endte opp med å kjøpe noe mer enn bare en konsertbillett.

Vi får et innblikk i hvilke varer Thora solgte i bokhandelen da hun reklamerte for opphørssalg i avisa den 8. desember 1897. Der kommer det frem at hun solgte en rekke kontorrekvisita som konvolutter, penner, blyanter og blekk. Av bøker var det skolebøker, salmebøker, skjønnlitterære bøker og sjøkart. Andre artikler var veggteppet, leker, portemoné, lommebøker, reisevesker, etuier og lampeskjermer.²¹⁵ Av dette kom noen varer fra utlandet, i en fortegnelse i avisa som omhandler tilsendte pakker fra utlandet, er hun ført som mottaker av en varepakke. Det står ikke nærmere hvor fra, men de andre forretningene som mottok varene med samme last, kom fra København, Sverige, Hamburg og Amsterdam.²¹⁶ Siden hun ikke annonserte for varene hun solgte i avisa, men bare var i annonser for billettutsalg, ville hun antakelig få solgt varer når folk kjøpte billetter til teaterforestillinger, konserter og utflukter. Man kan se at hun solgte en del praktiske tilbehør for folk som arbeidet og reiste, der reisevesker og sjøkart ville være nyttige ting å ta med når man skulle ut på en liten utflukt til Ålesund. Med tanke på at Vågen også var stedet mange utenlandske skip kom inn og verftene hadde sine kontor med plantegninger av skip, var dette nødvendige utstyr for den tilreisende los og den lokale skipsbygger. Slik sett var dette nødvendige varer for det lokale markedet i Kristiansund.

²¹² Romsdals Amtstidende 1897.11.27.

²¹³ Romsdals Amtstidende 1897.06.05.

²¹⁴ Romsdals Amtstidende 1895.11.13.

²¹⁵ Romsdals Amtstidende 1897.12.08.

²¹⁶ Norsk Kundgjørelsestidende 1898.01.25.

Selve salget er interessant, «Julepresent kjøpes billigst i Thora Mæhles Realisations-Udvalg» dette står mange steder i avisa, og før det hadde ikke Thora en eneste annonse for varene sine. Thore og Thora gifter seg ikke før i februar 1899.²¹⁷ Man kan derfor stille spørsmål ved hvorfor det hastet slik å få solgt unna varene i bokhandelen allerede i slutten av 1897? På den ene siden kan det være at Thora hadde møtt Thore og derfor valgte å stenge sin forretning og planlegge en ny virksomhet sammen med han, på den andre siden kan det være at Thora gikk konkurs og annonserte for et konkurssalg. Det står ikke direkte at dette var et konkurssalg og jeg har heller ikke funnet noen annonse om dette i verken i Norsk Kundgjørelsestidende eller Romsdals Amtstidende, så det vil derfor bli vanskelig å gi et klart svar på. Thora hadde drevet bokhandelen sin i bortimot fire år, videre giftet hun seg med Thore ett år etter, og starter en ny forretningsreise sammen med han.

Konklusjon

I dette kapittelet har vi sett at i dette tilfellet så var det en sammenheng mellom miljø, oppvekst og forretningsliv. Det er nærliggende å tro at familien til Thora hadde verdier som arbeidsmoral som stod sentralt i oppdragelsen av barna, når vi ser at alle på et tidspunkt i livet sitt, eller hele livet sitt, var yrkesaktive og startet opp sin egen forretning. Vi ser også at i den lange tiden Thora var lønnstaker, opparbeidet hun seg erfaringen hun trengte for å starte opp sin egen forretning. Motivene bak valget om å starte opp sin egen forretning kan være mange. Det er dermed litt usikkert om dette var enten bare nød eller ønske; kanskje var det begge deler? Det som imidlertid er sikkert, er at Thora vokste opp i en by og kunne løse ut handelsbrev og hun måtte uansett som ugift forsørge seg selv, slik vi har sett hennes søstre også måtte. I og med at vi ser at hun er lønnstaker over så mange år, er det nærliggende å tro at hun hadde en drøm og et ønske om å starte opp sin egen forretning. Forklaringsmodellene kan derfor lett overlappes hverandre og man kan si at det lå mange bakenforliggende faktorer som motiverte til å starte opp en egen bedrift, men nødvendigheten veier kanskje tyngst i og med at alle søsknene hennes gjorde lignende valg og som ugift måtte hun livberge seg selv. Likevel utelukker ikke dette hennes kompetanse og engasjement rundt det å være forretningsdrivende.

²¹⁷ Statsarkivet i Trondheim, ministerialbok nr. 572A17 (1880 - 1905). Ekteviede 1899: 98.

Kapittel 4: Ekteskap og fabrikk

I forrige kapittel så vi at Thora hadde en bakgrunn som forretningskvinne og de bakenforliggende motivene for det. Thora giftet seg med Thore den 15. februar 1899 og senere samme år fikk de sitt første barn og etablerte en møbelfabrikk i Thores hjembygd, Todalen. Thore eide sitt eget møbelverksted i Kristiansund da de møttes, men ønsket å drive dette i større skala. I dette kapitlet skal vi se på likhetstrekkene mellom Thora og Thore, hvilken klasse de kom fra, hvor mange søsken de hadde, oppvekststed og forretningene de drev. For å kunne se hvordan fabrikkene opererte, er det vesentlig å se på omgivelsene og forholdet mellom bygd og by, samt hvordan kommunikasjonsteknologien bant dem sammen og skapte rom for å drive en bedrift der kundegruppen ikke befant seg i lokalsamfunnet. Nordmøre Atiemøbelfabrik stod ferdig i 1900 med seks aksjer og hadde hovedkontor i Kristiansund. Etter at fabrikkene brant, falt alle aksjonærene fra, bortsett fra Thore, hans bror Ole og Thoras bror Osvald, og fabrikkene ble dermed styrt fra Todalen. Det er viktig å ha i mente her at den Ole som vil bli referert til i dette kapitlet er Thores bror og ikke Thoras far. I dette kapitlet vil det bli sett nærmere på hvilken rolle Thora hadde i driften av fabrikkene, og hva hun bidro med. Var hun aktiv i driften, eller ikke?

Thora møter Thore Talgø

Thora giftet seg med Thore Talgø i Kristiansund den 15. februar 1899.²¹⁸ Thore Talgø kom fra bygda Todalen på Nordmøre, han var født i 1869 på gården Talgø og var nummer fem i rekken av ni søsken. Moren Beret Talgø var gift med faren Ola Vatn fra Halså. Beret var den eldste av tre søstre og fikk derfor odelen på gården, og da hun giftet seg med Ola skiftet han etternavnet sitt til hennes og gårdens navn. Da Beret døde, giftet Ola seg ganske raskt etterpå med Dordi Nordvik som han fikk fem barn med.²¹⁹ Thore hadde i likhet med Thora mange søsken, til sammen var de fjorten barn som alle vokste opp på gården Talgø. Det bør også påpekes at dette ikke var uvanlig. Flere barn overlevde i denne perioden og Hagemann omtaler den som «de store barneflokkenes tid».²²⁰ Med befolkningsveksten ble gårdene oppdelt og flere folk kom under den eiendomsløse klassen, men med de nye næringsveiene, flytting til byene og oversjøisk utvandring ble eiendomspresset betydelig lettet.²²¹ Den eldste

²¹⁸ Statsarkivet i Trondheim, ministerialbok nr. 572A17 (1880 - 1905). Ekteviede 1899: 98.

²¹⁹ Halse, Leif, 1943: 333-334.

²²⁰ Hagemann, Gro, 2005: 163.

²²¹ Myhre, Jan Eivind, 2012: 91.

sønnen, Ole, var den som hadde krav på odel og dermed måtte resten av søsknene finne andre måter å livberge seg på. Som ung reiste Thore til Kristiansund for å gå i møbelsnekkerlære og etter endt læretid tok han svennebrev i faget. Han reiste tilbake til Todalen og drev med diverse snekkerarbeid en periode, så reiste han tilbake til Kristiansund og startet opp en møbelsnekkerbedrift.²²² Han kjøpte verkstedet av Carsten Schmedling den 13. november 1893,²²³ og i følge Kalseth skal Thore ha ansatt seks mann ved bedriften sin.²²⁴ Det er uvisst hvor møbelverkstedet befant seg i Kristiansund, siden dette ikke er å finne i Einar Thurn-Christensens arkiv, men det er antatt at det var i Vågen der også Thora drev sin forretning.

Blant slekt og bygdefolk i Todalen har det blitt spekulert mye i hvordan Thore og Thora møttes, og hvorfor Thora valgte å flytte med han til en «bygdeutkant».²²⁵ Vandrehistorien forteller at Thoras far, Ole, hadde invitert Thore på middag hjemme hos seg og at det var slik de møttes. Thore hadde vist Ole at han var en dyktig og virksom mann som hadde et eget verksted med flere ansatte og dette var grunnen til at Ole var så begeistret for Thore.²²⁶ Selv om det hele fort kan ligne på et folkeeventyr, forteller dette noe om kulturen og hvordan sambygdingene i Todalen så på Thora.²²⁷ Det er tydelig at Kalseth mener at Thora kom fra en velstående familie og at Thore var av en lavere klasse, men dette kan imidlertid forklares i relasjonen mellom bygd og by. Den kjente industribyggeren Dyre Halse vokste opp i Kristiansund i slutten av 1800-tallet og skriver blant annet om det betente forholdet mellom bønder og byfolk rundt kjøp og salg av naturalia.²²⁸ I tillegg ble det bondske sett ned på, eksempelvis så hadde ikke den dannede dagligtalen i Kristiansund noen form for påvirkning fra distriktene. Dette var for å vise en overlegenhet ovenfor bøndene, et kulturelt og sosialt kjennetegn som differensierte seg fra bøndene.²²⁹ Likevel var det ikke uvanlig at folk fra bygda giftet seg med folk fra byen, det finnes det mange eksempler på i bygdebøkene.²³⁰ Selv om Thora kanskje kom fra et bedre hjem, var både hun og Thore en del av middelklassen og de møttes på det tidspunktet der de begge drev med hver sin lille forretning. Den svenske historikeren Margareta Matovic vektlegger også at ved partnervalg så ønsket man en

²²² Halse, Leif 1943: 337 – 338.

²²³ Einar Thurn-Christensens arkiv, *Slektshistoriske opptegnelser*, Kristiansund folkebibliotek.

²²⁴ Kalseth, Nils, 1999: 3.

²²⁵ Lillegård, Magne, *Feirer stemmeretten*, Driva, Publisert 18.10.13, sist aksessert 16.10.16:

<http://www.driva.no/nyheter/article8469001.ece>

²²⁶ Ansnes, Ole Magne, *Eventyret ved fossen*, Driva 21.12.2012: 19.

²²⁷ Kaldal, Ingar, 2002: 94.

²²⁸ Halse, Dyre, *Livserindringer, første del: barndom og sjømandsliv i ruffen*, Trondheim, 1930: 13.

²²⁹ Husby, Egil, 1962: 162 – 163.

²³⁰ Hyldbakk, Hans, 1982: 231, 257, 260.

likeverdig partner, som kunne gi trygghet, men også hadde lik sosial og økonomisk interesse.²³¹ Dette henger veldig godt sammen med Pierre Bourdieus forståelse av habitus, både innenfor samfunnsklassen men også hvilke verdier og tankesett de hadde som forretningsdrivende.²³²

Bygd og by på Nordmøre i slutten av 1800

Parallelt med befolkningsveksten vokste byene og tettstedene. Som jeg har vært inne på i kapittel 2, opplevde Kristiansund en befolkningsvekst fra midten av 1800-tallet, men det er også interessant å se hvordan dette påvirket distriktene rundt byen. Rundt Kristiansund ligger bygdene Averøy, Gjemnes, Halså, Aure og tettstedet Tingvoll som ligger midt i Nordmøre. Litt lengre inn mot innlandet ligger bygdene med fjordene, Todalen og Stangvik med tettstedene Surnadalsøra og Sunndalsøra. Etter som bøndene var på vei inn mot en markedsøkonomi, ble de avhengige av et marked som ikke lå for langt unna. Dette falt også godt sammen med politikken til styresmaktene som ville ha byene som knutepunkt for den økonomiske utviklingen. Kristiansund var et knutepunkt, som alle bygdene og tettstedene måtte forholde seg til.²³³ I tillegg til at de som bodde på bygdene var økonomisk avhengig av byene, var det også mange som flyttet til byen for å få seg arbeid. Tilstrømmingene fra distriktene til Kristiansund skyldes byens økonomiske vekst innen eksporthandelen, rundt den vokste det frem et behov for flere folk i andre næringer ettersom byen fikk flere innbyggere. Tilknytningen til Kristiansund som by og salgssted for fabrikken kommer tydelig fram i kildene. Her lå fabrikkens hovedkontor og forretninger som drev med utsalg av fabrikkens møbler, det var også her Thore sov over før han dro videre inn til Todalen etter salgsreisen til Trondheim natta fabrikkens brant.²³⁴ Sånn sett var Kristiansund sentral for salget av fabrikkens møbler.

Det som gjorde det mindre problematisk for folk å flytte eller reise til byer og andre kontinenter, var utviklingen av en revolusjonerende kommunikasjonsteknologi. Det knyttet regioner i landet tettere sammen og gjorde det lettere for folk å kommunisere med de som var bosatt andre steder i landet.²³⁵ Forbindelsen mellom Kristiansund, utlandet og distriktene var

²³¹ Matovic, Margareta R., *Stockholmsäktenskap: familjebildning och partnerval i Stockholm 1850 – 1890*, avhandling innen historie ved universitetet i Stockholm, 1984: 27- 28.

²³² Bourdieu, Pierre, *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*, Pax Forlag, Oslo, 1995: 21.

²³³ Myhre, Jan Eivind, 2012: 109.

²³⁴ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

²³⁵ Høidal, Eldar, *Industrisoge for Sykkylven*, Sykkylven Industrilag, Eget trykk AS, Volda, 1990: 14 - 15.

gjennom sjøveien. Fra midten av 1800-tallet lanserte private aktører hjuldampskipet Nordmør som gikk i rute fra byen og inn til fjordene. Etter hvert kom også dampskipene Christiansund, Møre Jarl, Ganger Rolf og Statsraad Riddervold som gikk til nærliggende byer som Trondheim, Molde, Ålesund og inn til Åndalsnes med tilknytning til jernbanen. Disse skipene ble drevet av private aktører som konkurrerte seg imellom, men i 1891 gikk noen sammen og stiftet Det Nordmørske Dampskibsselskab.²³⁶ Både Thora og Thore reiste en del, spesielt Thore som flyttet fram og tilbake mellom Todalen og Kristiansund, dette er noe jeg vil komme tilbake til senere. Siden avstander ikke lenger var et så stort hinder, som det var tidligere, var det også mindre problematisk å holde kontakten med venner, familie og forretningsforbindelser til både Kristiansund og andre byer. Det vi ser er at Thore og Thora dro på salgsreiser og varemesser til blant annet Kristiansund, Ålesund, Kristiania og Trondheim.²³⁷ Kommunikasjon og infrastruktur var sentral for å kunne drive forretninger i forbindelse med fabrikken.

Nordmøre Aktiemøbelfabrik etableres

Møbelfabrikken ble registrert hos magistraten den 4. februar 1899 under navnet Nordmøre Aktiemøbelfabrik:

Herved anmeldes til Indførelse i Firmaregisteret «Nordmøre Aktiemøbelfabrik» i Todalen, Stangvig herred, Nordmøre Fogderi. Af Aktiekapitalen, der utgjør Kr. 1500, fordelt paa 6 Navn lydende Aktier a Kr. 250, er Halvdelen indbetalt, Resten kan naarsomhelst indkaldes. Som Selskabets Bestyrer og eneberettiget til at tegne dets Firma er valgt Hr. Anton Michael Fasting Lossius, der har sin Bopæl i M-no. 699 i Kristiansund N, hvor Selskabets kontor er. I følge Selskabets Statuter af 3die d. M., hvoraf 1 Exemplar følger hoslagt, skal Underretning til Aktionærene ikke ske i offentlige Tidender.²³⁸

Anton Michael Fasting Lossius kom fra den kjente Lossius-slekta, som slo seg opp på klippfiskhandelen i Kristiansund. Han var uteksaminert fra Kristiania Handelsgymnasium i 1895, deretter ble han involvert i klippfiskbransjen før han senere ble bankkasserer og kontorsjef i Kristiansund Sparebank. Stillingen i sparebanken hadde han fram til 1918 da han

²³⁶ Thorson, Odd W, *Kristiansunds historie bind 4: Den store veksttid 1814 – 1900*, av Arne Odd Johnsen, Olaf B. Sverdrups trykkeri, Kristiansund, 1962: 506 – 507.

²³⁷ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

²³⁸ Statsarkivet i Trondheim, Handels-Registre for Kongeriket Norge 1899, Christiania.

startet en assuranseforretning.²³⁹ Som det står i registreringen, var Anton aksjeselskapets bestyrer. Nordmøre Aktiemøbelfabriks hovedkontor var i Kristiansund, ledet av Anton Lossius, som også var styremedlem og forretningsfører for møbelfabrikken.²⁴⁰ Til sammen var det seks personer som hadde aksjer i møbelfabrikken, og Kalseth hevder at Thore, Ole og Lossius var alle blant dem.²⁴¹ I et aksjeselskap er kapitalen fordelt på antall aksjer, og dermed eies det av de som skyter inn kapitalen. Eierne har imidlertid ikke et personlig ansvar for selskapets gjeld, utover den aksjekapitalen de har skutt inn. Selskapet ledes av et styre, som velges av en generalforsamling. Styret skal ha oversikt over selskapets økonomi, samt tilsette en eller flere administrerende direktører og en bestyrelse.²⁴² Thore står som både «Fabrikbestyrer»²⁴³ og «Fabrikeier»²⁴⁴ i ministerialboka for Stangvik prestegjeld, men hans bror og medeier Ole står bare oppført som «Gaardbruger».²⁴⁵ Det ser ut til at Ole var mer en investerende medeier, den daglige driften av fabrikken var tilegnet Thore. Dermed ble han nok også sett på som fabrikkens eier.

Eiendommene som ble anskaffet til å bygge hus og fabrikk ble ikke kjøpt skjøte på før til høsten samme året. Gårdene Talgø og Bruset ligger begge ikke så langt unna Storfossen, fossen var delt mellom gårdene og dermed måtte Bruset kjøpes ut. Den 24. oktober 1899, registreres skjøte på eiendommen Fossheim av Kristen Bruset med Storfossen til Nordmøre Aktiemøbelfabrikk. I tillegg til Fossheim blir også eiendommen Peøya, som lå like ved fabrikken, kjøpt av gården Husby som en del av tomten til fabrikken.²⁴⁶ På Peøya bodde bygselmannen Anders Ulvund. Han hadde bodd der fra 1888 med familien sin, og ved kjøpet av Peøya ble Anders dermed Thore og Thoras bygselmann.²⁴⁷ Et sted måtte Thora og Thore bo, så de kjøpte jord av gården Husby og bygde et småbruk som ble hetende Trudvang. Her var det høner, kyr og en hest, der hesten hovedsakelig ble benyttet til frakt av tømmer og ferdigproduserte møbler ned til Todalsøra. Like ved fjøset var det et lite jordstykke der det ble dyrket poteter og fôr til dyra.²⁴⁸ Som våningshus på dette småbruket ble det reist en flott sveitservilla, og senere ble det bygget et internat med plass til rundt 12 - 15 personer like ved

²³⁹ Lossius, Gunnar, *Lossius-slekten i Norge*, Hitra, 1999: 57.

²⁴⁰ Kalseth, Nils, 1993: 7.

²⁴¹ Kalseth, Nils, 1999: 4.

²⁴² Evanths, Torleif T, 1917: 19.

²⁴³ Digitalarkivet, sist aksessert 20.06.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/kb/dp/person/pd00000006516393>

²⁴⁴ Digitalarkivet, sist aksessert 20.06.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/kb/dp/person/pd00000006517021>

²⁴⁵ Digitalarkivet, sist aksessert 20.06.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/kb/dp/person/pd00000006516167>

²⁴⁶ Statsarkivet i Trondheim, Protokollnummer 30, Nordmøre Sorenskriveri: 158.

²⁴⁷ Hyldbakk, Hans, 1982: 344.

²⁴⁸ Kalseth, Nils, 1999: 7.

villaen til Thora og Thore. Internatet ble bygget fordi det ikke var mange arbeidere og lærlinger som kom fra Todalen. De kom fra andre steder i landet, og de trengte derfor kost og losji.²⁴⁹ Gården skulle brødfø både familie og arbeidsfolk, og fungerte derfor som en gård med et tradisjonelt hushold.

Etter at eiendommene var kjøpt og fabrikken registrert, skulle fossen temmes og fabrikken bygges. Kalseth skriver at det ble gjort ved å demme opp elva med høye steinhyller. For å få et nærmere innblikk i hvordan fabrikken ble bygget, så ut og fungerte, er det vesentlig å se på hvilke maskiner og utstyr det ble investert i. Maskinene ble drevet av en stor likestrømsmotor og for å få elektrisk energi fra vasskraften til fossen ble det anskaffet en turbin etter francis-systemet²⁵⁰ fra Storvik Mekk i Kristiansund. Inntaksdammen til turbinen hadde en trekonstruksjon som var boltet fast til berget, vannet fikk da en fallhøyde på 21 meter og turbinen produserte dermed rundt 54750 watt. Etter det ble det satt i stand et sagbruk, damptørkehus og fyrhus med dampkjele. Ved sagbruket stod dynamoen, en likestrøms-generator som omdanner den mekaniske energien til elektrisk energi. Til slutt skulle selve fabrikken bli bygget, den hadde en grunnflate på 235 kvadratmeter, total gulvflate inkludert loftet kom det på 611 kvadratmeter. Loftet ble brukt som lager for ferdigstilte møbler, så det måtte være stort. Så kom maskinene inn, og de var ikke få. I første etasje ble det plassert pendelkappsag, rettehøvel, tykkelseshøvel, fresemaskin, borestemmemaskin, båndsag, to dreiebenker, sirkelsag, to dampvarmeplater, to dampplimkokere og slipeanlegg for kutterkniver. Maskinene var knyttet til en hovedaksel med en lengde på 20 meter i hengeblokklager med remer til hver maskin, og i følge Kalseth skulle alt ha vært kjøpt fra Jonsereids Fabrikat i Sverige. I andre etasje stod det fire høvelbenker, blokkpresser for finering og utstyrt til lakk- og polering av møbler. Den resterende strømmen ble brukt til belysning, både inne og utenfor fabrikken. Kalseth omtaler fabrikken som svært moderne for sin tid, og folket både i bygda og fra andre steder kom for å se på den nye fabrikken.²⁵¹ Spesielt innovativt måtte ha vært damptørkehuset, ved Angvik Møbelfabrikk investerte de ikke i tørkehus før 1920.²⁵²

²⁴⁹ Kalseth, Nils, 1999: 6.

²⁵⁰ Store Norske Leksikon, *Francisturbin*, Publisert 14.02.09: Ble oppfunnet av James Bicheno Francis i 1849 og er den mest brukte turbintypen i norske vannkraftverk, den er best egnet ved middelstore og store fallhøyder. Vannet ledes inn til et lite hjul som sirkulerer og produserer elektrisitet. Utseendemessig ligner det på et skovhjul, som man ser hos gamle møller og hjuldampere.

²⁵¹ Kalseth, Nils, 1999: 5 – 6.

²⁵² Hegerberg, Helge, *Angvik-møbler i 100 år*, Museet Handelshuset Angvik i forbindelse med møbelfabrikkens hundreårsjubileum, Abrakadabra, Tingvoll, 2006: 52.

Det var mye kapital som skulle til for å få råd til alt av eiendommer, reising av bygninger, maskiner og høvelbenker. Villaen kostet 6.000 kroner, internatet 3.500 kroner og fjøset 1500 kroner. I tillegg kom kostnadene for fabrikkens på 30.000 kroner, med et inventar på 10.000 kroner. Det meste av kapitalen til dette var lånt, og garantistene for de lånene var Thoras bror Osvald og Thores bror Ole.²⁵³ Osvald og Ole bistod søsknene sine med det de måtte trenge av kapital. Støtte fra slekt og venner ser ut til å være en veldig viktig faktor for den enkelte entreprenør på bygda i Møre og Romsdal. Olav Wicken viser til noen eksempler i bedriftshistorier fra Vestlandet der man fikk støtte fra enten familien, lokalsamfunnet eller staten under nyetableringen og bedriftens oppstartsfase. Wicken mener at det rådde en norm om at de nesten var forpliktet til å stille opp og bidra slik at entreprenøren kunne lykkes. Det var heller ikke bare privatpersoner som skulle stille opp også den lokale sparebanken skulle finansiere nye tiltak.²⁵⁴ I dette tilfellet er det Stangvik Sparebank og i boka *Stangvik Sparebank 100 år* skriver Leif Halse: «sist på 90-talet kom ein ny kunde og banka på døra til sparebanken og bad om stønad – det var industrien som meldte seg.» Blant disse bedriftene som fikk store lån fra banken var Nordmøre Aktiemøbelfabrikk.²⁵⁵ Det viste seg for øvrig at startkapitalen til fabrikkens ikke strakk til, så den 28. mai 1900 ble det meldt om en forhøyning fra 1.500 kroner til 12.000 kroner fordelt på de seks aksjene og som nå var fullt innbetalt.²⁵⁶

Fabrikkens ble bygget i løpet av vinteren 1899 til 1900 og 12. mars stod den ferdig, installert med alle maskinene og møbelproduksjonen kunne begynne.²⁵⁷ Den første arbeidsstokken var på rundt tjue mann, og Kalseth mener at Thore satset på de samme modellene for de møblene her som de møblene som ble produsert ved bedriften hans i Kristiansund. Men nye modeller kom, og etter hvert ble det aktuelt å produsere soverommsmøbler, og den berømte Talgø-senga var nå under full produksjon. Disse var sveitsermøbler, med masse utskjæringer i nøttetre, flammebjerk og hondurasmahogny, og krevde derfor gode snekkere som hadde bra fagkunnskap, mener Kalseth. Kundegruppen var folk med god råd. De som ellers brukte å kjøpe møblene sine i København eller Stockholm, kjøpte nå møbler fra Nordmøre Aktiemøbelfabrik.²⁵⁸

²⁵³ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

²⁵⁴ Wicken, Olav, 1995: 16.

²⁵⁵ Halse, Leif, *Stangvik Sparebank 100 år: 1865 – 1965*, Kaare Grytting, Orkanger, 1965: 38.

²⁵⁶ Statsarkivet i Trondheim, Handels-Registre for Kongeriget Norge 1900, Opfostringshusets Bogtrykkeri, Christiania: 653.

²⁵⁷ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

²⁵⁸ Kalseth, Nils, 1999: 8.

Fabrikken brant

Det gikk trådt økonomisk med fabrikken de første årene i drift. De to første årene gikk fabrikken med underskudd, men i løpet av det tredje året snudde det seg og selskapet kom på et lite overskudd. Grunnen til underskuddet synes å ligge hos kundene i Ålesund og Trondheim. Selskapet hadde bare oppnådd 3.500 kroner fra bare to møbelforhandlere på en måned. Det tredje året kom den største omsetningen på 24.000 kroner, men det ble ingen overskudd på grunn av tapet fra det forrige årsregnskapet. I de siste dagene i april i 1903 var Thore ute på salgsreise til Trondheim og fikk solgt møbler for 7.000 kroner. Etter den vellykkede salgsreisen dro Thore til Kristiansund for å overnatte. Tidlig neste morgen fikk han en telefon fra Ole om at fabrikken hadde brent ned den natta, og alt av varer som stod på lager var gått tapt. Varene var på en verdi av 15.000 kroner, og var en bestilling hos en forhandler i Kristiansund.²⁵⁹ Foruten de ferdigstilte møblene som var på lageret, brant også tømmeret og møbler som var under produksjon, og disse kom ikke under forsikringen til fabrikken. Det var bare fabrikkbygningen og maskinene som var forsikret.²⁶⁰

Det har blitt fortalt på bygda at brannen var påsatt, av sambygdinger som så på fabrikken som en konkurranse. De mente at den kom til å ta fra dem arbeidskraften som de trengte ved gårdene sine.²⁶¹ Skepsis til industri på bygda forekom ikke bare hos bygdefolk i Todalen, politikeren Christian Michelsen mente blant annet at det var for ille at bondenæringslivet måtte vike plassen for en gryende storindustri. Historiker Jostein Nerbøvik utdyper at industri- og urbaniseringen førte med seg sterke interessekonflikter i samfunnet.²⁶² Det var tydelig en interessekonflikt om arbeidskraften, det var også en av grunnene til at fabrikken hadde arbeidskraft utenfra bygda. Det ble hevdet at det var Thore selv som hadde bedrevet brannstiftelse på fabrikken, og at han gjorde det for å få forsikringspenger. Thore var ikke i Todalen den natten, så de anklagene ble nok henlagt. Likevel fortsatte ryktene om at det var familien selv som hadde gjort det. I et brev fra 1934 skriver Thora: «mine sønner og jeg finder os æreskrenket ved at ha slike beskyldninger sittende paa os, og fordrer optatt forhør i den anledning, og all mulig klarhed lagt for dagen.»²⁶³ Wicken fremmer et positivt syn på industrialisme og entreprenørskap på Vestlandet, han mener at bygder og små lokalsamfunn så på seg selv som en solidarisk enhet, der den kollektive tankegangen åpnet for støtte og

²⁵⁹ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

²⁶⁰ Kalseth, Nils, 1999: 8.

²⁶¹ Intervju med Tora Valset.

²⁶² Nerbøvik, Jostein, *Norsk historie 1860 – 1914*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2011: 237.

²⁶³ Brev fra Thora til lensmann Dyrnes 26.10.1934, arkivet ved Talgø gård.

optimisme rundt individuelt entreprenørskap.²⁶⁴ Dette var ikke tilfellet i Todalen, og dette var heller ikke første gangen sambygdingene i Todalen kom i konflikt over hverandres næringsvirksomhet, eksempelvis skildrer Halse en rettssak fra 1711 som omhandler ulovlig skoghogst på naboens eiendom.²⁶⁵ Senere kom også Thora selv i lignende konflikt med Eivind Halle, der han hadde hugget to furutrær på hennes eiendom som hun ville ha levert tilbake.²⁶⁶

Talgös Möbelfabrik

Brannen tok sin toll, en del aksjonærer trakk seg og de som bygde fabrikken opp igjen ble sittende med et økonomisk tap. Den 3. februar 1904 skriver Michael Lossius til magistraten i Kristiansund at Nordmøre Aktiemöbelfabrik skulle slettes fra firmaregisteret.²⁶⁷ Dermed trakk Michael og mange andre aksjonærer seg ut av selskapet. Allerede den 2. april 1904 registreres det et nytt aksjeselskap, Talgös Möbelfabrik, hos fogden på Nordmøre. Fabrikken fikk nå hovedkontor i Todalen og har en kapital på 6.000 kroner som er fordelt på tre aksjonærer, formann Thore Talgø, Ole Talgø og Osvald Mæhle.²⁶⁸ Den nye fabrikken ble veldig lik den gamle. De hadde tegningene fra den tidligere fabrikken, dessuten stod murverket fra grunnmuren, dampkjel, inntaksdammen, rørgangen til turbinen også enda intakt etter brannen. Likevel kom hele investeringen av fabrikken på 40.000 kroner og Thore uttrykker en uro for selskapet som dro på seg en pantegjeld på 60.000 kroner, som var sidesikret av han selv og de andre to aksjonærene.²⁶⁹ Til tross for dette var han fast bestemt på å bygge den opp igjen.²⁷⁰ Siden det var tre eiere av møbelfabrikken, som også var i familie kan man si at dette nå var en familiebedrift.

Med tanke på pantegjelden og oppstartingen av ny fabrikk skapte det ikke bare bekymring fra Thores side, i et brev fra Thores søster Gudrun oppfordret hun Thore om å ikke be Ole om noe mer hjelp og kapital, og at han skal betale tilbake de lånte pengene fra den gamle fabrikken til Ole. Thore måtte huske på hvor mye Ole allerede hadde stilt opp for han: «men Thore, du plikter og erindre hva Ole har gjort for den første fabrikkoppbyggingen, at Ole

²⁶⁴ Wicken, Olav, 1995: 15- 16.

²⁶⁵ Halse, Leif, 1942: 36 – 37.

²⁶⁶ Et brev fra Thora til Eivind Halle, datert 10.03.1927, original ved Halle gård.

²⁶⁷ Statsarkivet i Trondheim, Handels-Registre for Kongeriget Norge 1904, Opfostringshusets Bogtrykkeri, Christiania: 183.

²⁶⁸ Statsarkivet i Trondheim, Handels-Registre for Kongeriget Norge 1904, Opfostringshusets Bogtrykkeri, Christiania: 413 – 414.

²⁶⁹ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

²⁷⁰ Gudruns brev til Thore, 2. pinsedag 1903, arkivet ved Talgø gård.

stiller sin arbeidskraft og sin eiendom til garanti, den gang spørsmålet om fabrikken var et tvilsomt forretnings spørsmål.» Ole hadde dessuten flere å tenke på og de andre søsknene måtte også kunne henvende seg til han for støtte.²⁷¹ Ole hadde en stor husstand, i folketellingen fra 1910 hadde han tre tjenestepiker, tre drenger, kone, to barn, sin søster Ane som hus-bestyrerinne, sin bror Sverke, en pleiesønn, en pleiedatter, en slektning og sin gamle far som var kårmann å ta vare på.²⁷² Det var dermed flere som var avhengig at Oles støtte og det bydde på en større risiko for ikke bare Ole, men som vi ser, så ble også Ole med på oppbygging av ny fabrikk og registrerte seg som aksjonær. Dette var altså en investering som ikke bare preget de som var aksjonærer alene. Søsken og familie var ble også påvirket om bedriften gikk dårlig. En betydelig risiko for alle parter.

Talgös Möbelfabrik ble på kort tid en velrenommert fabrikk med produkter av høy kvalitet, resultatmessig derimot var det ikke mye å skryte av. I perioden 1904 til 1910 vekslet resultatene noe. I tillegg til den store gjelden slet de med kundene. Fabrikken tapte penger på insolvente kunder, men det som ødela mest var at de måtte løse inn flere store kundeveksler som var gått i protest, hevder Kalseth.²⁷³ I 1908 nådde fabrikken en omsetning på 240.000 kroner, som var den beste omsetningen fabrikken hadde oppnådd, men likevel ble det ikke overskudd. Året etter var Thore sikker på at de skulle unngå underskudd, det lå an til en omsetning på 350.000 kroner og et overskudd på 8.000 kroner. Dette året la fabrikken inn et tilbud på innredningen i Norges Bank sine nye lokaler i Kristiansund, dermed begynte arbeiderne å tro at det gikk veldig bra med fabrikken og ville ha lønnsøkning. Det hele endte i en lønnskonflikt, som igjen førte til streik og fjorten arbeidere fikk sparken. Med produksjonsstans under streiken klarte ikke fabrikken å oppnå det estimerte overskuddet og Thore uttrykker en stor skuffelse over sine arbeidere, «her kan det ikke komme en eneste organisert fagmand mer.» Ut ifra kilden virker det som om Thore var svært bekymret for hvordan det hele skulle ende. Han følte han stod ovenfor et så stort økonomisk ansvar til ikke bare sin egen familie, men også Oles og Osvalds families lykke og fremtid. Det som likevel holdt Thore håpefull og trygg var Thora, «hvad som giver mig mod og makt til at bære dette at jeg føler mig sterk og at jeg ikke er nervøs som en svamp, det er jeg og Thora er saa lykkelige i vort Ekteskap, det er det som giver os mod og kraft til alt.»²⁷⁴

²⁷¹ Gudruns brev til Thore, 2. pinsedag 1903, arkivet ved Talgø gård.

²⁷² Digitalarkivet, sist aksessert 05.04.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036797000308>

²⁷³ Kalseth, Nils, 1999: 9.

²⁷⁴ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

Ekteskapspakt og formuesforhold

Noen dager før Thora og Thore giftet seg inngikk de en ekteskapspakt.²⁷⁵ Fra 1863 fikk ugifte kvinner samme myndighet som menn, men gifte kvinner fikk ikke det. I en tid der rettigheter fortsatt var bundet til eiendom og næring kom gifte kvinner under mannens myndighet. Først med lov om ektefellers formuesforhold i 1888 fikk gifte kvinner myndighet. Det var imidlertid en svært begrenset myndighet, mener Hilde Sandvik, for den samme lov slo fast at mannen alene bestemte over fellesboet.²⁷⁶ I ektepakten står det:

Underskrevne Thora Mæhle og Thore Talgø, der agter at indgå ægteskab med hinanden, erklærer herved og vittertilgjør, lige som vi ved denne ægtepagt fastsætte og bestemte, at hvad enhver af os nu eier, og hvad enhver af os senere måtte erhverve, skal blive hver enkelts Særeie, som enhver af os bestyrer og forvalter overensstemmende med Lovgivningeng derom til enhver Tid gjældende Bestemmelser. – Det er således en Følge af denne ægtepagt at ikke den ene ægtefelles Kreditorer efter ægteskabet kan søge Udlæg eller Dækning i hvad den anden ægtefælle måtte eie. Det bemerkes, at undertegnede Thora Mæhle nu intet annet eier end en del Seng- og Gangklæder samt en del mindre Gjenstande, nødvendige til personligt Brug. Alle Møbler, Brugsgjenstande samt Bohave af ethvert Slags, der nu forefindes i Th. Talgøs Bekvemmelighed og før vort ægteskab vil blive bragt did, er og vil blive anskaffede af undertegnede Th Talgø. hvis Særeie således de nævnde Møbler, Brugsgjenstander samt Bohave vil blive efter Ægteskabets Indgåelse.²⁷⁷

Slik jeg ser det, så skal alt som hver av dem har og kommer til å erverve i ekteskapet komme under hver av dem sitt eie, altså særeie, og at kreditorene ikke skal kunne ta noe fra den andres eiendom. Thora eide på det tidspunktet ingenting annet enn sengeklær, hverdagsklær og noen personlige gjenstander, men det ville komme under Thoras særeie etter at ekteskapet hadde blitt inngått. Uansett hva hun eide eller senere kom til å erverve, så ville dette sikre henne juridisk mot mannens kreditorer om møbelfabrikken skulle gå konkurs. Det kunne rett og slett være en slags forsikring fra hennes side, som gift og juridisk ikke medeier i fabrikken hadde hun ingen sikkerhet for sine eiendeler ved en tvangsauksjon eller betaling av gjeld. Særeiet ville også sikre Thoras arv, hvis faren hennes døde. Da ville den arven gå til Thoras særeie og Thore hadde dermed ingen råderett over de pengene. For Thores del kunne det å inngå særeie bety at han skilte sin forretning fra hennes, hvis hun skulle bestemme seg for å starte opp en egen forretning etter ekteskapsinngåelse. Det hadde hun gjort før, og det var dermed for om hun ikke kom til å gjøre det igjen.

²⁷⁵ Statsarkivet i Trondheim, Kristiansund byfogd, pantebok nr. 13, 1897 – 1901: 224.

²⁷⁶ Sandvik, Hilde, 2002: 217.

²⁷⁷ Statsarkivet i Trondheim, Kristiansund byfogd, pantebok nr. 13, 1897 – 1901: 224.

Ser man nærmere på forarbeidet til Lov om ektefellers formuesforhold fra 1888, skriver Sandvik at kommisjonen til justiskomiteen skisserte tre alternativer for formuesforholdet: felleseie, delvis særeie og fullstendig særeie. Opprinnelig var ekteskapet basert på felleseie, som skulle bestyres av mannen. Konen trer ikke fram som noen særskilt person i henhold til formuen, juridisk var hun både formueløs og umyndig. Dette hang også sammen med næringsdriften, der næringsveien var mannens område mens husholdet var konens område, og om mann og hustru drev næring sammen ville dette være mannens næring.²⁷⁸ Det ble hevdet at et fullstendig særeie ville medføre myndighet for gifte kvinner, dette med bakgrunn i de reformene som hadde åpnet for ugifte kvinner og enkers myndighet, som gjorde at de kunne blant annet ta seg utdanning og drive selvstendig næring. Det ble sett på som en innskrenkning av menneskets frihet å stille kvinner overfor valget mellom å forbli ugift og myndig eller gift og umyndig. Særeie var derfor løsningen for kvinner som både ønsket å gifte seg og å fortsette med næringsdrift eller å arbeide uten mannens godkjennelse.²⁷⁹ For de kvinnene som hadde eiendom, som brakte det med inn i ekteskapet, og for de kvinnene som hadde en egen yrkesinntekt var denne loven en forbedring. Likevel skjedde det liten reell endring når det kommer til fellesboet og kvinners rettslige handleevne.²⁸⁰

I lånebøker og kontobøkene til Stangvik Sparebank finner jeg imidlertid ingen konto eller lån i Thoras navn, kun i Thores. Dette endrer seg etter at Thore døde, der både lån og bankkonto ble overført til henne.²⁸¹ Det er derfor mest sannsynlig at hun selv ikke drev noen forretning i eget navn, eller hadde en privatkonto i banken. Det kan hende at Thora ervervet kapital og gjenstander som hun oppbevarte i hjemmet, som ikke har blitt registrert av verken banken eller det offentlige. Loven om særeie var også noe nytt på den tiden og ble aktivt støttet av kvinnebevegelsen og sentrale venstremenn, som argumenterte for kvinners selvstendige økonomiske rettigheter på lik linje som mannen.²⁸² Å føre opp et særeie ville kanskje være ideologisk motivert og ikke på bakgrunn av praktiske hensyn. Likevel var det vanlig for folk å opprette ektepakt med særeie ved ekteskapsinngåelse og oppstart av næringsdrift. Justiskomiteen hadde argumentert for å begrense adgangen til å opprette ektepakt fordi mange

²⁷⁸ Sandvik, Hilde, 2002: 226 – 227.

²⁷⁹ Sandvik, Hilde, 2002: 231.

²⁸⁰ Sandvik, Hilde, 2002: 254 - 255.

²⁸¹ Stangvik Sparebank, Risikofortegnelse 1905. Samt Stangvik Sparebank, Kassabog 1908 – 1919.

²⁸² Sandvik, Hilde, 2002: 234.

under de dårlige konjunktorene benyttet seg av anledningen til å bedra kreditorene.²⁸³ Eksempelvis satte de penger inn på konens bankkonto eller verdifulle gjenstander ble gjort til hennes. Det finnes imidlertid ikke kilder som kan avkrefte eller bekrefte at dette var formålet med ekteskapspakten til Thore og Thora, spesielt siden bedriften ikke gikk konkurs. I og med at dette ble gjort før bryllupet, ikke under en lavkonjunktur og at firmaet var et aksjeselskap, vil det kanskje ikke være tilfellet i denne sammenhengen.²⁸⁴ Dette kunne derfor ha vært en liten forsikring fra Thoras side, siden Thore juridisk sett hadde enerådlig makt over fellesboet og den økonomiske risikoen som førte med opprettelsen av møbelfabrikken.

Fabrikk og hushold

Thora og Thore bodde det første året som gifte i Kristiansund, og flyttet først til Todalen for å bosette seg og drive fabrikk noen måneder etter at Thor var født.²⁸⁵ I en folketelling for Stangvik Herred gjort den 3. desember 1900 består husholdet av Thora, Thore, Thor og en kjøkkenpike. Thora er oppført som «frue» og Thore «driftsbestyrer» for møbelfabrikken. Her er ikke internatet tatt med, for det er ingen oversikt over arbeiderne i fabrikk.²⁸⁶ Ser vi dermed på husholdet til Ole i den samme folketelling, finner vi arbeiderne. De består av seks snekkersvenner, to dreiere, en treskjærer og tre lærlinger. Kalseth hevder at de ikke kom fra Todalen, men det stemmer bare delvis, en kommer fra Bremnes, tre fra Nesset, en fra Frei, en fra Kristiansand, en fra Straumsneset i Tingvoll, en fra Kristiansund, en fra Vikør i Hordaland, en fra Arendal og tre kommer fra Stangvik herred. Den ene dreieren ved fabrikk var Sverke, broren til Thore og Ole. I tillegg har vi søsteren Beret som står som husbestyrerinne for andre og en tjenestepike fra Battenfjorden som godt mulig arbeidet i internatet var knyttet til fabrikk.²⁸⁷ I folketellingen fra 1910 står internatet under Thores hushold. I det husholdet er det kommet tre sønner til, Ole som var født i 1901, Ragnar var født 1902 og Erling som var født 1905. I dette husholdet er det to tjenestepiker der den ene kommer fra Surnadal og den andre Stangvik. Videre er det hele åtte lærlinger, tre møbelsnekkere, en maskinarbeider, en salmager og en malemester. Seks av disse arbeiderne kom fra Stangvik herred, to kom fra Kristiansund, to kom fra Nesset, en kom fra Fredø, en kom fra Værøy i Nordland og en fra Lervold i Nesset.²⁸⁸ Ole var den som eide skjøte til både

²⁸³ Sandvik, Hilde, 2002: 244.

²⁸⁴ Husby, Egil, 1985: 129.

²⁸⁵ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

²⁸⁶ Digitalarkivet, sist aksessert 04.04.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037417001860>

²⁸⁷ Digitalarkivet, sist aksessert 06.04.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037417001800>

²⁸⁸ Digitalarkivet, sist aksessert 06.04.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036797000170>

fabrikktomten og Trudvang.²⁸⁹ Imidlertid kjøpte Thore tomten til Trudvang fra Ole i slutten av juli i 1900.²⁹⁰ Selv om Ole var registrert som eier av Trudvang i folketellingen fra 1900, var husholdet under Thora og Thores bestyrelse. Småbruket og fabrikken var under ett hushold som ble ledet av et gift par som styrte over arbeidskraften, tjenestefolk og barn.²⁹¹

Selv om dette husholdet falt under Thora og Thores ledelse, var det også sterkt knyttet opp mot Oles hushold. Det er godt mulig at disse to husholdene i praksis var blandet litt sammen, for Ole hadde tydeligvis medbestemmelse i guttenes skolegang: «det var min tanke at have lærerinde til barna hele aaret untagen 3 maaneder om sommeren. Jeg kunne faa en for 200,00kr per aar. Men min broder Ole var saa imod det at jeg måtte oppgive det.», skrev Thore i 1909.²⁹² De to gårdene var også nabogårder, Trudvang lå ved elven og rett over veien, opp mot skogen lå Talgø gård. Siden Ole hadde en medbestemmelse i oppdragelsen av barna er det nok nærliggende å tro at barna hans var veldig mye sammen med barna til Thora og Thore. Den barnepiken som var i husholdet til Ole i folketellingen fra 1900, var sikkert på deling.²⁹³ Det at de to husholdene var så sterkt knyttet sammen og at disse to inneholder to kjernefamilier av to brødre, var dette en storfamilie. Ole igjen hadde to pleiebarn fra Åsgard som var noen fjerne slektninger, dermed var de en utvidet familie.²⁹⁴ Historiker Sølvi Sogner mener at selv om familien ikke levde sammen under ett hushold, er det liten grunn til å tro at familienettverket ikke skulle spille noen rolle når det kom til å hjelpe hverandre.²⁹⁵ Det kan man iallfall si om Osvald, som var Thoras bror og medeier av møbelfabrikken. Om han ikke var like fysisk involvert i hverdagen som Ole, så var han en familierelasjon og støttet dem med kapital og stilte opp når det trengtes.

Når vi ser på den private og offentlige sfære i henhold til fabrikk og hushold så ser vi en krysning. Det som menes her med den private og den offentlige sfæren, er at husholdet befinner seg i den private sfæren og fabrikkarbeidet det offentlige.²⁹⁶ Sogner skriver at i den siste halvdel av 1800-tallet dukket det opp en rekke nye arbeidsplasser innen industri, service og samferdsel. Et vesentlig trekk med disse arbeidsplassene var at arbeidet skjedde utenfor

²⁸⁹ Statsarkivet i Trondheim, Pantebok nummer 30, Nordmøre Sorenskriveri: 158.

²⁹⁰ Statsarkivet i Trondheim, Nordmøre sorenskriveri, Stangvik og Åsskard tinglag 2A 34: 239.

²⁹¹ Sogner, Sølvi, *I gode og vonde dager: Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2003: 76.

²⁹² Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

²⁹³ Digitalarkivet, sist aksessert 07.04.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037417001800>

²⁹⁴ Sogner, Sølvi, 2003: 13.

²⁹⁵ Sogner, Sølvi, 2003, 242.

²⁹⁶ Dørum, Knut, *Politikk, profesjon og vekelse*, Fagbokforlaget, Bergen, 2014: 10.

husholdet.²⁹⁷ Arbeidere og lærlinger hørte til husholdet, og det hele fungerer nesten som en stor gård. De sov alle på sovesaler og fikk sine daglige måltid i spisehallen ved internatet. Slik bodde de adskilt fra gårdshuset, men så var det heller ikke snakk om mange meterne mellom villaen og internatet.²⁹⁸ Både ved internatet og i villaen var det tjenestepiker og kokker som bistod med mat, renhold og stell av gårdsdyr.²⁹⁹ Samtidig var dette et aksjeselskap, med aksjer og salgsreiser som angår bedriften og som forholder seg til et marked i den offentlige sfæren:

I sommer da fabrikken stod stille trodde jeg at jeg skulle kommet meg løs en tur til Kristiania. Det er flere fabrikker der omkring jeg skullet besøgt for nu har jeg været her inne i 10 år og da er det ikke gret at følle med tiden i moder og fassonger. Da jeg nu indtaget gutter paa 1 aar bare saa betaler dem kr 150,00 for læren. Da tror jeg det skal begynde at letne for mig. Saa til sommeren er jeg tenkt paa at tage en større tur og da blive selvfølgelig Spydeberg og Kristiania med.³⁰⁰

Som vi så i folketellingen fra 1910 var det hele åtte læringer i arbeidsstokken til fabrikken og her ser vi gevinsten med å ha så mange læringer, de betalte han for læretiden sin. Imidlertid forekommer ikke dette tradisjonelle systemet bare i Todalen. Lave lønninger, lokalisering på landsbygda og bygget på gamle håndverkstradisjoner er kjente trekk for industrialiseringen i Møre og Romsdal.³⁰¹ Thores beskrivelse av fabrikken som stillestående om sommeren kan indikere at fabrikkens ansatte var ute og hjalp til med slått.³⁰² Man kan vel si at fabrikken opererte etter et eldre system, der arbeiderne og lærlingene var knyttet til en husholdsøkonomi, med kost og losji.³⁰³

Arbeidsfordelingen i fabrikk og hushold

Både Thora og Thore var involvert i driften av fabrikken og småbruket, men som vi har sett, var ikke Thora oppført som aksjonær. Thore står oppført som både fabrikkbestyrer og fabrikkeier i ministerialbøker og folketellinger for Stangvik, mens Thora står oppført som «hustru» eller «frue».³⁰⁴ Man kan derfor fort tenke at hun hadde ansvaret for hjemmet og Thore for driften av fabrikken, men det er ikke realiteten. Med tanke på at Thore var den som hadde utdanning og kunnskap hva angikk møbelproduksjon, var Thores område å følge med

²⁹⁷ Sogner, Sølvi, 2003: 67.

²⁹⁸ Bilde av Trudvang i Nils Kalseths arkiv.

²⁹⁹ Sogner, Sølvi, 2003: 40 – 41.

³⁰⁰ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

³⁰¹ Wicken, Olav, 1995: 2.

³⁰² Dybdaintervju med Tora Valset, 22.02.16: 13.

³⁰³ Wicken, Olav, 1995: 12.

³⁰⁴ Ministerialbok for Stangvik prestegjeld, Todalen sokn 1879 – 1911, årene 1905 og 1909.

produksjonen og lære opp lærlingene i møbelsnekring. Han hadde også ansvaret for det som ble dyrket på de små jordlappene ved småbruket.³⁰⁵ Thoras område var riktignok å styre hjemmet, men med det fulgte det også med arbeid som vedrørte fabrikkvirksomheten. Hun hadde ansvaret for matlagingen til både dem selv og arbeidsstokken,³⁰⁶ så førte hun regnskapet til husholdningen. I husholdningsregnskapet er det notert referanser til andre bokføringer, noe som viser at Thora også førte andre regnskap.³⁰⁷ Både Maren Ansnes og Tora Valset hevder at Thora var den som hadde ansvaret for alt av regnskap for både fabrikk og hushold.³⁰⁸ Thore skriver også at Thora underviste guttene i regnskap etter skoletid.³⁰⁹ Derfor virker det nærliggende å tro at det var nettopp Thora som hadde ansvaret for all bokføring. Her kan man tydelig se en kjønnert arbeidsfordeling hva gjelder både småbruket og fabrikk, der Thore og Thora hadde ansvaret for det som var typiske delte og kjønnede områder i både gårdsdrift og bedrift.

Thore skriver i brevet til Dordi at kravene for utdannelse innen handel overgikk hans kompetanse, han måtte derfor støtte seg mye på Thora: «det er en umulighed at styre en nutidens fabrikk med den uddannelse jeg har som ikke kan skrive et ordentlig forretningsbrev.» og «efter den nye handelslov kan ingen som i nogen forretning eller begynde nogen foretning uden han har avlagt prøve i skrivning og bokholder.»³¹⁰ Handelsloven av 1907 begrenset frihandelen. Thore kunne ha drevet utsalg av møbler med sitt svennebrev, men da til lokale kunder.³¹¹ For å få den utvidede salgsretten som håndverker måtte man løse ut handelsbrev.³¹² Imidlertid så kunne man som håndverker ha en kommisjonær som hadde handelsbrev. Under §1, som gjelder kjøpmenn, står det:

Naar vareeieren benytter en med handelsbrev udstyret person som kommissionær, behøver vareeieren ikke selv at have handelsret. Benyttes derimod som mellemand en agent (note 8), maa ogsaa varernes eier selv have handelsret (som kjøbmand, tilvirker eller paa anden maade). – Er den benyttede kommissionær ikke handelsberettiget, vil baade han og den ikke handelsberettigede eier af varerne blive at straffe for ulovlig handel. Det siger sig selv, at kommissionsforholdet maa være

³⁰⁵ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

³⁰⁶ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

³⁰⁷ Talgø gård, oversikt over husholdsøkonomien til Thore og Ole Talgø, 1901 – 1902.

³⁰⁸ Ansnes, Maren, 2013: 70. Dybdeintervju med Tora Valset, 22.02.16: 6.

³⁰⁹ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

³¹⁰ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

³¹¹ Scheel, Chr., *Handelsnæring af 16. juli 1907*, Andet Oplag, H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), Kristiania, 1908: 21.

³¹² Scheel, Chr., 1908: 24.

virkelig og ikke proforma. Særlig maa fordres, at kommissionæren selv bærer sine handelsomkostninger.³¹³

Som vi så i forrige kapittel hadde Thora løst ut næringsbrev, som da var hetende handelsbrev, i forbindelse med etableringen av bokhandelen. Thore løste ikke ut noen handelsbrev selv, verken i Kristiansund eller i Stangvik.³¹⁴ Fabrikken ble derfor drevet på Thoras handelsbrev.

Siden begge to delte på å dra på salgsreiser, måtte den ene ta over den andres arbeidsområde. Thore skriver til sin søster Dordi at Thora er reist til Kristiania for å sende eldstesønnen deres Thor til USA for å bo hos noen slektninger, i håp om at han kan lære seg litt engelsk og begynne på en forretningsutdanning der senere. Det ser ikke ut som at dette var første gangen Thora er ute på reise: «Jeg har ikke tid til at renskrive disse ark til dig for naar Thora er borte er all min fritid om dagen optagen med at ordne til mat til alt dette folket og dertil har jeg at passe barna.»³¹⁵ I de muntlige kildene og av det som har blitt fortalt blant folk i Todalen, sies det at Thora var ofte på forretningsreiser. I folketellingen fra 1910 er Thora registrert som «midlertidig tilstede» i husholdet til svogeren Nils Talgø i Kristiansund, her er ikke Thore med, så det kan godt være at hun overnattet her i forbindelse med en forretningsreise og derfor måtte han være hjemme.³¹⁶ Det har blitt fortalt at grunnen til at Thora dro på salgsreiser var at hun var en god selger, altså ble hennes kompetanse som forretningskvinne nyttet til bedriftens fordel.³¹⁷ Slik sett ble arbeidsfordelingen krysset, når den ene er borte, blir man den andres stedfortreder.

Når det kommer til arbeidsfordeling mellom kjønnene fokuseres det på to adskilte sfærer for mann og kone, både i det førindustrielle samfunnet og det moderne samfunnet mot slutten av 1800-tallet.³¹⁸ Om vi ser på hvordan et handelshus ble drevet på 1700- og 1800-tallet så var kvinnen sentral, men mye av produksjonen foregikk i familien. Dette førte til at gifte kvinner var mer stedbunden og hadde lite handlingsrom utenfor hjemmets sfære.³¹⁹ Selv om de hadde hvert sitt arbeidsområde, så hente det seg at den ene ble den andres stedfortreder.

³¹³ Scheel, Chr., 1908: 7 – 8.

³¹⁴ Statsarkivet i Trondheim, Rådstueprotokoll Aa 04 fra 10.07.1854 til 02.11.1874. Statsarkivet i Trondheim, Kristiansund magistrat, Rådstueprotokoll Aa 05 fra 04.11.1874 – 21.05.1902. Statsarkivet i Trondheim, Stangvik lensmannskontor, Protokoll handelsbrev Ia 01. Statsarkivet i Trondheim, Stangvik lensmannskontor, Næringsbrev på omførselshandel Ib 01.

³¹⁵ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

³¹⁶ Digitalarkivet, sist aksessert 14.11.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036748003995>

³¹⁷ Ansnes, Maren, 2013: 72. Dybdeintervju med Tora Valset, 22.02.16: 6.

³¹⁸ Hagemann, Gro, 2005: 191.

³¹⁹ Larsen, Eirinn, 2015: 49.

Eksempelvis, om konen ikke var i stand til å ta seg av husholdet eller dro på sosiale visitter, måtte mannen ta over hennes ansvarsområde. Likevel var det mannen som dro på salgsreiser.³²⁰ Thora derimot dro på salgsreiser på lik linje med Thore, og de gangene hun var borte måtte Thore gå inn i Thoras sfære. Larsen skriver at det skjedde en endring i næringslivsstrukturen på slutten av 1800-tallet. Familiefirmaer ble nå drevet av mannens individuelle entreprenørskap, noe som førte til at kvinnens betydning i bedriften ble redusert.³²¹ Igjen ser vi at dette ikke er tilfellet her, Thora var involvert både i driften av fabrikken i form av salgsreiser og bokholderi, og når det gjaldt å faktisk kunne drive fabrikken på lovlig vis. Det var hun som hadde handelsbrevet som gjorde det mulig for Thore å være handelsberettiget.

Selv om begge var involvert i driften, så var ikke Thora medeier av fabrikken. Hun var enda en del av et patriarkalsk samfunn, der det var Thore som var medeier av fabrikken sammen med Ole og Osvald og det var i Thores navn det ble tatt ut lån og penger fra banken.³²² Det kan være at Thora hadde eiendeler og penger som ikke var registrert, men det var Thore alene som juridisk hadde råderett over fellesboet. Utad måtte husholdet ha en overordnet person, patriarken. Slik forsvinner Thora i det offentlige kildematerialet etter ekteskapsinngåelse og det som gjelder fabrikken. Til tross for det er hun fremtredende i det private kildematerialet. Gudrun spør i brevet sitt til Thore om Thoras plan for den nye fabrikken³²³ og Thore forteller om felles avgjørelse hva gjelder barneoppdragelse.³²⁴ I tillegg mener Kalseth og mange todalinger med han at Thora var en sentral figur i bedriftens historie: «Denne hyllest til gründerne av bedriften: Thore Talgø og hans hustru Thora, er ikke til fortrensel for de senere tre generasjonene som har brakt bedriften videre til hva den er i dag.»³²⁵ For selv om det var Thore som stod som medeier av fabrikken hadde Thora likevel medbestemmelse når det kom til drift av hushold og fabrikk i den kraft at hun var involvert og at Thore innlemmet henne i avgjørelser. Dette kan være fordi fabrikken falt inn under husholdet, der den økonomiske produktiviteten var ledet av et gift par.³²⁶ I tillegg kan man ikke se bort ifra, at Thora hadde både kompetanse og erfaring innen forretningsdrift. Noe både fabrikken og Thore selv dro nytte av.

³²⁰ Bull, Ida, 1998: 196 – 199.

³²¹ Larsen, Eirinn, 2015: 49.

³²² Stangvik Sparebank, Kontobog fra 1908 til 1919 og Lånebog fra 1900.

³²³ Gudruns brev til Thore, 2. pinsedag 1903, arkivet ved Talgø gård.

³²⁴ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

³²⁵ Kalseth, Nils, 1999: 7.

³²⁶ Sogner, Sølvi, *Far sjøl i stua og familien hans: trekk fra norsk familiehistorie før og nå*, Universitetsforlaget, Oslo, 1990: 35.

Konklusjon

I dette kapitlet har vi sett et likhetstrekk mellom Thora og Thore, begge var entreprenører, men på forskjellige områder og de kunne derfor utfylle hverandre i driften av fabrikk. Forholdene for å drive fabrikk på en rimelig måte med kortreist tømmer og billig arbeidskraft lå til rette i Todalen. I tillegg hadde Thore en ressurssterk bror, som eide mye skog og som var medeier av fabrikk. Familienettverket viste seg å være vesentlig for fabrikkens overlevelse både før og etter brannen. Fabrikk fikk en vanskelig etableringsfase og bekymringer for hvordan det hele skulle gå, kommer klart frem i kildene. Thore søkte sin trøst i sitt ekteskap med Thora, de ser ut til å stå sammen i vanskelige avgjørelser hva gjelder både oppdragelse og oppbygging av ny fabrikk. Det er tydelig at Thora og Thore hadde sine oppgaver hva gjaldt småbruket og fabrikk. Begge deler var under husholdet og det hele fungerte nesten som en stor gård. Derfor ser man ikke det moderne samfunnets med sine to adskilte sfærer, der kvinnen var i den private mens mannen var i den offentlige. Her krysses de lett, sammen med arbeidsfordelingen til Thora og Thore. Thoras rolle var nok betydelig og hennes karakter veldig tilstede, men hun var likevel en gift kvinne og i et patriarkalsk samfunn. Thore og en rekke andre menn og slektninger stod som eiere av fabrikk, lånet var i hans navn sammen med kontoen og av den grunn kan man ikke se hennes forretningssans komme frem i de offentlige kildene. Det kan man imidlertid se i private brev og husholdningsregnskapet, samt hva som har blitt skrevet i fabrikkens historie, lokalhistorie og muntlige kilder. Thora var med og drev fabrikk som kone, men også som forretningskvinne. Vi ser her at hennes rolle som mor og kone føyde henne inn i en tradisjonell form, som man kan se ved tidligere handelshus og ved gårder, men samtidig var ikke hun så stedbunden og dro på forretningsreiser mens Thore tok over hennes arbeidsoppgaver. Slik kombinerer hun rollen som kone og forretningsdrivende.

Kapittel 5: Enke og eneeier

I forrige kapittel så vi hvordan arbeidsfordelingen mellom mann og kone var i både fabrikken og i hjemmet. De hadde klart adskilte oppgaver knyttet til kjønn når begge var tilstede i hjemmet, men siden Thora i tillegg til bokføring også drev aktivt med salg for fabrikken, måtte Thore erstatte hennes rolle i hjemmet. Til tross for brann og økonomiske vanskeligheter var Thore bestemt på å drive fabrikken videre, et valg som ser ut til å ha vært også Thora støttet.³²⁷ Thore døde i 1913 og ved hans bortgang skjedde det på ny en omveltning av eierskap og aksjer for fabrikken. Ole og Osvald trakk seg ut som eiere og aksjonærer og Thora overtok som eneeier. For første gang i fabrikkens historie var den eid av én person, noe som også bød på utfordringer. Thora ansatte en bestyrer, som overtok rollen Thore hadde ved fabrikken. Hun involverte også sønnene sine i fabrikkdriften, noe som både var nyttig og nødvendig for både drift og lærdom. De økonomiske vanskelighetene tilspisset seg utover 1920-tallet, men Talgø Møbelfabrikk var ikke alene om å stå ovenfor en økonomisk nød i denne perioden. Paripolitikken på 1920-tallet fikk markedet til å svinge kraftig og mange bedrifter og fabrikk gikk konkurs. Dette førte til en økonomisk krisetid og en sterk arbeidsledighet. Hvordan klarte fabrikken seg under denne krisetiden? Imidlertid oppstod det teknologisk innovasjon i inngangen til 1930-tallet, som førte til økonomisk oppgang for møbelfabrikkene. Hvordan forholdt Thora seg til endringer i møbelproduksjonen? Tok hun til seg denne nye teknologien eller fortsatte hun å produsere møbler som Thore hadde gjort før henne? Videre engasjerte Thora seg i lokalpolitikken og det filantropiske foreningslivet i bygda. Her skal jeg se på sammenhengen med Thora som forretningskvinne og matriark.

Thora blir enke

Vintrene i Todalen kunne være veldig kalde, noe som fikk store følger for fabrikken. Det hendte ofte at vannet ved fjorden frøs til tjukk fjordis og for at båter skulle komme seg innover til kaia på øra, måtte man samle menn med lange sager for å sage opp isen. Under slike omstendigheter var det ikke lett å få levert varer fra fabrikken, men det var ikke bare fjordisen som skapte vanskeligheter for fabrikken, også tilløpet til inntaksdammen frøs til is. Dermed rant det ikke vann gjennom turbinrøret, som ble et problem siden det ikke var skiftarbeid ved fabrikken på den tiden og dermed var turbinen i aktivitet bare i to-tredeler av døgnet. Derfor måtte man gå løs på isen med øks og barkspeade, for at vannet skulle renne

³²⁷ Gudruns brev til Thore, 2. pinsedag 1903, arkivet ved Talgø gård.

inn i rørgata og få turbinen til å gå.³²⁸ Nettopp en slik situasjon forekom i november 1913 og Thore gikk ut i 20 minusgrader for å hakke opp isen. Stående skjortevev i iskald sørpe og vann, pådro han seg en alvorlig lungebetennelse, og døde til slutt den 1. desember i 1913.³²⁹ Thora satt igjen med fire gutter fra alderen 8 til 14 år og stod alene for den videre driften av fabrikken. I en generalforsamlingsprotokoll fra 28. april 1919 kommer det frem at både Ole og Osvald trakk seg som aksjonærer rett etter at Thore døde. Grunnen til det vet man ikke, men Thora var siden da eier av selskapets tre aksjer og drev fabrikken for egen regning.³³⁰ Thora hadde nok ikke noe annet valg enn å ta over, det var dette hun og familien hennes hadde livnært seg av, og om bedriften ble lagt ned måtte man betale tilbake den gjelden fabrikken satt med.³³¹ I tillegg ville det å legge ned denne bedriften og flytte tilbake til Kristiansund være lite gunstig. Sett fra et bedriftsøkonomisk perspektiv vil det å starte en ny bedrift blant annet kreve mer kapital, få den godkjent av magistraten og rotfeste seg med nettverk og kunder. Dette har vi sett fra da Thora drev bokhandelen sin og da hun gikk over til å drive en større bedrift med Thore.

At enken tok over mannens bedrift var relativt vanlig på denne tiden. I laugstiden var det mange håndverksbedrifter der kvinnene var både viktige fagarbeidere, selgere og ledere. En håndverksmesters enke ble i mange tilfeller akseptert som medlemmer av laugene.³³² Siden Thore hadde svennebrev i møbelsnekkering og var på mange måter en mester i faget, kan vi også se på Thora som en håndverkens enke. I artikkelen *Enkers levebrød* har historiker Ida Bull behandlet enkers økonomiske levekår i Trondheim fra rundt 1780 til 1820, der hun fant ut at nesten alle som forble enker, og fortsatte næringen på mannens borgerbrev. Håndverksloven fra 1839 gjorde det mulig for enken etter en håndverksmester å drive næringen, så lenge hun forble ugift.³³³ Med dette ser vi at det har vært en tradisjon for at enken tok over mannens næring, men siden dette var tiden etter at laugene var blitt oppløst var det andre lover som gjaldt. Som vi så i kapittel 4 kom det en ny handelslov i 1907, dette preget også enkene. I §7 som omhandler handelsrettens overgang til enke eller arving, står det at handelsretten som var tilkommet mannen kunne gå over til enken så lenge hun oppfylte de betingelsene som fulgte for å løse ut handelsbrev. Enkens rett til handelsbrevet forsvant heller

³²⁸ Kalseth, Nils, 1992: 11.

³²⁹ Romsdals Amtstidende 1913.12.03.

³³⁰ Arkivet ved Talgø Gård, Generalforsamlingsprotokoll i a/s. Talgøs Möbelfabrik 11. mars 1919.

³³¹ Scheel, Chr., 1908: 19 – 20.

³³² Dolven, Arne S., *Laug*, Store Norske Leksikon, sist aksessert den 03.05.16: <https://snl.no/laug>

³³³ Bull, Ida, *Enkers levebrød*, Historisk Tidsskrift nr. 3, Universitetsforlaget, 1986: 326 – 327.

ikke om hun ønsket å gifte seg på nytt.³³⁴ Nå var det ikke bare for enken å drive handelen videre på mannens handelsbrev, hun måtte også være skikket til å drive den videre og oppfylle kravene for å få handelsbrev, som blant annet innebar bokholderi.³³⁵ Thora giftet seg ikke opp igjen og dette kan komme av flere faktorer. Noen av faktorene kan ha vært alderdom (hun var på dette tidspunktet 49 år gammel) eller at hun ville beholde fabrikken innad i familien. Det kan også hende at hun ikke fant noen hun ønsket å gifte seg med, eller at hun rett og slett ønsket å drive bedriften alene. Hun hadde uansett rett til å drive fabrikken som enke og handelsberettiget, så hun fortsatte driften av Talgös Möbelfabrik fram til 1932 da yngste-sønnen Erling tok over driften.

Med eneeierskapet kom det en del endringer, spesielt når det gjaldt eiendom, eierskap og ledelse. Som vi har sett hadde det vært flere aksjonærer av fabrikken. Helt i starten hadde fabrikken mange aksjonærer, men etter at fabrikken brant var de gjenstående aksjonærene familiemedlemmer. I 1919 endret dette seg helt og fabrikken var for første gang eid og drevet av én person. Med eneeierskapet Thora arvet hele pantelånet. I tillegg måtte hun kjøpe tomten til fabrikken, selve fabrikkbygningen med maskiner og tilbehør av Ole.³³⁶ Ole hadde altså vært fabrikken og fabrikkomtens hjemmels-mann fra starten i 1899, og for at Thora skulle kunne drive fabrikken videre som eneeier måtte hun kjøpe han ut. Som vi har sett så førte Thora regnskap for fabrikken, sitt eget hushold og Oles hushold, dette ville også mest sannsynlig ha endret seg etter at Ole trådte ut som medeier av bedriften. Hennes økonomiske utgangspunkt var mer prekært enn Thores, hun hadde ingen aksjonærer å støtte seg på, hun hadde i tillegg kjøpt ut Ole og fabrikken hadde en god del gjeld fra før. Samtidig var Thore og hans fagkompetanse en vesentlig del av fabrikkdriften. Det var også han som hadde ansvaret for å lære opp lærlingene og møbelproduksjonen.

Den videre driften av fabrikken og opplæring av sønnene

Produksjon ved fabrikken var Thores sfære, så da Thora ble enke hadde hun ikke noen avgjørende fagkunnskap. Kalseth forteller at Thora ansatte Thores søskenbarn, Martinus Settem, som bestyrer for fabrikken etter at Thore døde. Martinus flyttet fra Bøfjorden til

³³⁴ Scheel, Chr.,1908: 16.

³³⁵ Scheel, Chr.,1908: 8 - 9.

³³⁶ Skjøte av "Fossheim" 05.08.1919, arkivet ved Talgø gård.

Todalen rundt år 1900 og bygde seg et hus på Brusetmarka som fikk navnet Settemsstua.³³⁷ Martinus flyttet til Todalen antakelig for å arbeide ved fabrikken. I ministerialboka for Stangvik prestegjeld fra 1907 står han oppført som snekkersvenn under yrke³³⁸ og i folketellingen fra 1910 står han oppført som møbelsnekker ved møbelfabrikk.³³⁹ Han har med andre ord vært lærling ved fabrikken og arbeidet deretter som utdannet møbelsnekker ved fabrikken. Thora hadde dermed ansatt en som var godt kvalifisert som bestyrer, og Thores stedfortreder Martinus hadde arbeidet ved fabrikken siden den ble startet og kjente dermed godt til driften. Tidligere var det også brukelig at enken hadde en utlært svenn som arbeidet for seg, som forstod faget og sørget for at dette behovet ved bedriften var dekket. Det var ikke meningen at enken skulle stå for det faglige, men at hun skulle ha ansvaret for den forretningsmessige delen av bedriften.³⁴⁰ Vi ser dermed her at Thora falt innenfor det gamle systemet, der enken hadde opparbeidet seg erfaring fra bedriften til mannen sin. Samtidig hadde Thora erfaring med bokføring og forretningsdrift før hun giftet seg, noe hun også fikk ansvar for ved bedriften før Thore døde. Ut ifra dette kan det derfor være rimelig å anta at Thoras arbeidsområde ble lite endret i praksis, hva vedrører husholdet og driften av fabrikken.

Det var ikke kun Martinus som bisto Thora med driften av fabrikken. Etter hvert som sønnene vokste seg til, bidro også de i driften av fabrikken. Martinus arbeidet som bestyrer til 1923, da tok han med seg kone og barn og emigrerte til Escanaba i staten Michigan.³⁴¹ Det står i emigrasjonsprotokollen at grunnen for at han ønsket å emigrere var for å søke seg arbeid.³⁴² Man kan derfor undres litt på om Thora måtte si han opp fordi hun ikke hadde råd til å ha han som bestyrer lengre, eller om han ønsket å dra til USA for å få seg et bedre arbeid. På det tidspunktet var også guttene blitt unge menn. Thor var blitt 24, Ole 22, Ragnar 21 og Erling 18, alle var altså over 15 og kunne derfor være med å bidra ved fabrikken. Bull påpeker at det miljøet barna vokser opp i, vil gi de en praktisk erfaring innen det å drive forretning, med en videre kontakt til det nettverket foreldrene hadde opprettet.³⁴³ Siden fabrikkdriften var en del av husholdsøkonomien, der det var hjemmekontor, arbeidere losjerte i en bolig ved gårdsbygningen og selve fabrikken lå ikke langt unna, var dette guttenes hverdag under oppveksten. Som vi har sett, var også det med utdanning viktig for foreldrene når det kom til

³³⁷ Kalseth, Nils, 1999: 11.

³³⁸ Digitalarkivet, sist aksessert 03.05.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/kb/vi/person/pv00000002105363>

³³⁹ Digitalarkivet, sist aksessert 03.05.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036797000350>

³⁴⁰ Bull, Ida, 1986: 328.

³⁴¹ Kalseth, Nils, 1992: 11.

³⁴² Digitalarkivet, sist aksessert 03.05.16: <http://digitalarkivet.arkivverket.no/gen/vis/8/pe00000000750476>

³⁴³ Bull, Ida, 1998: 143.

videre drift av fabrikken, men etter at Thore døde ble dette ingenting av, siden hun trengte arbeidskraften deres. Thor kom også hjem til sommeren det året Thore døde. Det ble til at de måtte lære de forretningsferdigheter som trengtes av Thora, som også de fleste unge måtte gjøre på den tiden, forteller Kalseth.³⁴⁴ Thoras nest eldste sønn Ole skriver i et notat at han selv, Thor og Ragnar sammen med Martinus og ti andre fabrikk-arbeidere var med i en tømmerhogst i årene 1918 og 1919.³⁴⁵ Kalseth skriver at guttene dro ut på salgsreiser i 1920-årene,³⁴⁶ det er dermed nærliggende å tro at det var Thora selv som tok de med på slike reiser fra de var unge.

Thora involverte sønnene sine også i andre områder av fabrikkdriften enn bare som fysisk arbeidskraft. I en pantobligasjon fra 15. august 1919 lånte Thora 24.000 kroner av Osvald, som hun forplikter seg til å betale til kreditor innen tre måneder. Hun pantsatte Fossheim, den eiendommen som fabrikken lå på, maskinene som hører til fabrikken samt «de eiendommen tilliggende herligheter og rettigheter av enhver slag.»³⁴⁷ Dette var signert av Thora, men med Thor til vitterlighet. Det kan ha vært en ren tilfeldighet at Thor var den som signerte dette, men siden han var han involvert i viktige økonomiske avgjørelser for fabrikken. Ønsket man at familiebedriften skulle bestå gjennom flere generasjoner, var det viktig at etterkommeren fikk en tilstrekkelig opplæring for å kunne være skikket til å drive driften videre. Denne opplæringen kunne foregå på flere måter, den kunne foregå hjemme i bedriften, i lære hos andre bedrifter, eller gjennom utdanning.³⁴⁸ For Talgøs Möbelfabrik var det eldstesønnen Thor som var tiltenkt som Thore og Thoras etterkommer. Likevel var det ikke fabrikk-eier Thor ville bli, men gårdbruker.³⁴⁹ Imidlertid var det i praksis slik at alle fikk en form for opplæring, gjennom at de måtte bistå moren sin og bidra i arbeidet ved fabrikken. Spesielt sønnen Ole, som i følge Kalseth drev fabrikken sammen med Thora fra 1929 til 1932.³⁵⁰

Spørsmålet om hvem av sønnene som skulle å ta over fabrikken i 1930 var veldig åpent, det kom an på hvem av dem som ønsket det. Kalseth skriver at ingen av hennes eldste sønner verken ønsket eller turte å ta sjansen på å ta over fabrikken på grunn av økonomisk krisetid. Til slutt sa den yngste sønnen, Erling, seg villig til å være den som drev familiebedriften

³⁴⁴ Kalseth, Nils, 1992: 12.

³⁴⁵ Kalseth, Nils, 1992: 12.

³⁴⁶ Ansnes, Ole Magne, *Thora og Thore Talgø startet møbelevtyret*, notat av Nils Kalseth, Sunndalen, 1999: 1.

³⁴⁷ Pantobligasjon, 15.02.1919, arkivet ved Talgø gård.

³⁴⁸ Bull, Ida, 1998: 142.

³⁴⁹ Valsset, Thora, *Thor Talgø – historia om Amerikareisa*, 2012: 4.

³⁵⁰ Kalseth, Nils, 1992: 3.

videre. I 1930 dro han dermed til en møbelfabrikk i Angvik på opplæring i to år.³⁵¹ Dette var også noe Thore mente at Thor skulle gjøre, å gå i lære hos en annen fabrikk i noen år før han tok over fabrikk.³⁵² Som vi så var også dette en vanlig opplæringspraksis av etterkommeren til en familiebedrift. Angvik Møbelfabrikk ble etablert i 1906 av tre gründere, Olaf Schmedling, Knut Rørvik og Johannes Waage. Sammen kjøpte de en eiendom ved Oppigardsfossen i Angvik, og bygde en møbelfabrikk der. Olaf arbeidet ved Talgø Møbelfabrikk til brannen i 1903, da dro han og søkte arbeid ved Hovdenak Stolfabrik i Romsdalen. Journalist og forfatter Helge Hegerberg hevder at Olaf hadde blitt inspirert av Talgøs Møbelfabrik og utnyttelsen av lokal vasskraft til å selv starte en fabrikk i Angvik, med maskiner som også var drevet av elektrisk energi.³⁵³ Talgøs Møbelfabrik hadde derfor en god kontakt med Angvik Møbelfabrikk, Erling fikk opplæring ved en fabrikk som var veldig lik den han selv skulle ta over.

Økonomiske krisetider og ny teknologi

Den økonomiske krisen i mellomkrigstiden er sterkt fremtredende i Kalseths notater om Thoras periode som fabrikkeier, og han undres over hvordan Thora i det hele tatt fikk fabrikk til å gå rundt:

For all framtid vil hun stå som eeneier av Talgøs Møbelfabrikk i perioden 1913 – 1932. Hvordan hun klarte å kjempe seg gjennom denne perioden uten å måtte gi opp, er for mange en gåte. Men byfrua klarte å holde fabrikk i slekta. Hun må ha vært både sta og dyktig, og hun må ha hatt svært dyktige folk rundt seg – både arbeidsfolk og slekt.³⁵⁴

Det er derfor nødvendig å gå dypere inn på de økonomiske krisetidene mellom 1920 og 1930-tallet og hvilke følger det fikk for industrien. Første verdenskrig, fra 1914 til 1918, utgjorde en påkjenning på markedet, med store forsyningsvansker steg prisene på mange varer.³⁵⁵ Det var derimot etter at krigen tok slutt at den virkelige økonomiske krisen slo til, globalt varte dette fra 1918 til 1939, i Norge mellom 1920 og 1933. Her opplevde Norge hele tre alvorlige økonomiske kriser, den første er etterkrigsdepresjonen, så kom parikrisen og den siste var den store depresjonen. Mellom alle krisene skjedde det betydelig økonomisk vekst, men jevnt

³⁵¹ Ansnes, Ole Magne, 1999: 11.

³⁵² Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

³⁵³ Hegerberg, Helge, 2006: 30 – 33.

³⁵⁴ Ansnes, Ole Magne, 1999: 11.

³⁵⁵ Furre, Berge, *Norsk historie: 1914 – 2000*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2007: 20.

over førte dette til stor arbeidsledighet.³⁵⁶ Paripolitikken som ble ført fra 1920, resulterte i at omsetting og priser raste ned og dermed minket også industriproduksjonen i landet. Fabrikker sa opp ansatte eller gikk konkurs, og bankene gikk inn i en økonomisk krise fordi kunder, bedrifter og kommuner ikke fikk til å betale renter og avdrag. Industrien hadde store vanskeligheter gjennom hele perioden. Selv om det meste av teknologi og effektiviseringsmetoder ble introdusert på 1930-tallet, påpeker historiker Berge Furre at industriproduksjonen nådde bunnen i 1931 og arbeidsledigheten toppet seg i 1933.³⁵⁷

Ny teknologi og effektiviseringsmetoder innen industrien førte til en voldsom vekst av møbelfabrikker i mellomkrigstiden. Historiker Even Lange viser til en ekspansjon av nye bedrifter fra perioden 1929 til 1934, der de fleste ble etablert i en fireårsperiode mellom 1932 og 1936. Lange mener at dette kan skyldes at møbelindustrien var spesielt dårlig utnyttet fra før, og at disse bedriftene som ble etablert under krisen benyttet seg av den nye teknologien som var tilgjengelig på det tidspunktet.³⁵⁸ Teknologien som kom i begynnelsen av 1930-årene var flermotordriften. I stedet for at flere av maskinene ble drevet av en stor elektromotor gjennom et transmisjonssystem med remmer og mellomaksler, gikk man over til små motorer til hver maskin.³⁵⁹ Dette hadde mange økonomiske fordeler, der den mest betydningsfulle er driftsomkostningene. Det var sjeldent at alle maskinene var i bruk samtidig, men siden man hadde bare en stor motor måtte hele maskineriet til stadighet være i drift. Denne driften krevde mer vedlikehold, fornyelser, og var mer utsatt for slitasje og feil med maskineriet.³⁶⁰ Polering av møblene var også noe som tok lang tid, de lange tørkeperiodene ble radikalt kortet ned. Alt dette medførte en mer effektiv arbeidsdag, med lavere arbeidskostnader per produkt, dermed kunne man senke prisnivået. De nye produksjonsmetodene stilte mindre krav til faglig kompetanse, slik kunne man ansette ufaglærte arbeidere som kunne overta det arbeidet fagarbeidere tidligere hadde hatt.³⁶¹

Fabrikken var stort sett den samme som den var da den ble bygget i 1899. Tar vi utgangspunkt i Langes argument for teknologisk nyvinning på 1930-tallet, som en årsak til at møbelfabrikkene fikk en så stor oppsving, må vi derfor se hvilket teknologisk utstyr Talgös

³⁵⁶ Hanisch, Tore Jørgen, *Norsk økonomisk politikk i det 20. århundre: verdivalg i en åpen økonomi*, Høyskoleforlaget, Kristiansand, 1999: 63.

³⁵⁷ Furre, Berge, 2007: 46.

³⁵⁸ Lange, Even, «Bedriftsetablering under depresjon», Sejersted, Francis, *Vekst gjennom krise: studier i norsk teknologisk historie*, Universitetsforlaget, Oslo, 1982: 137.

³⁵⁹ Lange, Even, 1982: 151.

³⁶⁰ Lange, Even, 1982: 165.

³⁶¹ Lange, Even, 1982: 167 – 168.

Möbelfabrik hadde i den perioden Thora drev den. I 1926 skrev Thora ned en økonomisk oversikt over fabrikkbygningene og det forskjellige teknologiske utstyret som var med. Grunnen til at dette ble gjort var antakelig for å regne ut verdien av fabrikken, muligens i henhold til brannforsikring. Fabrikkbygningene bestod av et fyrhus, tørkehus og materialhus. Det ble investert i et nytt varmeapparat til tørkehuset, samt at fabrikken var utstyrt med et lysanlegg. Av utstyr og maskiner var det dampkjeler, fjorten høvelbenker, en båndsag, en balansekappsag, en borestemmemaskin, en fresemaskin, en tykkelseshøvel, en retthøvel, to dreiebenker, en mindre sirkelsag, to større sirkelsag for tømmerstokker, to dampvarmeplater, to limkokere, en sinkemaskin og en fødepumpe. Av brannslukningsutstyr var det brannslukkingsapparat og tre brannslanger med uttak fra turbinrøret, en til hver fabrikkbygning. Alt kom på 40.000 kroner i verdi, ekskludert turbin og rørene som utgjorde vasskraftverket til maskinene. Fabrikken ble oppvarmet med en sentraloppvarming, det kom varme fra et rør som gikk gjennom begge etasjene av fabrikken.³⁶² Pendelkappsagen og slipeanlegget er ikke med her, men så er også balansekappsagen ny i henhold til det som ble notert ned av maskiner og utstyrt i 1900.³⁶³ Dette var før brannen, slik at dette utstyret kan være det som ble kjøpt inn etter brannen i 1903. Det som er gjort av nyinvestering i fra 1900 til 1926 er varmeapparatet til tørkehuset. Slik sett er det ingen ny innovativ teknologi som har blitt investert, men som vi har sett var dette teknologi som hovedsakelig ble tatt i bruk av nyetablerte møbelbedrifter på 1930-tallet.

Hvordan krisetiden påvirket Talgös Möbelfabrik

Det var først i 20-årene, og det sto ikke altfor godt til med Talgø Möbelfabrikk i Todalen. Derfor måtte Thora Talgø sende sønnene sine ut for å selge. Men det var dårlig stelt med sko og klær, og ikke flust med penger i den private husholdningen. Guttene beklaget seg. De hadde ikke særlig lyst på slike salgsturer når det var såpass dårlig stelt. Men Thora visste råd. Og det gikk verken på nye sko eller klær. Det handlet om stolthet og om å gjøre alt som kunne gjøres for bedriften hun og mannen Thore grunnla i 1899. «Gå fort og snakk høyt,» var rådet hun ga sønnene sine.³⁶⁴

I dette sitatet hevder altså Kalseth at 1920-årene, samt 1918 og 1919, måtte ha vært ytterst kritiske økonomiske år for familien og fabrikken. Han legger blant annet vekt på at det var på grunn av nød at sønnene måtte ut for å selge møbler, men dette kan imidlertid også være på

³⁶² Notat for økonomisk oversikt over Talgøs Möbelfabrikk, skrevet av Thora Talgø den 31.12.1926, i arkivet ved Talgø gård.

³⁶³ Kalseth, Nils, 1999: 5.

³⁶⁴ Ansnes, Ole Magne, 1999: 1.

grunn av at man generelt måtte få solgt møbler. Likevel skal man ikke kimse av at fabrikkens økonomiske situasjon mot slutten av 1920-tallet var kritisk. Thora overtok bankkontoen til Thore i Stangvik Sparebank,³⁶⁵ og et obligasjonslån på 10.000 kroner.³⁶⁶ Thora fortsatte å betale renter på dette lånet til 1927,³⁶⁷ da hadde nemlig Osvald fått innvilget søknad om at lånet skulle omgjøres til pantelån på fabrikkens eiendom.³⁶⁸ Thora tok også opp en rekke andre lån i løpet av 1920-tallet. Et obligasjonslån på 1.000 kroner i 1921,³⁶⁹ som senere ble omgjort til et pantelån på 5.000 kroner i 1930 på eiendommen Trudvang.³⁷⁰ I 1923 tok hun opp et lån på 1.500 kroner og i 1925 tok hun opp enda et lån på 1.000 kroner.³⁷¹ Pantelånet for Trudvang hadde ført til en tvangsauksjon, som ble foretatt den 10. august 1931. Ved auksjonen ble det solgt unna tolv møbler i mahogni fra fabrikkens.³⁷² I tillegg til lånene hun hadde i banken, lånte hun også penger av Osvald. Allerede fra 1919 lånte hun 24.000 kroner, og senere et lån på 16.000 kroner.³⁷³ Likevel ser vi at Thora ikke begynte å ta opp lån før på 1920-tallet, og lånet til Osvald kom også da Thora først ble eeneier av møbelfabrikkens. Aksjonærer var derfor noe fabrikkens hadde vært avhengig av hele tiden, store lån ble tatt opp og det var fordelaktig med både investorer, aksjonærer og ikke minst støtte fra familien. Dette måtte Thora klare på egenhånd. Hun arvet ikke akkurat en stødig bedrift med god omsetning, og vanskeligere ble det når aksjonærene falt fra og den økonomiske krisetiden meldte seg i 1920-årene.

Sammenligner man med andre møbelfabrikker i denne perioden, var alle preget av den økonomiske krisen paripolitikken medførte, mange prøvde seg på forskjellige metoder og markeder for å kunne lykkes med salget. Bahun Møbelfabrikk på Os ved Bergen³⁷⁴ og industrien generelt i Sykkylven på Sunnmøre,³⁷⁵ var fabrikker som alle slet med salget under krisetiden. Angvik Møbelfabrikk forsøkte seg på pinnestoler og amerikanske gyngestoler og lånte dermed penger til nye maskiner i 1920, men markedet slo feil siden det var mettet på billige stoler.³⁷⁶ Kalseth mener at Thora gjennom hele perioden slet med å betale ned gjelden

³⁶⁵ Stangvik Sparebank, Kassabok, desember 1914.

³⁶⁶ Stangvik Sparebank, Kassabok, desember 1914.

³⁶⁷ Stangvik Sparebank, Lånebok: 351.

³⁶⁸ Stangvik Sparebank, Forhandlingsbog, 15/3 – 27.

³⁶⁹ Stangvik Sparebank, Kassabog: 8.

³⁷⁰ Stangvik Sparebank, Forhandlingsbog, 15/9 – 1930.

³⁷¹ Stangvik Sparebank, Forhandlingsbog, 29/9 – 1923 og 30/9 - 1925.

³⁷² Statsarkivet i Trondheim, Lensmannen i Surnadal og Rindal, Auksjonsprotokoll 1928 – 1991, A/088/06/3.

³⁷³ Ansnes, Ole Magne, 1999: 10.

³⁷⁴ Osland, Tore, 1998: 11.

³⁷⁵ Høidal, Eldar, 1990: 39.

³⁷⁶ Hegerberg, Helge, 2006: 53.

til fabrikk. Årene 1918 og 1919 var spesielt vanskelige, hevder Kalth. Som vi har vært litt inne på tidligere, så var både sønnene og arbeiderne med i tømmerhogst. Det var rundt seksti menn som var med i den hogsten, med tolv hester der seks av dem var oppstallet ved Trudvang, av den grunn måtte det ha vært fabrikkstans i den perioden, skriver Kalth.³⁷⁷ At arbeidere var med på tømmerhogst forklarer ikke at må ha vært full produksjonsstans ved fabrikk. Det var ikke uvanlig at arbeidere var med på tømmerhogst for fabrikk de arbeidet ved, Angvik Møbelfabrikk hadde også arbeiderne med i hogst for fabrikk. Hegerberg skriver at det hadde vært tøffe tak med tømmerdrift for både staten og private før 1922, dermed ble arbeiderne sendt på skogen for å hogge. Mange av arbeiderne var også med i hele prosessen for møbelproduksjonen, fra rot til møbel.³⁷⁸ Slik vil ikke tømmerdriften som skjedde i årene 1918 og 1919 nødvendigvis vise til at det var noen spesiell nød for bare Talgös Møbelfabrik, men at det var slik for andre møbelfabrikk før 1920-tallet og at dette hang sammen med situasjonen generelt for tømmerdriften.

Det har blitt fortalt at i den perioden fabrikk hadde full produksjonsstans, nyttet Thora internatet som sommerpensjonat.³⁷⁹ Valth mener fabrikk brukte å stå stille om sommeren, da man var opptatt med onner.³⁸⁰ Dette virker også nærliggende å tro, siden Thora selv nå hadde en stor åker og kyr å ta vare på, som krevde sitt under sommeren.³⁸¹ I tillegg var det også forventet av sønnene at de skulle være med å hjelpe til ved gården til Ola.³⁸² Thora hadde ansvaret for bokføringen og drev aktivt med møbelsalg før Thore døde, dermed hadde aldri møbelproduksjon vært en del av hennes ansvarsområde. Å drive sommerpensjonat for omreisende eller sommergjester når det ikke var arbeidere som losjerte der, var derfor noe hun kanskje tenkte var en bedre måte å tjene penger på enn å satse på en omlegging av vareproduksjon, som i verstefall kunne slå feil. For å se nærmere på dette med pensjonat, så var det ikke uvanlig at det var kvinner som drev disse. Eirinn Larsen har blant annet funnet en rekke kvinner som står oppført som «hoteleierinder» rundt 1900.³⁸³ Slike pensjonat og gjestehus var heller ikke uvanlig å finne ute på bygdene, folk som var på lange reiser sov over på pensjonat eller gjestehus³⁸⁴ og ved Gulla Gård i Surnadal oppholdt det seg gjerne

³⁷⁷ Kalth, Nils, 1992: 12.

³⁷⁸ Hegerberg, Helge, 2006: 52.

³⁷⁹ Kalth, Nils, 1992: 12.

³⁸⁰ Valth, Tora, Dybdeintervju, 22.02.2016: 13.

³⁸¹ Thores brev til Dordi 1, 18.11.1909, arkivet ved Talgø gård.

³⁸² Valth, Tora, Dybdeintervju, 22.02.2016: 13.

³⁸³ Larsen, Eirinn, 2012: 135.

³⁸⁴ Avdem, Anna Jorunn, «Landhandel med forpligtelse til at holde gjæstegiverie»: Lindstrøm 1845 – 1995, J.O Fretland, Lærdal, 1995: 16.

engelskmenn som var på sommerferie.³⁸⁵ Det regnes også som en sektor innenfor næringslivet som var feminin, knyttet til den private sfæren. Vi har sett tidligere at Thora var den som styrte hjemmet og oppfylte den typiske kvinnelige rollen når hun selv ikke var ute på salgsreise. Kalseth forteller at Thora stod på, hennes formål var å komme seg gjennom vanskelige tider og hun ville ikke miste det hun og Thore hadde bygd opp sammen.³⁸⁶ Dette innebærer å bare gjøre det som trengtes for å ikke gå konkurs, i en presset situasjon brukte hun det hun hadde og forsøkte seg på en annen bransje og et annet marked.

Salg og etterspørsel fra slutten av 1920-tallet

Med teknologisk innovasjon bedret salget seg utover 1930-tallet, omleggingen av bransjen i seg selv førte til rimelige og standardiserte fabrikk møbler som folk flest hadde råd til å kjøpe.³⁸⁷ De nye metodene og den nye teknologien kom mot slutten av 1920-tallet, det gikk i sprøytelakkerte overflater, kryssfiner, hele møbelplater og celluloselakk.³⁸⁸ Etter at Angvik Møblers tok i bruk denne nye teknologien, fikk fabrikkens et bra salg fra 1927. Det var også rundt 1927 folk begynte så smått å satse på møbelindustri, som en utvei fra arbeidsløsheten.³⁸⁹ Det ser imidlertid ikke ut til at Thora tilpasset seg et større marked, som krevde rimelige møbler. Talgös Möbelfabrik hadde bare solgt møbler til overklassen, noe den også fortsatte med. Ved tvangsauksjonen i 1931 var møblene som ble solgt laget av mahogni, og var dermed av høy verdi. Ser vi på hva de enkelte møblene ble solgt for, kom sybordene på rundt 40 og 30 kroner, dobbeltsengen til 40, barskap til 105 kroner, reolene til rundt 50 kroner, buffetbord til 45 kroner og anretningsbord til 35 kroner.³⁹⁰ Regner man konsumprisindeksen på 40 kroner fra 1931 til 2015, får man et beløp på 1.432 kroner.³⁹¹ Noe som tilsier at dette ikke var billige møbler. Lange hevder at den økonomiske krisen ikke førte til en utstrakt modernisering av produksjonsmetodene hos de eldre bedriftene, der spesielt verkstedene i byene har stått utenfor. I stedet orienterte de sin virksomhet mot kontor og butikkinnredning, samt spesialartikler som gymnastikkapparater, radiokasser og lignende.³⁹² Disse produktene ble også satset på og produsert ved Talgös Möbelfabrik.

³⁸⁵ Gulla, Jon Atle, *Portvin og laks på Gulla gaard: historia om ein tumleplass for britiske lakselordar som var til eit hotell for lakseentusiastar frå heile verda*, 2009: 90.

³⁸⁶ Kalseth, Nils, 1999: 1.

³⁸⁷ Lange, Even, 1982: 175.

³⁸⁸ Hegerberg, Helge, 2006: 53.

³⁸⁹ Lange, Even, 1982: 175.

³⁹⁰ Statsarkivet i Trondheim, Lensmannen i Surnadal og Rindal, Auksjonsprotokoll 1928 – 1991, A/088/06/3.

³⁹¹ Statistisk Sentralbyrå, *Konsumprisindeksen*, sist aksessert 12.06.16: <http://www.ssb.no/priser-og-prisindekser/statistikker/kpi/maaned/2016-06-10#content>

³⁹² Lange, Even, 1982: 142 – 143.

Det var en rekke faktorer som spilte inn for hvorfor Talgös Möbelfabrik ikke satset på ny teknologi. For det første ble ikke denne teknologien tatt i bruk av de fleste møbelfabrikk før på 1930-tallet og utover, og for det andre var fabrikken i en periode med eierskifte. I 1932 tok Erling over, og han tok i bruk denne teknologien og satset på et nytt marked fra midten av 1930-årene.³⁹³ Ny teknologi innebar risiko og eksempelvis Angvik Möbelfabrikk slet økonomisk da de satset på ny teknolog. Thore Angvik var den som drev Angvik Möbelfabrikk på dette tidspunktet, og til hans fordel drev han flere lokale foretak som han kunne stø seg på om fabrikken fikk økonomiske tap, samt at Angviks Möbelfabrikk var et aksjeselskap med i hvert fall to andre stødige aksjonærer som kunne bistå med kapital.³⁹⁴ Med den økonomiske situasjonen Thora befant seg i kan det være nærliggende å tro at hun ikke så seg råd til å ta en så stor risiko i slutten av 1920-årene. Som det ble påpekt tidligere, viste det seg at en rekke andre eldre møbelfabrikk heller ikke nyttet ny teknologi utover 1930-tallet. Dette kan det rett og slett komme av tradisjon og i visse tilfelle alderdom hos den enkelte fabrikkeier.

Likevel ble det solgt noen møbler, men det største salget som kanskje berget fabrikken helt fra konkurs skjedde i 1930. Talgös Möbelfabrik deltok på den store Trøndelagsutstillingen i 1930 som ble arrangert til minne om slaget ved Stiklestad i 1030. Etter det Kalseth har funnet i avisene, strømmet det folk til fra hele landet for å rekke den store åpningen 1. juni, som skjedde med en slik pomp og prakt. Kong Håkon den VII klypte silkebåndet og holdt tale, fly dannet formasjoner på himmelen, folk veivet med flagg og hundrevis av ballonger ble sluppet i luften. Utstillingen var satt opp ved Nidarø og området ved Skansen. Blant bygningene der var det en stor sangerhall, der det ble underholdt med sangkor fra hele landet, til og med kor fra Todalen. Her var det duket bord til 2.300 gjester, og Talgös Möbelfabrik stilte med tre forskjellige spisebordsett; bord for åtte stoler, bord for seks stoler og bord for fire stoler. En kjempereklame for fabrikken. Arrangementet var veldig gunstig, det var mange mennesker som deltok og besøkte byen under dette arrangementet som foregikk helt fra 1. juni til 5. oktober. Slik fikk Thora en mulighet til å virkelig selge unna møblene sine, og det gjorde hun. Ved Trøndelagsutstillingen oppnådde Thora en kjempeordre på bord og stoler. Kalseth selv var 9 år og husker mengden av grønbeisete møbler som passerte på veien ned mot Todalsøra for å bli fraktet videre med skip til kunden. «De som minnes godt husker fra 1930, Talgøy-

³⁹³ Kalseth, Nils, 1999: 15.

³⁹⁴ Hegerberg, Helge, 2006: 41.

flatvognens nærmeste sammenhengende kjøring ned til Todalsøra.»³⁹⁵ Det ble også nyttet andre hus som lager til møblene, det lageret fabrikken hadde selv rommet altså ikke alt av møbler som var bestilt og Kalsethbrygga ble et midlertidig lager.³⁹⁶ Kalseth mener at dette var en bestilling som var svært kjærkomment på den tiden, da fabrikkene enda stod stille og det skulle enda ta noen år før industrien kom på fote igjen.

Enkefru og fabrikkeier Thora Talgø

Som enke og eneeier var Thora leder for bedriften og husholdets overhode. Det er også fra denne perioden det har blitt fortalt en anekdote om Thora som fabrikkeier, Kalseth skriver at det har blitt fortalt at det var et utbredt alkoholforbruk blant arbeiderne ved fabrikken. Fabrikken brukte poleringssprit til å polere møblene sine med, denne spriten ble også brukt i mange festlige anledninger inne på internatet blant arbeiderne. «Folk holdt for nesen og drakk. Det er en grei måte å gjøre det på, når skjenken kommer fra helt andre og mer suspekte steder enn øverste hylle.», skriver Kalseth. Imidlertid hevder Kalseth at dette ikke påvirket produksjonen ved fabrikken, at arbeiderne passet på å ikke drikke i arbeidstiden. Grunnen til det kan være at risikoen for å få en hånd avkappet i sirkelsaga var umiddelbart større ved inntak av 96 prosent poleringssprit, men også at Thora var meget kritisk til fyll og likte ikke at internatet ble benyttet til festlokale.³⁹⁷ Spriten skulle først og fremst bli påført møblene og ikke konsumeres av fabrikkens arbeidere, og dette var noe Thora slo hardt ned på, hevder Valseth.³⁹⁸ Dette faller helt klart innenfor den paternalistiske tradisjonen, der arbeidsgiveren er mer som en faderlig forsørger og oppdrager. Historiker Edvard Bull skriver at det ikke alltid er like lett å skimte slike paternalistiske forhold, siden de ble oppfattet som private relasjoner mellom arbeider og arbeidsgiver.³⁹⁹ I Talgøs Möbelfabrik er det ikke så vanskelig å finne, ikke nok med at arbeiderne praktisk talt bodde på hennes eiendom og fikk mat og klesvask av Thora og hennes tjenestejenter, men som fabrikkens eneeier og leder hadde hun en viss myndighet over sine arbeidere. Som vi også så i kapittel 4, følte Thore seg sviktet av sine arbeidere når de streiket og han ønsket ikke å hyre noen som var en del av en fagforening. Der brøt arbeidere det personlige og paternalistiske forholdet ved å organisere

³⁹⁵ Kalseth, Nils, *Stororderen til Talgøs fra Trøndelagsutstillinga 1930*, Todalen, 1993: 1 - 2.

³⁹⁶ Kalseth, Nils, 1993: 1.

³⁹⁷ Kalseth, Nils, 9 – 8.

³⁹⁸ Valseth, Thora, Dybdeintervju, 22.02.2016: 10.

³⁹⁹ Bull, Edvard, *Arbeidermiljø under det industrielle gjennombrudd*, Universitetsforlaget, Kristiansand, 1972: 66.

seg mot arbeidsgiveren. Thora tok på seg Thores paternalistiske rolle for både husholdet og bedriften, og siden Thora var kvinne befant hun seg i en matriarkalsk posisjon.⁴⁰⁰

Thora var den som nå selvstendig forvaltet eiendommene til både fabrikken og Trudvang, og hun hadde også kontroll på hvilke eiendommer som nå tilhørte henne. Rett ved Trudvang, ute i Toå, ligger det en holme med noen trær som blir kalt for «kjekkel-holmen» av todalingene. «Kjekkel» er på dialekt «krangling», og det hadde i lang tid vært stridighet om hvilken eiendom denne holmen tilhørte. Holmen ligger øst for Trudvang, rett ved åkeren til Thora og Thore. Over holmen ligger en skogeiendom tilhørende gården Halle, og i den tiden var det Eivind Halle som var gårdbrukeren ved Steinarstua under Halle gård.⁴⁰¹ Trærne på holmen var av verdi for både Eivind og Thora, og siden begge mente at de var i deres egen besittelse oppstod det konflikt. I et brev som Thora sendte til Eivind den 10. mars 1927 informerte hun om at hun visste at Eivind hadde hugget to furutrær fra denne holmen, som Thora mente er hennes.

Her Bekjent med at De igaar har hugget de to furutrær paa holmen ved «Peröen», gjøres De opmærksom paa at den samme holme er paafins min eiendom «Trudvangs» kart, efter indhentet tilladelse fra herr utskiftningsformand Kvendbö, efter at utskiftningen var avsluttet paa Halle. Jeg staar altsaa i den formening at holmens paastaaende herligheter tilörer mig.⁴⁰²

Det Thora refererte til i brevet var de utskiftingene som har foregått for gårdene i Todalen, og at med utskiftingen så tilfalte holmen hennes eiendom. Mange bygder var preget av teigblanding, som vil si at det er flere gårder som har jorden sin oppdelt i stykker, altså teiger, som ligger innimellom hverandre. En utskiftning bestod av at man først målte opp gårdens ytre grenser, deretter ble de enkelte delene av den samlede utmarka og innmarka vurdert og taksert. Dermed ble alt fordelt mellom partene, slik at hvert bruk fikk noen større teiger som erstatning for de mange spredte småteigene. Så fikk man også forskjellige rettigheter etter de forskjellige eiendommene, i dette tilfellet var det skogsrett og jordrett. På Vestlandet foregikk de fleste utskiftingene fra rundt 1880 til 1920.⁴⁰³ Med en teigblanding visste man ikke helt hvilken eiendom som tilhørte hvem, det var derfor nødvendig å rydde opp i dette etter hvert

⁴⁰⁰ Patriarkat betyr faderlig myndighet og/eller overhode i familien, er matriarkat moderlig myndighet/og eller overhode i familien.

⁴⁰¹ Halse, Leif, 1943: 309.

⁴⁰² Et brev fra Thora Talgø til Eivind Halle, datert 10.03.1927, original ved Halle gård.

⁴⁰³ Falkanger, Thor, Utskiftning, Store Norske Leksikon, sist aksessert 22.05.16: <https://snl.no/utskiftning>

som jordbruket ble modernisert.⁴⁰⁴ Etter loven ble utskiftingen utført av en utskiftningsformann, med to menn oppnevnt av fogden. Utskiftnings-formannen var en offentlig tilsatt med faglig kompetanse i eiendomsutforming, landmåling og kartlegging.⁴⁰⁵ Her hadde utskiftningsformann Kvendbø utskiftingsdokumentene og kartet over eiendommene, som Thora hadde fått innsyn i. Hun følte seg derfor trygg på at etter utskiftingene tilfalt holmen henne, og det har blitt sagt at Eivind måtte levere tilbake de to furutrærne til Thora.

Fra politikk til foreningsliv

Som vi så i kapittel 3, signerte Thora på underskriftskampanjen til stemmerett for kvinner i 1890, og da hun flyttet til Todalen engasjerte hun seg i lokalpolitikken. I valgboen for Stangvik mellom årene 1898 og 1963 ligger det en seddel fra 1901, med en oversikt over hvem som hadde stemmerett i Stangvik det året. Det var 670 mennesker som hadde stemmerett, 513 menn og 157 kvinner.⁴⁰⁶ I 1901 fikk kvinner begrenset kommunal stemmerett, dette inkluderte kvinner som tjente over 300 kroner på landsbygda eller 400 kroner i byen, og de som var gift med en mann som tjente slike summer.⁴⁰⁷ Thora var nok en del av disse kvinnene i Stangvik med stemmerett. I valgboen får vi også innsyn i hvem som stilte til valg, som kommune- og vararepresentanter for Todalen sogn. Sognet i denne forstand er altså en kommune.⁴⁰⁸ Valgene ble holdt hvert tredje år og ble styrt av distriktets lensmann og sognets formannskap, som også skulle kalle inn til valg.⁴⁰⁹ Dette er etter reformene til kommunelovene fra 1837, med de to organene formannskap og representantskap som begge ble valgt gjennom kommunevalg. Ved å bli valgt inn som kommunerepresentant fikk man være med på å ta avgjørelser som var knyttet til konkrete og lokale problemstillinger, eksempelvis hvor en vei skulle gå, hvor skulle et nytt skolebygg stå og hvilken rente banken skulle ha.⁴¹⁰ Thora stilte til valg i årene 1913 og 1916, først som vararepresentant og så som kommunerepresentant. Før og etter det er ikke Thora å finne i valglistene. Både Ole og Thore er også å finne i valglistene, Ole begynte å stille til valg fra 1901 og utover, Thore fra 1904 til

⁴⁰⁴ Haugland, Kjell, *Oppdals historie: hovudlinjer og tidsbilette*, Oppdal Historielag, 2002: 191.

⁴⁰⁵ Norges domstoler, *Jordskiftedomstolene*, sist revidert 08.02.16, sist aksessert 22.05.16:

<https://www.domstol.no/no/Enkelt-domstol/Jordskiftedomstolene/Om-jordskiftedomstolene/Jordskiftevirksomheten-i-et-historisk-perspektiv/>

⁴⁰⁶ Statsarkivet i Trondheim, Surnadal og Rindal Lensmannskontor, Valgbok/forhandling for Stangvik 1898 – 1963, 1566 – 67 8.02.05

⁴⁰⁷ Larsen, Eirinn, «Stemmerett til alle! 1880 - 1913», *Norsk Likestillingshistorie*, Hilde Danielsen, Ingeborg W. Owsen, 2015: 95.

⁴⁰⁸ Nerbøvik, Jostein, 2011: 101.

⁴⁰⁹ Statsarkivet i Trondheim, Surnadal og Rindal Lensmannskontor, Valgbok/forhandling for Stangvik 1898 – 1963, 1566 – 67 8.02.05.

⁴¹⁰ Nerbøvik, Jostein: 101 og 104.

1913. Thore ble valgt som kommunerepresentant i 1913, det året Thora stilte som vararepresentant.⁴¹¹

Thora sluttet å stille i kommunevalg fra 1916, det kan henge sammen med at Todalen Sanitetsforening ble stiftet den 21. januar 1916, med Thora som foreningens første leder.⁴¹² Sanitetsforeningen hadde fire mål, det første var å arbeide for en bedre folkehelse, det andre gikk ut på å utdanne sykepleiersker samt på annen måte virke for god og organisert sykepleie i bygd og by, det tredje var å utbre kunnskap om og bekjempe tuberkulosen og andre folkesykdommer, og det siste gikk ut på å opparbeide syke- og nødmateriel.⁴¹³ Sanitetsforeningen hadde klare likhetstrekk med de tidligere veldedighetsforeningene, eksempelvis Misjonsforeningen, men til forskjell fra Misjonsforeningen var Sanitetsforeningen sterkt knyttet til kvinnebevegelsen. Grunnleggeren av Norske Kvinners Sanitetsforening, Fredrikke Marie Qvam, var svært aktiv i kvinnebevegelsen. Selv om kvinneorganisasjonene påberopte seg å være upolitiske med ideelle formål, var de i en viss grad partipolitisk siden de bestemte interesser var politiske. Organisasjonen kanaliserte kvinnenes støtte til Venstre i unionspolitikken og kjempet for kvinners stemmerett.⁴¹⁴ Gjennom foreningen ville Thora få ting gjort på en mer effektiv måte, enn å la de sakene hun ønsket å få igjennom gå via kommunestyret. Foreningen hadde klare mål, det var ikke bare å hjelpe, men også å få bukt med folkesykdommene. Den var med på å bane vei mot et velferdssamfunn. Thora beskrives som foreningens ildsjel og primus motor, hun sparte seg aldri for arbeidet Sanitetsforeningen gjorde. «Ho fekk opp ei interesse for saka hos bygdefolket som held seg enno i dag» skriver Brit Ørsal.⁴¹⁵ Hva var det som fikk henne til å bli så engasjert i sanitetsforening?

Filantropi og sosialt entreprenørskap

Ved århundreskiftet var det ca. 600 sjeler – stort og smått – her i bygda. Praktisk talt alle levde av markens grøde. I dag teller bygda noe i underkant av 400 og min. 200 er relatert til industrien. Vel. Denne erkjennelse har vel ikke alltid vært tilstede. Det er så. Men det får bli en annen historie. Man bør vel heller ikke overse at privatøkonomiske motiver var avgjørende, mer enn altruisme. Men her fulgte lykkeligvis det ene det

⁴¹¹ Statsarkivet i Trondheim, Surnadal og Rindal Lensmannskontor, Valgbok/forhandling for Stangvik 1898 – 1963, 1566 – 67 8.02.05.

⁴¹² Møtebok for Todalen Sanitetsforening 1966 – 1982, fra arkivet til Todalen Sanitetsforening.

⁴¹³ Dahl, Anna, Klem, Evy, Schram, Wiel Constance, Voss, Sofie, *Veiviser til velferdssamfunnet, Norske Kvinners Sanitetsforening 1896 – 1946*, Bind 1, Engers Boktrykkeri A/S, Otta, 1995: 14.

⁴¹⁴ Melby, Kari, «Husmortid 1900 – 1950», Blom, Ida, Sandvik, Hilde, Sogner, Sølvi, Hagemann, Gro, Øye, Ingvild, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Capellen akademisk forlag, Oslo, 2007: 280.

⁴¹⁵ Møtebok for Todalen Sanitetsforening 1966 – 1982, fra arkivet til Todalen Sanitetsforening.

andre, og skal man får til et godt miljø rundt en bedrift, kan ikke bedriftens eiere alltid bare regne med papir og blyant til egen fordel. Slik tror jeg det må kunne sies at Talgø har vist vei.⁴¹⁶

Kalseth skriver her om bedriftens samfunnsansvar, hvordan bedriften er en del av lokalsamfunnet. I dette tilfellet handler det nok mer om filantropi, og hvordan bedriften virker utad i det samfunnet den opererer i.⁴¹⁷ Årsaken til at Thora startet opp og engasjerte seg i Todalen Sanitetsforening kan være at hun følte et samfunnsansvar som bedriftens leder til å skape et godt forhold mellom fabrikk og sambygdingene. Det kan også komme av at hun selv var genuint opptatt av helsefremmende tiltak, ved en pengeinnsamling til krefthospitalet i 1919 står Thora oppført som giver på 100 kroner. De som var givere her var noen sykehus, bedrifter, aviser og selskap, sanitetsforening og syforening, og en rekke kvinner.⁴¹⁸ Historiker Edvard Bull skriver at den filantropiske innstillingen er i nær slekt med paternalismen, men de er likevel ikke identiske begrep. Paternalismen kan bare utøves ovenfor egne arbeidere, mens filantropen går over bedriftens grenser når det kommer til å utøve omsorg for andre. Den direkte betydningen av ordet filantropi er veldedighetsarbeid, arbeid man gjør for andre mennesker.⁴¹⁹ Både kvinner og menn har vært involvert i filantropisk arbeid, men Leonore Davidhoff og Catherine Hall legger vekt på at det også her fantes en differensiering mellom kjønnene, der kvinnene arbeidet med det som angikk kvinner.⁴²⁰ Sentralt for den kvinnelige kjønnsrollen var omsorg for barn, syke og gamle, og kvinnens økonomiske og symbolske innsats i slike veldedighetsforeninger har skapt rammer for et omfattende sosialt entreprenørskap. Mange av slike foreninger på 1800-tallet var lokale og til tider kortvarige, mange ble også etablert ut fra et behov for nødhjelp under økonomiske kriser.⁴²¹

Sanitetsforeningen i Todalen ble stiftet ut fra et helsebehov i lokalsamfunnet, Berit Ørsal, foreningens leder fra 1941 til 1954, forteller at tuberkulosen var sterkt utbredt i bygda på den tiden. Fra 1916 til 1926 døde syv unge mødre, tre barn og syv ungdommer av sykdommen. Møteprotokoller og regnskapsbøker fra de åtte første årene til Sanitetsforeningen gikk med i en brann i 1948, så det første arbeidet til foreningen vet man ikke så mye om. Det som kommer frem i beretningen til Ørsal, er at Sanitetsforeningen var rask med å starte et fond for

⁴¹⁶ Kalseth, Nils, 1999: 7.

⁴¹⁷ Ditlev-Simonsen, Caroline Dale, «Bedriftens støtte til frivillige organisasjoner: filantropi, samfunnsansvar og de ansatte», *Praktisk Økonomi & Finans*, vol. 26, 2010, Universitetsforlaget: 90 – 91.

⁴¹⁸ Morgenbladet 1919.02.20.

⁴¹⁹ Davidhoff, Leonore, Hall, Catherine, *Family Fortunes: Men and women of the English middle class 1780 – 1850*, Hutchinson Education, London, 1987: 420.

⁴²⁰ Davidhoff, Leonore, Hall, Catherine, 1987: 429.

⁴²¹ Hagemann, Gro, 2013: 236.

oppbygging av et pleiehjem i Todalen, allerede året etter etableringen i 1917.⁴²² Ideen her var nok å få samlet alle de som var syke i bygda på ett sted med profesjonell sykehjelp, også de som ble rammet av tuberkulose.⁴²³ Sanitetsforeningen i Todalen arbeidet aktivt med å opplyse sambygdingene om forholdsregler ved smittefare og oppfordret til renhold i hjem og forsamlingshus. De satte opp skilt der det stod «spytt ikke på gulvet!» og alle spyttkopper i kirken og ungdomshuset ble kastet, og under et styremøte den 24. juni 1925 skulle det søkes bevilgning til menighetspleien om å anskaffe særkalker til kirkene i Stangvik og Todalen.⁴²⁴ I stedet for at hele menigheten drakk av ett og samme kalk ved nattverden, ble det utdelt mange små beger som man fikk nattverdsvinen i for å unngå at tuberkulosen ble spredd. De passet på å være oppdatert på det nyeste innen legekunnskap. Under årsmøtet i 1928 kom doktor Margrethe Folkestad og holdt foredrag om dråpesmitte og regler for omgang med pasienter. Margrethe arbeidet ved Ræknes Sanatorium for Tuberkuløse fra 1923 til 1932, hun var kjent for sitt engasjement i arbeidet med bedret hygiene i form av hostekultur, spyttkokere og generell personlig hygiene.⁴²⁵ Det ble etter hvert behov for å ansette sykesøstre i distriktet, siden det var fullt på sykehuset. I 1924 gikk alle seks foreningene i Stangvik herred sammen i en felles forening for å kunne ansette og lønne tre sykepleiere.

Sanitetsforeningen i Todalen hjalp ikke bare de syke i bygda, de ga også hjelp til de som hadde det økonomisk trangt. Ørsal forteller at ved et møte i 1932 ble det avgjort at lønnen til sykepleierne og helsehjelp måtte reduseres, grunnet nedgangstider og at det var lite penger blant bygdefolket.⁴²⁶ Det er ikke bare gjennom rimeligere helsehjelp Sanitetsforeningen hjalp de som hadde det trangt i bygda, der det ble kjøpt melk til de familiene som hadde behov for det.⁴²⁷ Dette var før velferdsstaten, det Anne-Lise Seip kaller for sosialhjelpsstaten. Sosialhjelpsstaten erkjente et offentlig ansvar på en rekke områder, men det var begrenset til de som hadde lavest inntekt. Dette ble vurdert i form av hvor stort behovet var og om man gjorde seg fortjent til støtte. De sosiale oppgavene delte det offentlige med private organisasjoner, men selv om de offentlige tjenestene ble utvidet etter 1900 forsvant likevel ikke den private virksomheten. Behovet for sosialhjelp tilfält heller ikke bare arbeiderklassen,

⁴²² Møtebok for Todalen Sanitetsforening 1966 – 1982, fra arkivet til Todalen Sanitetsforening.

⁴²³ Dahl, Anna, Klem, Evy, Schram, Wiel Constance, Voss, Sofie, 1995: 62.

⁴²⁴ Styrebok fra 1925, Todalen Sanitetsforening.

⁴²⁵ Thomassen, O.K., «Reknes Sanatorium», Brekke, D. Iversen, J.H., Ødegård, O., *Helsetjenester i Møre og Romsdal gjennom hundre*, Møre og Romsdal lægeforening, Ålesund, 1986: 46.

⁴²⁶ Møtebok, 1966 – 1982, fra arkivet til Todalen Sanitetsforening.

⁴²⁷ Kontobog, Stiftet 21/11 – 16, arkivet for Todalen Sanitetsforening.

men også grupper innenfor den voksende middelklassen.⁴²⁸ Lisbeth Halle som er født i 1915, forteller om faren som satt i styret for herredets fattigkasse, der det ble evaluert hvem som skulle få støtte. Sanitetsforeningen var med på å vise medlemmene av fattigkassen hvilke familier som trengte støtte, og bisto økonomisk de familiene som fikk avslag på støtte fra fattigkassen.⁴²⁹ Den økonomiske krisen førte til at de gårdene som hadde modernisert seg med salgsjordbruk og spesialisering ble hardest rammet, men også småbruk opplevde tvangsauksjon, siden de oftest var avhengig av arbeid utenfor bruket.⁴³⁰ Dette preget også bygdefolket i Todalen. Thor sendte et brev til slektningen sin Wilhelm på slutten av 1920-tallet, der han etterspør gode arbeidsmuligheter i USA. Thor fikk et negativt svar tilbake; Wilhelm trodde faktisk at det er bedre arbeidsmuligheter i Norge. Mange i USA hadde på det tidspunktet dratt til Canada i håp om å få seg arbeid.⁴³¹

Sanitetsforeningen er en filantropisk forening og Thora utøvde et sosialt entreprenørskap i sitt arbeid vedrørende Sanitetsforeningen. Hun brukte sine forretningskontakter i Kristiansund til å skaffe midler til en rimelig pris for Todalen sanitetsforening. Når Todalen Sanitetsforening arrangerte sine basarer for å samle inn penger til sanitetskassa, dro Thora til Kristiansund og forhandlet med de mange butikkene og forretninger der for å skaffe artige rariteter som bygdefolket i Todalen syntes var ekstraordinært. Disse basarene ble til slutt kalt for «Thora basar» og var holdt i ungdomshuset i bygda. Lisbeth Halle vokste opp på en gård ved ungdomshuset, hun minnes at dette var spennende og artige arrangement, der det var veldig viktig for barna å vinne disse gevinstene som Thora hadde tatt med hjem fra byen.⁴³² Thora fraktet ikke bare gjenstander og medisiner på sine reiser. Da hun skulle til Kristiania på salgsreise i 1924, tok hun med seg 13 år gamle Ingeborg Ansnes, som var sterkt rammet av poliomyelitt, til Klinikk for Vanføre. I et intervju som Kalseth gjorde med Ingeborg, får vi et lite innblikk i hvordan Thora reiste. De tok først båt til Kristiansund, så hurtigbåt til Trondheim og videre ned til Kristiania med Rørosbanen.⁴³³ Klinikken var en poliklinikk for funksjonshemmede, der de tilbød behandling og utførte kirurgiske inngrep på de som var rammet av poliomyelitt.⁴³⁴ Om Ansnes fikk kirurgisk behandling eller ikke er usikkert, men formålet med oppholdet måtte ha vært å få en ordentlig behandling av eksperter på feltet. Her

⁴²⁸ Seip, Anne-Lise, *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740 – 1920*, Gyldendal, Oslo 1994: 12 – 13.

⁴²⁹ Halle, Lisbeth, Dybdeintervju, 25.12.2015: 7.

⁴³⁰ Furre, Berge, *Norsk historie: 1914 – 2000*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2007: 46.

⁴³¹ Valset, Tora, 2012: 4.

⁴³² Halle, Lisbeth, Dybdeintervju, 25.12.2015: 4 og 8.

⁴³³ Nils, Kalseth, 1992: 9.

⁴³⁴ Forestad, Jan, *Fra veldedighet til rettighet: Norges handikapforbund 60 år 1931 – 1991*, Norges handikapforbund, Oslo, 1991: 11.

ser vi Thora som både filantrop og forretningskvinne, hun benyttet nettverket sitt og tok med seg pleietrengende på sine salgsreiser for å få behandling. Gjennom forretningskontakter og stadige opphold i byer, utførte hun også filantropiske handlinger til fordel for Sanitetsforeningen og bygdefolket.

Videre arbeid under nytt eierskap

Selv da Erling tok over fabrikken i 1932, var det dermed ikke sagt at Thora nå kunne lene seg tilbake. Overdragelsen skjedde offisielt i 1934, men i praksis skjedde dette i 1932. Kalseth forteller om de økonomiske vanskelighetene Erling møtte på det tidspunktet, men fra midten av 1930-tallet så det ut til å bli bedre tider.⁴³⁵ Dette vil imidlertid overhodet ikke si at Thora nå kunne gå av med pensjon. I et brev fra Thora til Robert Nergaard, som hadde vært lærling hos Talgø Møbelfabrikk i 1903, informerer Thora at hun har vært på varemesse i Kristiansund.⁴³⁶ Denne varemessen var antakelig varemessen som klippfiskeksportøren Emil Volckmar var leder for høsten 1934. Han skrev et innlegg i Romsdalsposten den 29. september 1934 at varemessen skulle bremse svartsyn og mistrøstighet, og etter hvert som han hadde arbeidet med messen begynte interessen å vokse. Det var hele 426 anmeldte deltakere, et antall som var større enn ved de andre varemessene som skulle holdes dette året, mente han. Formålet med varemessen var både å få en liten oppkvikker i næringslivet, vise publikum distriktets bedrifter og hva de hadde å by på, samtidig så ville det ha en "kulturfaktor" der man ville komme i kontakt med nye mennesker.⁴³⁷ Varemesser var ypperlige sjanser for fabrikken til å selge møbler og komme i kontakt med andre bedrifter, se på andre vare og få nye ideer. Thora stod på og arbeidet for fabrikken til sitt siste åndedrag, for bare to måneder senere døde hun. Da var et langt forretningsliv med harde arbeidsdager ved bokhandelen, møbelfabrikken og Todalen Sanitetsforening over.

Konklusjon

I dette kapittelet har jeg behandlet Thoras periode som enke og eneeier av Talgös Möbelfabrik og både fabrikken og husholdet hadde henne som det myndige overhode. For første gang i fabrikkens historie var nå foretaket eid og drevet av en enkelt eier. Eneeierskapet bød på utfordringer, Thora måtte ansette en med den fagkunnskapen som Thore selv hadde for å

⁴³⁵ Kalseth, Nils, 1992: 14.

⁴³⁶ Brev fra Thora Talgø til Robert Nergaard, 26.10.1934, fra arkivet ved Talgø gård: 1.

⁴³⁷ Romsdalsposten, «Varemessens betydning for byen og distriktet», lørdag 29. September 1934, fra Folkebiblioteket i Kristiansund.

kunne drive fabrikken på en noenlunde lik måte som før Thores bortgang. Det ser imidlertid ut som at dødsfallet hans kom brått på, og at Thora gikk inn for å drive fabrikken videre og få hjelp på de områdene hun ikke hadde kompetanse på. Fabrikken hadde en usikker økonomi allerede før Thores bortgang, og Thora arvet fabrikkens pantegjeld og obligasjonslån da hun ble eeneier i 1919. I tillegg måtte hun kjøpe fabrikktomten og maskinene som hørte med av Ole. Man ser derfor hvordan fabrikken var avhengig av sine aksjonærer for å kunne klare seg økonomisk, noe Thora måtte klare på egenhånd. Hun begynte derfor å låne penger fra Osvald, for å kunne drive fabrikken videre. De største lånene ved Stangvik Sparebank begynte likevel ikke å melde seg før i 1921, da det var økonomiske krisetider under paripolitikken i Norge.

Flere fabrikker slet økonomisk under parikrisen i denne perioden, også møbelfabrikkene. Likevel skjedde det en enorm vekst av møbelfabrikker i løpet av den siste delen av 1930-tallet. Hovedårsaken ligger i teknologisk innovasjon og omlegging av bransjen. Angvik Møbelfabrikk på Nordmøre anvendte disse teknologiske nyvinningene i 1927 og fikk i gang salg kort tid etter. Imidlertid ser vi at Thora ikke var med på denne bølgen, grunnen til dette ligger nok i at dette hadde vært en for stor risiko å ta med tanke på økonomi og vi ser også at flere ikke anvender denne teknologien for fullt før i 1930-årene, når Thora ikke lenger var eier av møbelfabrikken. Fabrikken fortsatte dermed med sin gamle teknologi, produksjon av dyre møbler av kvalitet og ikke minst lange og strabasjose salgsreiser. Den økonomiske situasjonen var likevel kritisk, og Thora forsøkte også å benytte internatet som sommerpensjonat for å spe på økonomien. Det var kanskje det hun mente var tryggest og minst risikabelt i den kritiske økonomiske tiden hun levde i. Det var likevel møbelsalget hun hovedsakelig satset på, og å produsere møbler som egnet seg som kontorartikler.

Thora engasjerte seg også i lokalpolitikken, før hun opprettet Todalen Sanitetsforening i 1916. Sanitetsforeningen ble opprettet fordi det var et behov for det. I den forbindelse utøvde hun et sosialt entreprenørskap gjennom sitt filantropiske arbeid. På sine salgsreiser til Kristiansund og Kristiania tok Thora Sanitetsforeningen med seg, der hun gjorde forretninger for fabrikken avsatte hun også tid til å skaffe gevinster til basarene og ta med seg folk som hadde behov for profesjonell sykehjelp. Slik var Thora både en markant skikkelse for lokalsamfunnet og representerte fabrikken utad gjennom sitt filantropiske arbeid, noe som er en viktig del for bedriftens forhold til samfunnet. Her ser vi også tydelige skille mellom Thore og Thora som bedriftseiere. Både Thore og Thora var involvert i politikken, mest sannsynlig for egen og bedriftens gevinst, men Thora var den som opprettet et sosialt entreprenørskap og gjorde

fabrikken gjeldende gjennom det. Dette kan knyttes til en feminin tilnærming til bedrifts- virksomhet, da forretningskvinner og koner til bedriftseiere har vært sentrale i den type virksomhet.

Kapittel 6: Konklusjon

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvordan Thora Talgø drev sine virksomheter, og hva det hadde å si at hun var kvinne. Ved å følge Thora gjennom et livsløpsperspektiv har jeg forsøkt å danne meg en forståelse for hvordan hun som kvinne drev sine virksomheter i ulike faser av livet, og hvordan Thora gjenoppfant sitt entreprenørskap. Thoras liv og samtidig danner rammen for hele problemstillingen, og ved å benytte et livsløpsperspektiv på oppgaven får man også avdekt hennes ulike tilnærminger til entreprenørskap. Jeg har hatt fokus på Thora som enkeltperson, og hennes atferd og handlinger har blitt vektlagt på individnivå. Det faktum at Thora var kvinne plasser oppgaven i et kjønnsperspektiv. Ved å benytte kjønnsperspektivet blir det tydeliggjort hvordan samfunnet i Thoras samtidig differensierte menn og kvinner, både juridisk, kulturelt og sosialt. Kjønn og kjønnsroller er tett knyttet sammen med identitet, og Thoras kjønn preget de avgjørelsene hun tok og hvilke muligheter som var tilgjengelig for henne. Det har vært nødvendig å se på samspillet mellom mann og kvinne, både i arbeidslivet, familielivet og lokalsamfunnet. I den sammenhengen har det vært vesentlig å anvende et økonomisk perspektiv, da Thora i ulike livsfaser var en økonomisk aktør.

Thora vokste opp i Kristiansund i en periode med økt urbanisering, et blomstrende næringsliv og ikke minst, et næringsliv bestående av flere kvinnelige entreprenører. Thoras far var en aktet fagmann i lokalsamfunnet og tilhørte nok det øvre sjikt i middelklassen. Familien til Thora fungerte derfor som et økonomisk sikkerhetsnett da hun åpnet egen bokhandel i 1895. Jeg har forsøkt å finne ut mer om bakgrunnen for at Thora valgte å opprette en egen virksomhet og ikke fortsatte å arbeide for andre. Thoras situasjon er langt fra enestående, noe både nasjonale og internasjonale historikere har kunnet bekrefte. Samtidig var det ikke alle kvinner som gikk fra å være ansatt til å drive en selvstendig forretning. Jeg har derfor ikke tatt utgangspunkt i Thoras yrkesliv alene for å få svar på hva som motiverte henne til å drive forretningsvirksomhet. Jeg har benyttet meg av Eirinn Larsens tre forklaringsmodeller og kombinert disse, noe som kan gi et mer nyansert bilde. Sannsynligvis kan alle tre forklaringsmodeller ha vært gjeldende for Thora sin del, og her kan kanskje et behov for å forsørge selv være knyttet sammen med et ønske om å anvende sin kompetanse.

De som ønsket å opprette en forretning og drive handel måtte ha løyve. Handelsloven fra 1842 åpnet for at ugifte kvinner kunne få innvilget et slikt løyve. Selv om kvinneparagrafene i

handelsloven hadde åpnet for et selvstendig kvinnelig forretningsliv, fulgte det likevel med noen begrensninger. Som Gerd Mordt har funnet ut i sin studie av kvinneparagrafene i handelsloven fra 1842, hadde kvinner og menn ulik løyve til å drive handel. Kvinnene fikk handelsrett og menn fikk et handelsborgerskap. Disse var også symbolsk og juridisk adskilte. Menn fikk stemmerett og kunne fylle ombudsstillinger, samt drive en større handel med eksport av varer. Formålet med handelsrett for enslige kvinner var at de skulle kunne forsørge seg selv ved å drive en beskjeden handelsvirksomhet, og de nøt ikke av de borgerlige rettighetene som mennene fikk. Thora undertegnet underskriftskampanjen for stemmerett for kvinner i 1890. Dette kan illustrere et ønske om flere rettigheter, både som kvinne generelt og som kvinnelig entreprenør. Arbeids- og næringslivet var i stor grad kjønnet, noe som også hadde rot i utdanningssystemet. Det formelle handelskurset ved middelskolen i Kristiansund var ikke tilgjengelig for Thora, da det var beregnet for unge handelsmenn som skulle drive større næring. Til tross for få utdanningsmuligheter vet vi at Thora var kyndig i bokholderi. Da Thora åpnet bokhandel var det som nevnt flere kvinner som drev egen virksomhet i Kristiansund. Bokhandler var innenfor sektoren for detaljhandel, som ble sett på som en beskjeden handel passende for en kvinne, men som også rommet en del menn.

I 1899 giftet Thora seg med Thore, sammen stiftet de familie og flyttet til hans hjembygd for å starte en møbelfabrikk sammen. Thora gikk fra å være ugift og selvstendig næringsdrivende til en husmor, skal vi tro det offentlige kildematerialet. Selv om Thora står oppført som husmor og ikke medeier av møbelfabrikken, har muntlige kilder, vandrehistorier og private brev formidlet en annen fortelling. Thora og Thore hadde klart adskilte arbeidsoppgaver, det som tilfaller de typiske kvinnelige og mannlige arbeidsoppgavene for både hushold og fjøs. Når det kom til fabrikk, så ser vi her at Thora tok på seg ansvaret for bokføring, muligens også en del av ansvaret for forretningskorrespondanse og hun reiste en del på salgsreiser. Thore var den som hadde fagkunnskap om møbelsnekring, motordrift og arbeidskarene, og det var han som hadde ambisjon om å drive møbelfabrikk i Todalen. Thora hadde altså en del ansvar hva gjelder fabrikkens forretningsliv. Thore dro også på salgsreiser, men når Thora var bortreist overtok Thore hennes arbeidsoppgaver. Det kan derfor tenkes at de gangene Thore var borte på salgsreise, så var det Thora som tok over hans ansvarsområder.

Vinteren 1913 døde Thore, og Thora fortsatte driften videre på egenhånd. I 1919 ønsket Osvold og Ole å gå ut som aksjonærer for fabrikk, og de stadfestet at Thora var den som har drevet fabrikk selvstendig siden Thore døde og at hun nå skulle bli eeneier av fabrikk.

Dette var en omveltning i fabrikkens historie med hensyn til fabrikkens ledelse, da den nå for første gang lå under eieierskap. Etter Thores bortgang måtte Thora ansette en fagkyndig som kunne ta seg av arbeidet Thore tidligere hadde ansvar for. I tillegg måtte Thora ut med en del kapital for å kjøpe fabrikktomta av Ole og satt også med hele pantelånet på fabrikken. Vi ser også at hun fra 1919 og utover 1920-årene tar ut en del lån som til slutt førte til en tvangsauksjon i 1930. Grunnen til dette var den økonomiske krisen som varte fra 1920 og utover 1930-tallet, og kanskje ikke overraskende satte paripolitikken og mellomkrigstidens depresjon sine spor på industrien og de fleste møbelfabrikker. I slutten av 1920 var det en omlegging av industrien og flere gikk i anskaffelse av ny teknologi som skulle få industrien på fote igjen. Thora investerte ikke i denne nye teknologien, sannsynligvis på grunn av økonomiske situasjonen hun befant seg i. Samtidig var det noen gamle og tradisjonelle fabrikker som ikke satset på den nye teknologien, men begynte heller å produsere kontormøbler, noe vi også ser Thora solgte fra Talgös Möbelfabrik. Det kan også være at hun, i likhet med disse gamle bedriftene, opplevde nye investeringer som risikofylt.

Thora drev ellers fabrikken slik Thore selv hadde gjort, men hun bemerket seg mer i lokalmiljøet enn hva Thore gjorde. Thore var fabrikkens og husholdets overhode da han og Thora var gift. Etter hans død overtok Thoras denne rollen. Både Thora og Thore hadde engasjert seg politisk da de drev fabrikken, men etter Thora ble enke opprettet hun Sanitetsforeningen i Todalen. Koblingen mellom paternalisme og filantropi kan ha en sammenheng, det viser i hvert fall at det har vært tradisjon for at bedriftseiere og deres koner engasjerte seg i filantropisk arbeid. Forskjellen her er at Sanitetsforeningen var mer eller mindre et spleiselag og basert på kvinnelig engasjement. Vi ser også at Sanitetsforeningen ble opprettet først da tuberkulosen herjet som verst i bygda, noe vi også ser i forbindelse med opprettelsen av andre kvinnelige filantropiske foreninger på 1800-tallet. Gjennom Sanitetsforeningen ser vi at Thora utøvde et sosialt entreprenørskap, der hun handlet basargevinster og tok med seg syke på sine handelsreiser til Kristiania. Hun ga også hele 100 kroner til kreftforskning, enda fabrikken på det tidspunktet ikke akkurat gikk på skinner. Senere, da hennes yngste sønn Erling overtok ledelsen av fabrikken i 1932, var det likevel ikke slutt på Thoras arbeidsdager. Hun var like involvert i fabrikkens forretninger som da hun og Thore først startet fabrikken sammen i 1899.

I min studie har jeg nå kastet lys på en kvinnes økonomiske liv og virksomhet. Vi ser her at i løpet av livet gjenoppfinner Thora sitt entreprenørskap og forretningssans, slik også Alison C.

Kay hevder i sin studie. Det stoppet ikke med at hun ble gift og senere enke, hun fortsatte familiebedriften alene og arbeidet også videre etter at hun trådte av som eier. Jeg håper at vi nå kan forske mer på kvinnelige entreprenører, for Thora var ikke alene som forretningskvinne i Kristiansund. Antakelsen om at kvinner etter liberaliseringen av økonomien ikke deltok i næringslivet, eller forsvant i en privat og huslig sfære, finner jeg ikke gjeldende for Thora Talgø. Det blir dermed spennende å se om dette også kan sies å gjelde for andre kvinnene som giftet seg med fabrikkereiere.

Litteratur og kilder

Ansnes, Maren, «Thora Talgø – ein av landets først kvinnelege industrileiarar og stiftar av Todalen sanitetsforening», *Årsskrift nr. 12*, Todalen historielag, Todalen, 2013.

Ansnes, Ole Magne, *Thora og Thore Talgø startet møbeleventyret*, notat fra Nils Kalseth, Sunndalen, 1999.

Ansnes, Ole Magne, «Eventyret ved fossen», *Driva*, 21.12.2012.

Avdem, Anna Jorunn, «Landhandel med forpligtelse til at holde gjæstegiverie»: *Lindstrøm 1845 – 1995*, J.O Fretland, Lærdal, 1995.

Banik, Vibeke, Larsen, Eirinn, «Mixed feelings: women, jews, and business around 1900», *Scandinavian Journal of History*, mai 2016.

Björk, Monika, *Svenska Hem: en passionerad affär*, Stockholm Forlag, 2005.

Blom, Ida, «Kvinnehistorie som forskningsområde», *Kvinner selv... Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*, (red.) Gro Hagemann og Ida Blom, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo, 1977.

Blom, Ida, Sogner, Sølvi (red.), et al., *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Cappelen akademisk forlag, Oslo, 2005.

Bourdieu, Pierre, *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*, Pax Forlag, Oslo, 1995.

Bull, Edvard, *Arbeidermiljø under det industrielle gjennombrudd*, Universitetsforlaget, Kristiansand, 1972.

Bull, Ida, *Håndverk i omdanning: håndverksforhold i Trondheim 1850 – 1900*, Trondhjemske Samlinger, Bind 11, hefte 1, Trondheim, 1979.

Bull, Ida, *De trondhjemske handelsusene på 1700-tallet: slekt, hushold og forretning*, No. 26 i Skriftserien fra Historisk institutt, Akademisk avhandling, Trondheim, 1998.

Bull, Ida, «Enkers levebrød», *Historisk Tidsskrift* nr. 3, Universitetsforlaget, 1986.

Dahl, Anna, Klem, Evy, Schram, Wiel Constance, Voss, Sofie, *Veiviser til velferdssamfunnet, Norske Kvinners Sanitetsforening 1896 – 1946*, Bind 1, Engers Boktrykkeri A/S, Otta, 1946.

Davidhoff, Leonore, Hall, Catherine, *Family Fortunes: Men and women of the English middle class 1780 – 1850*, Hutchinson Education, London, 1987.

Ditlev-Simonsen, Caroline Dale, «Bedriftens støtte til frivillige organisasjoner: filantropi, samfunnsansvar og de ansatte», *Praktisk Økonomi & Finans*, vol. 26, 2010, Universitetsforlaget.

Dørum, Knut, *Politikk, profesjon og vekkelse*, Fagbokforlaget, Bergen, 2014.

Døssland, Atle, Elstad, Åsa, Løseth, Arnljot, *Ekspansjon i eksportfiskeria: 1720 – 1880*, Bind 2, Fagbokforlaget, Bergen, 2014.

Ekberg, Espen, Lönnborg, Mikael, Myrvang, Christine, *Næringsliv og historie*, Pax Forlag, Oslo, 2014.

Evanths, Thorleif T., *Norsk og dansk handels-leksikon: handelstermonologi, varekunnskab, handels-, veksel- og sjøretsspørsmål, bank-, forsikrings- og børsvesen, obligasjoner, aktier, maal, vegt, mynt m.m.*, Aschehoug, Kristiania, 1917.

Fjeld, Knut, *En forretning, en familie, ett århundre: Markus 1907 – 2007*, Markus AS, Gjøvik, 2007.

Forestad, Jan, *Fra veldedighet til rettighet: Norges handikapforbund 60 år 1931 – 1991*, Norges handikapforbund, Oslo, 1991.

Gamber, Wendy, *The female economy: the millinery and dressmaking trades, 1860 – 1930*, University of Illinois Press, Illinois USA, 1997.

Gulla, Jon Atle, *Portvin og laks på Gulla gaard: historia om ein tumlepass for britiske lakselordar som var til eit hotell for lakseentusiastar frå heile verda*, Surnadal, 2009.

Hagemann, Gro, *Feminisme og historieskriving: Inntrykk fra en reise*, Universitetsforlaget, Oslo, 2003.

Hagemann, Gro, «De stummes leir? 1800 - 1900», *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Ida Blom og Sølvi Sogner, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo, 2005.

Halse, Leif, *Todalen Bygdebok*, Bygdeboknemnda for Todalen, Todalen, 1943.

Halse, Leif, *Stangvik Sparebank 100 år: 1865 – 1965*, Kaare Grytting, Orkanger, 1965.

Hanisch, Tore Jørgen, *Norsk økonomisk politikk i det 20. århundre: verdivalg i en åpen økonomi*, Høyskoleforlaget, Kristiansand, 1999.

Haugland, Kjell, *Oppdals historie: hovudlinjer og tidsbilete*, Oppdal Historielag, 2002

Larsen, Eirinn, «Stemmerett til alle! 1880 - 1913», *Norsk Likestillingshistorie*, Hilde Danielsen, Ingeborg W. Ovesen, 2015.

Hegerberg, Helge, *Angvik-møbler i 100 år*, Museet Handelshuset Angvik i forbindelse med møbelfabrikkens hundreårsjubileum, Abrakadabra, Tingvoll, 2006.

Helland, Amund, *Norges land og folk: topografisk-statistisk beskrevet: topografisk-statistisk beskrivelse over Romsdals Amt, anden del*, Aschehoug, Kristiania, 1911.

Hjellegjerde, Mindor, *En møbelbedrift blir til: Hjellegjerde Møbler A/S 1941 – 1991*, Sykkylven, 1991.

Hoem, Arne I., *Kristiansund og Nordmøre i gamle dager*, Odd Holms Trykkeri, Kristiansund, 1977.

Hoff, Randi Holden, *Arvet i synd og ondskap: en sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742 – 1801*, Tingbokprosjektet, Oslo, 1996.

Husby, Egil, «Bymiljø og kulturliv», *Kristiansunds historie*, Bind IV, Arne Odd Johnsen, Kristiansunds Kommune, Kristiansund, 1962.

Husby, Egil, *Den høgre skolen i Kristiansund 1864 – 1964: Bernstorffskolen og Borgerskolen 1795 – 1864*, Forstanderskapet for Kristiansund off. høgre allmennskole, Kristiansund, 1966.

Husby, Egil, *En bank for bygd og by: Nordmøre Sparebank 150 år*, Nordmøre Sparebank, Kristiansund, 1985.

Hyldbakk, Hans, *Heimar og ætter i Stangvik Bind II*, Stangvik Kommune, As Kaare Grytting, Orkanger, 1982.

Høidal, Eldar, *Industrisoge for Sykkylven*, Sykkylven Industrilag, Eget trykk AS, Volda, 1990.

Johnsen, Arne Odd, *Kristiansunds historie Bind I: Fra steinalder til kongelig kjøpstad*, Barmans trykkeri, Kristiansund, 1942.

Johnsen, Arne Odd, *Kristiansunds historie Bind III: Fra nasjonal til frigjøring 1742 – 1814*, Olaf B. Sverdrups trykkeri, Kristiansund, 1958.

Johnsen, Arne Odd, *Kristiansunds historie Bind IV: Den store veksttid 1814 – ca. 1900*, Olaf B. Sverdrups trykkeri, Kristiansund, 1962.

Jorfald, Bernhard, *Fra Vågabakken til Øvervågen: trekk fra bydelen Vågen i Kristiansund i 1860-70 årene*, Sverdrups Bokhandels Forlag, Kristiansund, 1943.

Kristiansunds Skipperforening, *Kristiansunds Skipperforening 120 år: 1875 – 1995*, Holm Trykk AS, Kristiansund, 1995.

Kaldal, Ingard, *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2002.

Kay, Alison C., *Enterprise, Home and Household in London, c. 1800–1870*, Routledge, Oxford, 2009.

Kjeldstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den en gang var*, Universitetsforlaget, Oslo, 1999.

Kloster, Robert, *Fra snekkermøbler til fabrikk møbler: en kort oversikt*, J.D. Beyer A.S boktrykkeri, Bergen, 1942.

Lange, Even, «Bedriftsetablering under depresjon», Sejersted, Francis, *Vekst gjennom krise: studier i norsk teknologisk historie*, Universitetsforlaget, Oslo, 1982.

Larsen, Eirinn, «Selvgjorte kvinner: Kjønn, entreprenørskap og næringsliv rundt 1900», *Heimen: Lokal og regional historie*, Bind 49, Nr. 2-2012.

Larsen, Eirinn, «Kjønn og næringslivshistorie», *Næringsliv og historie*, (red) Espen Ekberg, Mikael Lönnborg, og Christine Myrvang, Pax Forlag, Oslo, 2014.

Larsen, Eirinn, «Næringsfrihet som likestilling», *Norsk likestillingshistorie*, Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Ovesen, Fagbokforlaget, Bergen, 2015.

Lewis, Susan Ingalls, *Unexceptional Women: female proprietors in mid-nineteenth-century Albany, New York, 1830-1885*, The Ohio State University 2009.

Matovic, Margareta R., *Stockholmsäkteskap: familjebildning och partnerval i Stockholm 1850 – 1890*, avhandling innen historie ved universitetet i Stockholm, 1984.

Melby, Kari, «Husmortid 1900 – 1950», Blom, Ida, Sandvik, Hilde, Sogner, Sølvi, Hagemann, Gro, Øye, Ingvild, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Cappelen akademisk forlag, Oslo, 2007.

Melve, Leidulf, *Historie: historieskriving frå antikken til i dag*, Dreyers Frolag, Oslo, 2010.

Mordt, Gerd, *Kvinner og Næringsrett: Kvinneparagrafene i håndverksloven av 1839 og handelsloven av 1842*, hovedfagsoppgave innen Tingbokprosjektet, Oslo, 1993.

Myhre, Jan Eivind, «Norge: urbanisering i Norge i industrialiseringens første fase ca. 1850 – 1914», i *Urbaniseringsprosessen i Norden. Del 3: industrialiseringens første fase*, redigert av Grethe Authén Blom, Universitetsforlaget, Trondheim, 1977.

Myhre, Jan Eivind, *Norsk historie 1814 – 1905: Å bygge ein stat og skape ein nasjon*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2012.

Nerbøvik, Jostein, *Norsk historie 1860 – 1914*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2011.

Osland, Tore, *Fra høvelbenk til handlevogn: et vestnorsk møbelindustri- og handelseventyr*, Svein Lerpold AS, Bergen, 2003.

Pryser, Tore, *Norsk historie 1814 – 1860: frå standssamfunn mot klassesamfunn*, Det Norske Samlaget, Oslo, 1999.

Rudberg, Monica, *Dydige, sterke, lykkelige barn: ideer om oppdragelse i borgerlig tradisjon*, Universitetsforlaget, Larvik, 1982.

Sandberg, Per-Øivind, Stoa, Nils Johan, *Våre røtter: Håndbok i slektsgransking*, revidert og utvidet utgave, Cappelen, Lativa, 2007.

Sandvik, Hilde, *Kvinnens rettslige handleevne på 1600-tallet og 1700-tallet, med linjer fram til gifte kvinnens myndighet i 1888*, doktoravhandling ved Det historisk- filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2002.

Sandvik, Pål, *Norges økonomiske utvikling: fra ca. 1800 til 1905*, NTNU Manuskript august 2015.

Saxvik, Kjell, *Handel og handelsmenn i gamle Steinkjer: trekk av byens handelshistorie*, Steinkjer Foreningen, 1970.

Scheel, Chr., *Handelsnæring af 16. juli 1907*, Andet Oplag, H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), Kristiania, 1908.

Seip, Anne-Lise, *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740 – 1920*, Gyldendal, Oslo 1994.

Scott, Joan W., «Gender, A Useful Category of Historical Analysis», *The American Historical Review*. Vol. 91, No. 5. University of Chicago Press Journals, 1986.

Skrede, Kari, Tornes, Kristin, *Studier i kvinners livsløp*, Universitetsforlaget, Oslo, 1983.

Sogner, Sølvi, *Far sjøl i stua og familien hans: trekk fra norsk familiehistorie før og nå*, Universitetsforlaget, Oslo, 1990.

Sogner, Sølvi, *I gode og vonde dagar: Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2003.

Sogner, Knut, *Andersens: en familie i norsk økonomi og samfunnsliv gjennom hundre år*, Pax Forlag, Oslo, 2012.

Solemdal, Peter, *Solemdals Møbelfabrikk 1866 – 1946*, Fabritius & Sønner, Oslo, 1946.

Storsveen, Odd Arvid, *Bøkenes Fotfolk*, Den Norske Bokhandlerforening, Gjøvik, 2004.

Sverdrup, Henrik, *Sverdrups Bokhandel 100 år: 1874 – 1974*, Sverdrups Bokhandels trykkeri, Kristiansund, 1974.

Thomassen, O.K., «Reknes Sanatorium», Brekke, D. Iversen, J.H., Ødegård, O., *Helsetjenester i Møre og Romsdal gjennom hundre*, Møre og Romsdal lægeforening, Ålesund, 1986.

Thorson, Odd W., «En ny tid og en større verden: 1840 – 1890 årene», *Kristiansunds historie Bind IV: Den store veksttid 1814 – ca. 1900*, 1962.

Wicken, Olav, *Entreprenørskap i Møre og Romsdal: Et historisk perspektiv*, STEP-gruppen, Universitetet i Oslo, 1994.

Williamsen, Odd W., *Nicolay Heinrich Knudtzon 3: Klippfisk, verdiskaping og samfunnsbygging*, Nordmøre museums skrifter nr. 3, Kristiansund, 2012.

Nettressurser

Det Store Norske Leksikon, *Handelsbrev*, sist aksessert 11.03.16: <https://snl.no/handelsbrev>

Dolven, Arne S., *Laug*, Store Norske Leksikon, sist aksessert den 03.05.16: <https://snl.no/laug>

Lillegård, Magne, *Feirer stemmeretten*, Driva, Publisert 18.10.13, sist aksessert 16.10.16: <http://www.driva.no/nyheter/article8469001.ece>

Stortinget.no, *Underskriftsaksjonen i 1890*, sist aksessert 15.02.2016:

https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/stortingsarkivet/1890_transkribert_3.pdf

Statistisk Sentralbyrå, *Konsumprisindeksen*, sist aksessert 12.06.16: <http://www.ssb.no/priser-og-prisindekser/statistikker/kpi/maaned/2016-06-10#content>

Tømmervåg, Anne Lise, *Utflukt på Skorpa for snart 100 år siden*, Kulturnett Møre og Romsdal, sist aksessert 10.03.16: <http://digitaltmuseum.no/011085441747>

Kilder

Trykte kilder

Tilgjengelig på Nasjonalbibliotekets nettsted nb.no.

Romsdals Amtstidende 1900.05.04.

Romsdals Amtstidende 1878.05.18.

Romsdals Amtstidende 1897.11.13.

Romsdals Amtstidende 1896.04.04.

Romsdals Amtstidende 1897.04.03.

Romsdals Amtstidende 1897.10.02.

Romsdals Amtstidende 1897.09.18.

Romsdals Amtstidende 1897.11.27.
Romsdals Amtstidende 1897.06.05.
Romsdals Amtstidende 1895.11.13.
Romsdals Amtstidende 1897.12.08.
Romsdals Amtstidende 1913.12.03.
Norsk Kundgjørelsestidende 1898.01.25.

Tilgjengelig ved Kristiansund Folkebibliotek

Romsdalsposten, «Varemessens betydning for byen og distriktet», lørdag 29. September 1934, fra Folkebiblioteket i Kristiansund.

Utrykte kilder

Muntlige kilder

Intervju med Tora Valset 22.02.16. Valset er barnebarnet til Thora Talgø.
Intervju med Lisbeth Halle 25.12.15. Halle er oppvokst i Todalen og har minner fra Thora Talgøs levetid.

Privatarkiv

Privatarkivet etter Talgø gård.
Nils Kalseths arkiv.
Einar Thurn Christensens arkiv i Kristiansund Folkebibliotek.

Todalen Sanitetsforenings arkiv

Møtebok for Todalen Sanitetsforening 1966 – 1982.
Styrebok fra 1925.
Kontobog, Stiftet 21/11 – 16.
Møtebok for Todalen Sanitetsforening 1966 – 1982.

Arkivet etter Stangvik Sparebank, ved Surnadal Sparebank

Stangvik Sparebank, Kassabok, desember 1914.
Stangvik Sparebank, Forhandlingsbok, 15/3 – 27.
Stangvik Sparebank, Kassabog.

Stangvik Sparebank, Forhandlingsbog, 15/9 – 1930.

Stangvik Sparebank, Forhandlingsbog, 29/9 – 1923 og 30/9 - 1925.

Stangvik Sparebank, Kontobog fra 1908 til 1919.

Stangvik Sparebank, Lånebog fra 1900.

Diverse

Ansnes, Ole Magne, *Thora og Thore Talgø startet møbeleventyret*, notat av Nils Kalseth, Sunndalen, 1999

Valset, Tora, *Familiekrønike over slekta Mæhle/Talgø*, 1995.

Valset, Thora, *Thor Talgø – historia om Amerikareisa*, 2012: 4.

Kopi av attest hos Tora Valset, original ved Talgø gård.

Brev fra Thora Talgø til Eivind Halle, datert 10.03.1927, original ved Halle gård.

Statsarkivet i Trondheim

Statsarkivet i Trondheim, Surnadal og Rindal Lensmannskontor, Valgbok/forhandling for Stangvik 1898 – 1963, 1566 – 67 8.02.05.

Statsarkivet i Trondheim, Kristiansund magistrat, Rådstueprotokoll Aa 05 fra 04.11.1874 – 21.05.1902.

Statsarkivet i Trondheim, Handels-Registre for Kongeriket Norge 1895, Christiania. Norsk Kundgjørelsestidende, 27.03.1895

Statsarkivet i Trondheim, Kristiansund magistrat, borgerbrev fra 1860 til 1888 E072 6/3.

Statsarkivet i Trondheim, Lensmannen i Surnadal og Rindal, Auksjonsprotokoll 1928 – 1991, A/088/06/3.

Statsarkivet i Trondheim, Stangvik lensmannskontor, Protokoll handelsbrev Ia 01.

Statsarkivet i Trondheim, Stangvik lensmannskontor, Næringsbrev på omførselshandel Ib 01.

Folketellinger og ministerialbøker

Folketelling for Kristiansund prestegjeld 1865

Digitalarkivet, sist aksessert 14.11.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01038278000243>

Folketelling for Kristiansund prestegjeld 1875

Digitalarkivet, sist aksessert 14.11.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01052326000615>

Folketelling for Kristiansund kjøpstad 1885

Digitalarkivet, sist aksessert 14.11.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01053299005550>

Digitalarkivet, sist aksessert 14.11.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01053299002648>

Digitalarkivet, sist aksessert 13.02.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01053299005552>

Folketelling for Kristiansund kjøpstad 1900

Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037372009778>

Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037372001973>

Folketelling for Kristiansund kjøpstad 1910

Digitalarkivet, sist aksesser 14.11.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036748003995>

Emigranter over Bergen 1874-1930

Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/gen/vis/8/pe00000000687767>

Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/gen/vis/8/pe00000000737633>

Digitalarkivet, sist aksessert 03.05.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/gen/vis/8/pe00000000750476>

Folketelling for Namsos ladested 1900

Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037470000222>

Folketelling for Namsos ladested 1910

Digitalarkivet, sist aksessert 03.02.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036854002252>

Folketelling for Beitstad prestegjeld 1865

Digitalarkivet, sist aksessert 13.02.2016:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01038341002527>

Ministerialbok for Stangvik prestegjeld, Todalen sokn 1879-1911

Digitalarkivet, sist aksessert 20.06.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/kb/dp/person/pd00000006516393>

Digitalarkivet, sist aksessert 20.06.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/kb/dp/person/pd00000006517021>

Digitalarkivet, sist aksessert 20.06.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/kb/dp/person/pd00000006516167>

Folketelling for Stangvik herred 1900

Digitalarkivet, sist aksessert 04.04.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037417001860>

Digitalarkivet, sist aksessert 06.04.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01037417001800>

Digitalarkivet, sist aksessert 03.05.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036797000350>

Folketelling for Stangvik herred 1910

Digitalarkivet, sist aksessert 05.04.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036797000308>

Digitalarkivet, sist aksessert 06.04.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036797000170>

Ministerialbok for Stangvik prestegjeld, Stangvik sokn 1901-1925

Digitalarkivet, sist aksessert 03.05.16:

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/kb/vi/person/pv00000002105363>

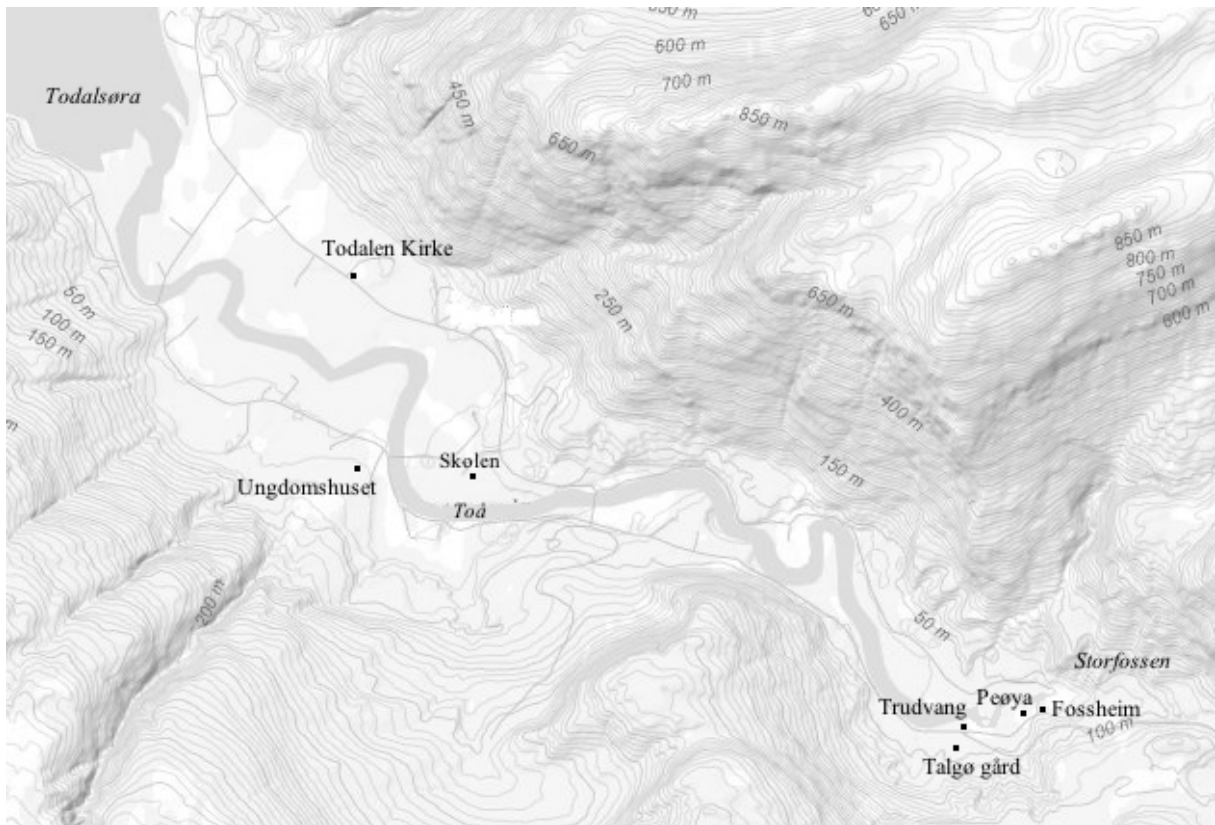
Vedlegg

Kart 1: Kristiansund.

Kart 2: Nordmøre.

Kart 3: Todalen.